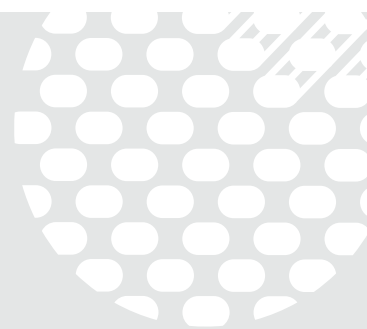

**Social-
demokratai**

**LSDP RINKIMŲ
Į LR SEIMĄ 2020 M.
PROGRAMA**

Turinys

I. Kultūringa, išsilavinusi ir kūrybiška visuomenė	4
Į visuomenę orientuota kultūra.....	4
Įtraukusis ir kokybiškas švietimas	6
Kokybiškas ir inovatyvus aukštasis mokslas.....	9
II. Gerovės valstybė: sveikata, pajamų apsauga ir solidarūs mokesčiai	11
Veiksmingesnė sveikatos apsauga visiems	11
Pajamų apsauga ir socialinės atskirties mažinimas	14
Didesnis valstybės biudžetas ir sąžininga mokesčių sistema	17
III. Ekonominės politikos pertvarka: žaliajo augimo link	19
Pasiūlymai verslui.....	19
Pasiūlymai miestui.....	20
Pasiūlymai tvariam žemės ir maisto ūkiui bei kaimo plėtrai.....	21
Aplinkai draugiškas transportas.....	23
Darni energetika.....	24
Gamtos vertybių išsaugojimas ir atkūrimas	25
IV. Daugiau galių visuomenei tvirtesnėje valstybėje	26
Demokratinis valdymas.....	26
Teisė ir teisingumas.....	28
Aktyvios socialinės įtraukties Europa	30
Atsakinga ir konstruktyvi užsienio politika	32
Veiksminga ir visa apimanti krašto apsauga.....	33

Gerbti, girdėti ir ginti. Kiekvieną.

Lietuva atkūrė nepriklausomybę prieš trisdešimt metų. Per šį laiką pasiekėme reikšmingų pergalių, tačiau kelias iki demokratiškos, gerai valdomos ir klestinčios valstybės – dar tolimas. 1992 m. priimtos LR Konstitucijos tikslas siekti atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės ir dabar išlieka ypač aktualus.

Mūsų šalies problema – iki šiol, užmiršdami bendros tautos gerovės konstitucinį 46 str. reikalavimą, koncentravomės tik į bendrojo vidaus produkto didinimą žadėdami pasirūpinti aplinkosauga ir socialiniu solidarumu kažkada vėliau. Taip nejučia rinkos santykiai ir solidarumą ignoruojantis vartotojiškumas tapo pagrindiniais Lietuvos kaip valstybės egzistenciją apibrėžiančiais dalykais.

Šalutinių neigiamų pasekmių – apstu. Tai ir demografiniai nuostoliai dėl nemažėjančios emigracijos ir neigiamo gyventojų skaičiaus prieaugio. Didėjanti regioninė atskirtis, turto ir pajamų nelygybė. Stiprėjantis žmonių nusivylimas politika ir traukimas iš viešojo gyvenimo. Aštrėjančios aplinkosaugos problemos. Kilusi koronaviruso pandemija tik išryškino šias bėdas.

Pritardami vis stipriau aidintiems balsams šalyje kurti gerovės valstybę, keliame sau tikslą statyti jaukius ir aplinkai draugiškus Tautos namus, kur kiekvienas gyventojas jaustųsi savas ir nebūtų atstumtas.

Dviračio neišradinėjame. Švedijos socialdemokratai nuo 1932 m. ėmė įgyvendinti Švedijos valstybės, kaip visų jos gyventojų „liaudies namų“ modelį. Ilgainiui jis Šiaurės šalyse peraugo į gerovės valstybės koncepciją. „Liaudies namai“ įkūnija tai, kad absoliuti dauguma šių šalių gyventojų pasitiki ir palaiko vienas kitą.

Lietuvoje, deja, kol kas vienas kitu pasitikinčių žmonių – vos trečdalis. Situaciją blogina pastaruoju metu dar ir tai, kad valdan tieji valstiečiai-žalieji ir opoziciniai konservatoriai vaidijasi tarpu-

savyje ir taip dar labiau skaldo visuomenę. Mes, socialdemokratai, kritiškai vertiname tokią politinę nekultūrą ir kviečiame visas pilietines jėgas telktis tam, kad kaip solidarumą praktikuojanti Tauta įveiktume vidaus ir išorės grėsmes.

Jaukūs ir aplinkai draugiški Lietuvos namai darniai įsilietų į bendrą Europos architektūrinį ansamblį. Europos Sąjungos (ES) lygiu pastaruoju metu keliame trys strateginiai tikslai. Pirmas, užbaigti 27 ES valstybių narių harmoningai funkcionuojančios Vidaus rinkos sukūrimo darbus, kaip tai dar buvo numatyta 2008 m. Lisabonos sutartimi. Antras, įvesti socialinį teisių ramstį, kuris papildytų laisvą asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimą ES viduje. Trečias, įgyvendinti Europos žaliąjį susitarimą, kuris iš esmės modernizuotų Europos pramonę ir žemės ūkį investuojant į pažangiąsias technologijas, išplėstų atsinaujinančią energetiką ir žiedinę ekonomiką bei leistų atliepti klimato kaitos iššūkius.

Mes visokeriopai remiame šias strategines Europos integracijos kryptis ypač pabrėždami socialinių teisių ramstį. Jei žmonėms negarantuosime socialinių ir ekonominių teisių – į užimtumą, pajamų apsaugą, švietimą, sveikatos priežiūrą ir kita – mes nei sukursime gerovės valstybę, nei apsaugosime demokratiją nuo ekstremistinių judėjimų pavojų. Taigi, socialinės ir ekonominės teisės papildo ir sutvirtina pamatines pilietines ir politines teises ir įgalina socialinę pilietybę kaip esminį tarpusavio pasitikėjimo pagrindą. Žmogaus teisės yra nedalomos, todėl būtina užtikrinti jas visas tam, kad kiekvienas šalies gyventojas jaustųsi oriu ir lygiateisiu šios valstybės piliečiu.

Įtvirtinti socialinę pilietybę galima veikiant trimis kryptimis: mažinant pajamų nelygybę, sukuriant bendrą kultūrinę erdvę ir įgalinant piliečius dalyvauti šalies valdyme. Mes pritariame šioms idėjoms papildydami jas šiandien aktualia žaliuojo augimo kryptimi.

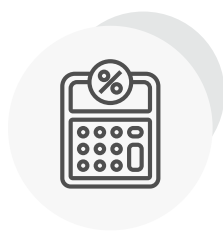
Kad atkurtume Lietuvos žmonių pasitikėjimą vieni kitais, savo ateitimi ir pasididžiavimą savo valstybe, mes įsipareigojame:

Įkvėpti kultūrinį šalies pakilimą ir pertvarkius švietimą sugrąžinti ateitį visiems Lietuvos vaikams bei perspektyvą suaugusiems;

Įgyvendinti naująjį žaliąjį susitarimą, kuris sujungtų miestą ir kaimą, verslą ir gamtą;

Sukurti gerovės valstybę, kuri remtųsi solidariais mokesčiais, verslumo ir technologinės pažangos skatiniu, adekvačia pajamų apsauga ir efektyvia sveikatos priežiūra;

Suteikti daugiau galių visuomenei sutvirtėjusioje valstybėje – saugioje ir atviroje tarptautiniam bendradarbiavimui.

I. Kultūringa, išsilavinusi ir kūrybiška visuomenė

Į visuomenę orientuota kultūra

Kultūra turi būti prieinama kiekvienam šalies gyventojui, o pati kultūros politika formuojama įtraukiant visuomenę bei kultūros profesionalus, pasitelkiant visuomenę ir atsižvelgiant į visų kultūros sričių poreikius. Tik visuomenės, pasižyminti aukštu kultūros lygiu, yra pajėgios sėkmingai spręsti joms kylančias problemas.

Kultūra išsiskiria iš visų žmonių veiklos sričių tuo, kad jos kuriamą vertę – išimtinai viešojo. Kultūra tveria ir tvirtina visuomenę. Be kultūros nebūtų ir pačios politikos. Moksliniais tyrimais įrodyta, kad tarp dalyvavimo kultūroje ir stiprios demokratijos yra tiesioginis ryšys. Į kultūrą labiau įsitraukę gyventojai aktyviau dalyvauja rinkimuose ir yra pilietiškesni. Ji skatina tarpusavio pasitikėjimą ir vienas kito palaikymą. Mažina nusikalstamumą, stiprina pilietinį ir tautinį bei vietos tapatumą. Individualiu lygiu – investicijos į kultūrą gerina žmonių psichinę sveikatą, kūrybiškumą, laimės jausmą, suteikia galimybę saviraiškai, turiningam laisvalaikiui. Ekonominė viešosios kultūros plėtros ir prieinamumo nauda taip pat apčiuopiama. Lietuvoje kultūros sektoriuje veikia 10 tūkst. įstaigų ir organizacijų. Visos ES mastu kultūros ir kūrybinis sektorius – trečias pagal dydį darbdavys.

Neatsitiktinai Skandinavijos šalyse, kuriose net iki dviejų trečdalių žmonių pasitiki vienas kitu, net 85–90 proc. gyventojų dalyvauja kultūrinėse veiklose, kai ES vidurkis – 63 proc. (Lietuvoje – 62 proc., Latvijoje – 63 proc., Estijoje – 70 proc.). Šiaurės šalis taip pat išsiskiria ir nuošimčiu gyventojų, kurie patys užsiima kūrybine ar kultūrine veikla. Pavyzdžiui, Suomijoje beveik ketvirtadalis žmonių (24 proc.) bent kartą į savaitę praktikoja pasirinktą meno šaką, kai ES vidurkis – 12 proc. (Lietuvoje – 8 proc., Estijoje

– 12 proc., Latvijoje – 14 proc.). Pagrindinės priežastys, kodėl mūsų šalyje aktyviai neįsitraukiama į kultūros veiklas – jų kaina, ribotas pasiekiamumas ir stoka tinkamo ugdymo, kad kultūra taptų kasdiene savastimi, kad būtų sąmoningai suvokiama kultūros reikšmė ir prasmė, kad augtų poreikis klasikinėms kultūros formoms.

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, buvo žengti keli svarbūs žingsniai demokratizuojant ir depolitizuojant kultūros įstaigų valdymą. Iš pradžių, pasiremiant Suomijos pavyzdžiu, buvo suformuotos kultūros patariamosios institucijos – Lietuvos kultūros ir meno taryba, visų kultūros ir meno sričių ekspertų grupės, įtvirtintas ekspertų vaidmuo formuojant kultūros politiką. Taip pat palaipsniui svarbiausioms biudžetinėms kultūros įstaigoms suteikta daugiau savarankiškumo. Gerokai išaugo nevalstybinių kultūrinių iniciatyvų vaidmuo ir reikšmė. Kai 2013 m. pradėjo veikti Lietuvos kultūros taryba, konkursinių kultūros projektų finansavimas tapo skaidresnis, profesionalus, jis atiduotas į pačios kultūros ir meno bendruomenės išrinktų kultūros specialistų rankas. Tačiau vis labiau imta riboti kultūros ir meno įstaigų savarankiškumas, ėmė ryškėti kultūros centralizavimo tendencijos.

Deja, dabartinė vyriausybė neįgyvendino jos programoje numatyto tikslo spartinti kultūros politikos demokratiją siekiant platesnio visuomenės įsitraukimo tiek į kultūrinį gyvenimą, tiek ir į kultūros politikos formavimą. Priešingai, pastaraisiais metais būta bandymų varžyti kultūros įstaigų veiksmų laisvę. Be to, nepaisant valdžios duotų pažadų, kultūros sektoriaus darbuotojų atlyginimai išlieka vieni žemiausių viešajame sektoriuje, o daug valstybės investicijų vis dar eina tik į infrastruktūrą.

Todėl vykdysime šiuos darbus:

 Kultūros finansavimas. Jį laipsniškai didinsime iki 2 proc. BVP 2024 metais. Šiuo metu Lietuva kultūros ir rekreacijos reikmėms skiria 1,1 proc. BVP. Nors tai atitinka ES vidurkį, Lietuva šiai sričiai atseikėja gerokai mažiau nei Estija (2 proc. BVP) ir Latvija (1,6 proc. BVP). Atsižvelgiant į tai, kad didžiąjai daliai kultūros darbuotojų keliama patys aukščiausi kvalifikacijos reikalavimai, turi būti ženkliai pakeltas kultūros srities darbuotojų vidutinis darbo užmokestis, šiuo metu esantis mažesnis nei vidutinis darbo užmokestis ir trečias mažiausias visoje ES. Sukursime veiksmingas paskatas vietos savivaldai reikšmingai prisidėti prie šių tikslų. Sukursime teisinę bazę profesionaliojo meno kūrėjams, sudarydami teisingas sąlygas jų socialinėms garantijoms, turinčioms vienodas teises visų meno sričių, visų žanrų kūrėjams. Koreguosime Kultūros tarybos įstatymą performuodami projektų ekspertizės modelį ir kiekybinę vertinimo balais sistemą keičiant kitų ES valstybių narių kultūros ir meno tarybų pavyzdžiu į kokybinio kultūros turinio vertinimo sistemą.

 Kultūros politikos įtraukimas. Stiprinsime menininkų bendruomenes, meno kūrėjų sąjungas, rezidencijos centrus ir skėtines organizacijas tam, kad jos turėtų visas galimybes aktyviai įsitraukti į atitinkamų meno šakų plėtotę. Valstybinių kultūros įstaigų meno tarybose privalės atsirasti visuomenės atstovai. Taip pat įtvirtinsime reikalavimą įtraukti juos į regioninių kultūros

tarybų sudėtį. Stiprinsime kultūros procesų stebėseną sudarant sąlygas įvertinti realius pokyčius ne tik konkrečiose institucijose, bet ir aplinkoje, formuojant valstybės kultūrą. Sudarysime sąlygas kultūros ir meno įstaigų asociacijoms dalyvauti svarstant sprendimus dėl esminių kultūros politikos klausimų. Pakeisime Lietuvos kultūros ir meno tarybos sudarymo tvarką ją sudarant tik iš kultūros ir meno asociacijų deleguotų ir įgaliotų asmenų. Taip pat persvarstysime visą patariamųjų institucijų sistemą. Įdiegsime ir skatinsime mecenatystės kultūrai modelį su aiškia finansavimo ir teisine sistema. Sukursime stebėsenos ir skatinimo mechanizmą, leidžiantį formuoti lyčių požiūriu subalansuotą galimybių lauką kūrybinei raiškai.

 Kultūros prieinamumas. Lietuvoje susiformavęs valstybinių kultūros įstaigų tinklas koncentruojasi sostinėje, nors joje gyvena tik šeštadalis Lietuvos gyventojų. Disproporcija matyti ir valstybės skiriamame finansavime – apie 60 proc. valstybinio kultūros biudžeto lieka sostinėje. Regioniniams centrams ir savivaldybėms valstybės dėmesio stoka šioje srityje tenka kompensuoti savo lėšomis. Todėl dėsime konkrečias pastangas, kad Lietuvoje nebeltų tokių vietovių, kuriose gyventojams neprieinamos kokybiškos kultūrinės veiklos ir renginiai. Kartu su savivaldybėmis parengsime nacionalinę įsitraukimo į kultūrinę veiklą skatinimo programą. Plėtosime išvažiujamuosius nacionalinius renginius,

profesionalių atlikėjų pasirodymus savivaldybėse. Skatinsime istorinių regionų, jo kraštų, atskirų vietovių unikalumą aktualizuojančias kultūrines veiklas, sukuriant juose kultūrinių susitikimų centrus, o plėtodami kultūros kelius, jais susiedami atskirų vietovių objektus, nacionaliniais, regioniniais ir lokaliniais kultūros keliais praturtinsime regionų kultūrinį gyvenimą.

Informacinis raštingumas. Vis toliau intensyvėjančių naujienų ir žinių srautų amžiuje tai tampa itin aktuali visuomenės problema. Skaidrinsime žiniasklaidos rėmimo sistemą. Įtvirtinsime tvarius žiniasklaidos finansinio nepriklausomumo nuo politikų ir verslo mechanizmus. Kultūros leidiniams skirsime ilgalaikę ir deramą paramą iš valstybės. Stiprinsime Lietuvos radijo ir televizijos nepriklausomumą ir sieksime, kad jis dar labiau atitiktų visuomeninio transliuotojo statusą. Investuosime į bibliotekų, muziejų ir kitų atminties institucijų tinklą ir jų gebėjimus atliepti šiuolaikinius visuomenės poreikius.

Sričių lygiateisiškumas. Remiantis kultūros sričių tolygumo principu, greta jau esamų nacionalinių kultūros įstaigų teatro, dailės, operos ir kt. srityse, būtina užtikrinti, kad ir kitos meno ir kultūros sritys (pvz., fotografija, architektūra, šokis) turėtų nacionalinę, teisiškai apibrėžtą įstaigą, kuri užtikrintų tos kultūros srities gyvybingumą, tęstinumą, atliktų tos srities tyrimus, konsultuotų politikos formuotojus, vykdytų nacionalinius tikslus ir užduotis, koordinuotų atitinkamos srities įstaigų veiklą. Būtina sukurti nacionalinių kultūros ir meno įstaigų kaip asignavimo valdytojų tiesioginio finansavimo programą, į jų biudžetus įtraukiant būtinas lėšas veiklai, o valstybinėms kultūros ir meno įstaigoms taikant atskiros konkursinės programos modelį.

Istorinis paveldas. Paveldo srityje privalome tinkamai tvarkyti turimas kultūros vertybes ir suderinti Kultūros vertybių registrą. Be šio darbo negalima tikėtis jokios kryptingos ir rezultatyvios kultūros paveldo apsaugos. Todėl reformuosime paveldo priežiūros sistemą siekdami išvengti nesusikalbėjimo ir funkcijų dubliavimo tarp savivaldybių ir valstybės. Vykdydysime UNESCO reikalavimus saugodami materialųjį ir nematerialųjį Lietuvos kultūros paveldą. Užtikrinsime visų kultūros paveldo objektų apsaugą tobulindami įstatymus bei reikalaudami atsakomybės iš visų savininkų už kultūros paveldo objekto priežiūrą ir saugojimą. Kartu ieškosime mechanizmų padėti kultūros objektų savininkams juos tinkamai prižiūrėti, kompensuoti dalį objektų tvarkybos kaštų. Teritoriniuose planuose turi būti įtvirtinti reikalavimai taikomajam kultūros plėtojimui – skulptūrai, dizainui ir kt. Taip pat stiprinsime nekilnojamųjų kultūros vertybių populiarinimo ir jų aktualinimo programas, kad saugomos vertybės taptų visuomenės tapatybės dalimi.

Atminties politika. Turėtume švelninti įtampas dėl istorinės atminties vertinimų, siekti glaudesnio institucijų ir visuomenės sutarimo ir tam pasitelkti visuomenę vienijančias asmenybes ir/ar simbolius. Skaldančių mūsų visuomenę sovietų okupacijos ir autoritarinės praeities monumentų atžvilgiu imsimės ne fizinio šalinimo, o aiškinamosios informacijos pateikimo prie monumentų ir atsvaros naujais, demokratinės Lietuvos tradicijas įtvirtinančiais monumentais ar kitais atminties ženklais politikos, kurios tikslas – skatinti brandų, visaapimančią ir visuomenės susitaikymą skatinantį dialogą dėl bendros mūsų pilietinę tautą apjungiančios istorinės atminties. Įgalinsime deramai glaudų, demokratiškai skaidrų ir tinkamai finansuojamą Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro bendradarbiavimą šiam dialogui visuomenėje palaikyti ir plėtoti. Taip pat aktualizuosime Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją, materialius paveldo ženklus, tradicijas. Akcentuosime europinę tapatybę, Lietuvos dalyvavimą ben-

druose europiniuose kultūriniuose, meniniuose, moksliniuose procesuose. Ypač Lietuvos Respublikos istorinį europinės lotyniškosios civilizacijos tapatybės pagrindą atversime 2023 m. švęsdami Vilniaus kaip valstybės sostinės 700 metų sukaktį, sukurdami ir įvykdydami valstybę Lietuvos sostinės pirmą kartą švenčiamo jubiliejaus programą. Lietuvos kūrybinių galių ir ypatingų meninių pasiekimų aukštumas akcentuosime M. K. Čiurlionio 150 gimimo metų jubiliejaus programoje. LR Konstitucijos 17 str. įtvirtina Vilnių kaip ilgaaamžę istorinę Lietuvos sostinę. Vilnius nėra tik savivaldybė. Šiandien vis dar nėra teisiškai reglamentuotas Vilniaus kaip Lietuvos sostinės infrastruktūros, kuri galėtų būti harmoningai tvarkoma pagal architektūrinius, urbanistinius ir istorinius kriterijus. Todėl inicijuosime diskusijas dėl Vilniaus kaip sostinės įstatyminio reglamentavimo.

Prieinamumas žmonėms su negalia. Numatysime ilgalaikę kultūros infrastruktūros žmonėms su negalia finansavimo sistemą, kad ir kultūros įstaigos (bibliotekos, muziejai ir kt.), ir kultūrinės atminties objektai (piliakalniai ir kitos kultūros erdvės) būtų atitinkamai pritaikytos žmonių su negalia lankymui. Sukursime ir įgyvendinsime kultūrinių objektų universalios ženklinimo sistemą klausos, regos, judėjimo ir kt. negalioms. Užtikrinsime, kad lankytini objektai, pritaikyti lankymui žmonėms su negalia, nebūtų pavieniai, išsibarstę didelėje teritorijoje, o susieti į vientisą jų lankymo informacinę sistemą.

Kultūros infrastruktūros atnaujinimas. Investuosime į muziejus, bibliotekas, kultūros centrus, koncertines įstaigas, teatrus ir kitas kultūros ir meno institucijas tam, kad jų teikiamos kultūros paslaugos būtų aukštos kokybės, prieinamos ir interaktyvios, skatintų papildomus lankytojų srautus, didintų patrauklumą vietos investicijoms ir verslo plėtrai, kurtų naujas darbo vietas. Kaip vieną svarbiausių investicijų, numatysime Tautos namų Vilniuje, kaip daugiaviečio kultūros centro su simfoninei muzikai pritaikyta klasikinės muzikos koncertų sale ir orkestru, pastatymą. Integruosime turizmo sektorių į kultūrinės programos ir renginių, maršrutus, šventes. Sukursime programas, kurios apjungtų turistams patrauklias kultūros veiklas ir įvykius, pvz., kultūros kelius, nacionalinius ir tarptautinius kultūrinius susitikimus.

Kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimas. Finansinėmis pasakotomis skatinsime regioninių kultūrinės edukacijos iniciatyvų kūrimą ir vykdymą, kad visuose regionuose būtų sudaromos kuo geresnės kultūrinės veiklos specialistų darbo sąlygos, jų profesinio atsinaujinimo galimybės. Permaštysime, kaip vykdyti sistemingą kultūros darbuotojų tobulinimo ir jų tobulinimosi nuolatinę funkciją, kurios šiuo metu pilnavertiškai nevykdo jokia kultūros įstaigoms dirbanti kvalifikacijų kėlimo institucija (anksčiau tai atliko Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centras, kurio funkcijų neperėmė jokia institucija). Tik sukūrę reikalingą sistemą, užtikrinsime nuolatinį ir sistemingą kultūros įstaigų, kurių savininkė yra valstybė ar savivaldybės, kultūros ir meno darbuotojų kvalifikacijos tobulinimą. Kompetencijų ugdymą sisime su pritaikomumu ir kintančiais reikalavimais, lūkesčiais darbo rinkoje. Inicijuosime kultūros lyderių, ekspertų tinklo kūrimą.

Lietuvių ir kitų Lietuvos tautų etninė kultūra. Dar 1992 m. lietuvių Tauta įsipareigojo kurti darnią, pilietinę visuomenę – pilietinę Tautą. Šiandien vis dar pasigirstantis šūkis „Lietuva – lietuviams“ prieštarauja pilietinės Lietuvos Tautos tikslams. Lietuvos kultūra yra praturtinta visų Lietuvoje gyvenusių ir gyvenančių Lietuvos piliečių pasiekimais, nepriklausomai nuo jų tautybės. Todėl ir mūsų visuomenė yra šiandien įsipareigojusi kurti pilietinę lietuvių, atvirą žmonių pasiekimams ir integruojančią juos į modernios pilietinės lietuvių kultūrą. Todėl ugdydami žmogaus teisėmis pagrįstą pilietinę lietuvių, puoselėsime įvairialypės mūsų šalies etninės kultūros, vietos tradicijų ir materialaus

paveldo išlikimą, prieinamumą Lietuvos ir užsienio turistams, sklaidą per kultūros ir švietimo įstaigas. Tęsiame Etninės kultūros globos ir plėtros programą, Tautinio kostiumo ir Instrumentų įsigijimo, Valstybinių ir atmintinų datų paminėjimo, Tradicinių renginių programas, kurias plėsiame įtraukdami etninių mažumų bendruomenes. Atgaivinsime etnokultūrą kaip papildomą specialybę rengiant ikimokyklinio, pradinio ugdymo ir kitų pakopų pedagogus siekdami atkurti ir sustiprinti mokyklose veikiančius etnografinius, folkloro ansamblius. Parengsime ilgalaikę-tęstinę finansavimo programą ekspedicijų ir kt. žygių organizavimui išsaugodami įvairių amatų paveldą, pritaikant veiklas šių laikų vaikams ir jaunimui.

Tarpkultūriniai mainai ir dialogas. Remsime žiniasklaidos Lietuvos tautinių mažumų kalbomis iniciatyvas, skirdami pakankamas lėšas, kad galėtume veiksmingai atsverti kitų valstybių teikiamą paramą šiai sričiai. Remsime tautinių mažumų kultūros projektus, kultūros paveldo išsaugojimą, Lietuvai nusipelnusių tautinių mažumų veikėjų atminimo įamžinimą bei informacijos apie tautinių mažumų kultūrą, papročius ir tradicijas sklaidą. Ypatingą dėmesį skirsime bendriems lietuvių ir tautinių mažumų kultūros, tarpusavio susipažinimo, vidaus turizmo ir jaunimo mainų projektams. Sukursime galimybes mokiniams iš lietuviakalbių mokyklų mokytis tautinių mažumų kalbų, kuriomis kalbama jų gyvenamame regione. Skatinsime geriausios Lietuvos tautinių mažumų literatūros vertimų įtraukimą į moksleivių ugdymo programas ir prieinamumą Lietuvos skaitytojams.

Kultūros sklaidos savanorystė. Plėtosime kultūrą skleidžiančių ir padedančių kurti savanorių programas specialioms visuomenės grupėms: senjorams, moksleiviams, studentams ir kt. Sukursime specialią savanorių duomenų bazę, rengsime darbo su savanoriais mokymus kultūros įstaigų vadovams, darbuotojams bei renginių organizatoriams, formalų ir neformalių grupių atstovams. Skatinsime ir remsime savanoriškų kūrybinių iniciatyvų kūrimąsi. Sudarysime lengvatines sąlygas jaunų iniciatyvų menininkų karjeros pradžia bei moksleivių ir jaunimo kultūrinių iniciatyvų inkubatorių kūrimui.

Religijų politika. Puoselėsime religijų ir įsitikinimų įvairovę bei kursime lygybę grįstus valstybės ir tradicinių religijų santykius.

Užtikrinsime individualią ir bendruomeninę laisvę ir teisę viešai ir privačiai praktikuoti savo religiją bei tikėjimą. Inventorizuosime esamus religijų ir valstybės santykius ir inicijuosime sutarčių tarp Lietuvos Respublikos ir visų tradicinių bei valstybės pripažintų religinių bendruomenių pasirašymą. Sukursime skaidrią bei atskaitingą valstybės lėšų skyrimo religinėms bendruomenėms tvarką. Sieksime, kad švietimo ir mokslo srityje būtų atspindima religijų ir įsitikinimų įvairovė bei jos svarba atvirai ir demokratiškai visuomenei.

Bendradarbiavimas su švietimo sistema. Stiprinsime bendradarbiavimą tarp švietimo ir kultūros politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų, išnaudosime abiejų sistemų tarpusavio sąveikos galimybes. Pavyzdžiui, skatinsime vykdyti pamokas-educacinius užsiėmimus muziejuose, soduose, bibliotekose, teatruose ir kitose kultūros įstaigose, lengvinsime sąlygas mokytojams rengti pamokas ne mokyklose. Įgyvendinsime šeimų skaitymo su vaiku skatinimo programą, kad aktyviau diegtume knygų skaitymo kultūrą nuo mažens.

Darbo kultūros vystymas. Sparti visų gyvenimo sričių kaita reikalauja ugdyti ir tarpusavio bendradarbiavimo ir elgesio kultūros diegimą darbe, viešosiose erdvėse, poilsio ir laisvalaikio praleidimo vietose. Didinant darbo našumą, didelį vaidmenį vaidina ir darbo santykių kultūra. Todėl profesinio ugdymo srityje taip pat didinsime ir tarpusavio bendradarbiavimo bei elgesio kultūros mokymus, sieksime diegti humanizmo ir pagarbos žmogaus orumui principus, diegsime kvalifikacijos tobulinimo programas, kurios padėtų mažinti visų rūšių priekabiavimo, smurto apraiškas darbinėje aplinkoje.

Kalbos kultūros ugdymas. Lietuvių kalbai yra suteiktas konstitucinis valstybinės kalbos statusas. Lietuvių kalbos vartoseną šiuolaikiniame pasaulyje įgyja ypatingą reikšmę. Todėl skirsime dėmesį valstybinės lietuvių kalbos įstatymo reikalavimų įgyvendinimui, dėsime pastangas lietuvių kalbos kultūros ugdymui. Remdamiesi Šiaurės šalių praktikomis, pirmenybę teiksime ne kasdienės kalbos inspektavimui ir baudų skyrimui, o valstybės institucijų naudojamos biurokratinės kalbos supaprastinimui, taip pat tautinėms mažumoms palankios kalbinės aplinkos vystymui.

Įtraukusis ir kokybiškas švietimas

Visi Lietuvos vaikai turi teisę į įtraukų ir kokybišką ugdymą bei neformalųjį švietimą. Jiems suteikiamos žinios, vystomi gebėjimai ir įgūdžiai bei ugdomos vertybinės nuostatos privalo sudaryti sąlygas visapusiškai sėkmingam jų asmenybės ugdymui ir saviraiškai, mokymuisi per visą gyvenimą, profesinei brandai ir tobulėjimui. Edukacija turi užtikrinti atviros, pilietinės, darnios visuomenės ugdymą, pagarbą visoms Konstitucijoje įtvirtintoms vertybėms ir principams. Pagarba žmogaus orumui, laisvės ir solidarumo kultūra turi būti ugdoma visuose ikimokyklinio ir mokyklinio ugdymo etapuose. Strateginis siekis ženkliai didinti žmonių pasitikėjimą vienas kitu to reikalauja.

Nepaisant deklaracijų apie mokyklos svarbą ir mokytojo profesijos prestižškumą, ši sritis išlieka prastai valdoma. Matome, kad tai daugiau norai, o ne sisteminei siekiami tikslai. Egzistuoja dideli skirtumai tarp šalies ugdymo įstaigų ir jų auklėtinių pasiekimų. Daug metų ypatingas dėmesys skirtas mokyklų tinklui optimizuoti, tačiau ignoruotos kitos esminės problemos. Tai netinkama švietimo įstaigų vadovų atranka ir jų trūkumas, nepakankamas ikimokyklinio ugdymo finansavimas, paviršutiniškas išorinis mokyklų vertinimas (koncentruojantis tik į mokinių pasiekimų įvertinimus), pedagoginio personalo atnaujinimo politika ir kita.

Lyginant su kitomis išsivysčiusiomis šalimis, Lietuvos mokinių pa-

siekimai yra nepakankami. Remiantis 2018 metų Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau – EBPO) atlikto PISA tyrimo duomenimis, Lietuvoje net apie ketvirtadalį 15 metų moksleivių pasižymi prastais matematikos, gamtos mokslų ir skaitymo įgūdžiais. Tai didesnė dalis nei vidutiniškai yra Europos Sąjungoje ir žymiai daugiau nei Estijoje, kur tokių moksleivių tėra vos apie dešimtadalį. Tarp visų ES valstybių narių pastarosios šalies rodiklis pats geriausias. Tuo tarpu mes esame 18–20 vietoje. Pagal matematikos ir gamtos mokslo įgūdžius latviai užima 7–8 vietas ir yra arčiau estų nei mūsų.

Susiklosčiusią padėtį lemia keturi pagrindiniai veiksniai.

Pirma, nepakankamas ir netolygus švietimo sistemos finansavimas. Eurostato duomenimis, Lietuva 2018 m. švietimui skyrė 4,6 proc. BVP. Tai atitinka ES vidurkį, tačiau stipriai atsilieka tiek nuo Estijos (6,2 proc. BVP), tiek nuo Latvijos (5,8 proc. BVP). Be to, nevienodai paskirstomos išlaidos. Pagal santykį su BVP, Estija gerokai daugiau investuoja į aukštąjį mokslą ir mokymosi pagalbą ir ypač į ikimokyklinį ir pradinį ugdymą. Sekdamos Šiaurės šalių pavyzdžiu, ir Estija, ir Latvija būtent šiai sričiai atseikėja daugiausiai: 2,3 proc. BVP, kai viduriniam lavinimui atitinkamai – 1,6 proc. ir 1,4 proc. BVP. Panašių proporcijų laikosi ir Lenkija, užimanti trečiąją vietą tarp ES valstybių pagal bazinius skaitymo, matematikos ir mokslo įgūdžius turinčių penkiolikmečių moksleivių

nuošimtį. Ši kaimyninė šalis į pradinį ir ikimokyklinį ugdymą investuoja 2,1 proc. BVP ir į vidurinį lavinimą – 1,1 proc. BVP. Lietuva tuo tarpu pagrindines švietimo lėšas paskirsto taip: 1,7 proc. BVP viduriniam ugdymui ir vos 0,9 proc. BVP pradiniam ir ikimokykliniam ugdymui. Europos Sąjungoje mažesni nuosimtį pastarajai sričiai skiria tik Bulgarija ir Rumunija (po 0,7 proc. BVP).

Antra, tai, kad Lietuvoje net ketvirtadalis penkiolikmečių neturi net minimalių reikalingų mokymosi įgūdžių, liudija ne tik ir ne tiek švietimo sistemos spragas, kiek dramatišką bendros nelygybės šalyje poveikį mūsų jaunajai kartai. Būtent todėl reikia daug daugiau investuoti į ikimokyklinį ir pradinį ugdymą ir mokymosi pagalbą kaip į tas švietimo sritis, kurios turėtų labiausiai prisidėti švelninant šią nelygybės įtaką. Ikimokyklinis ugdymas didele dalimi nulemia ant kokio visuomenės laiptelio stovės vaikas – ir labiausiai tai liečia socialinės rizikos šeimose augančius vaikus. Deja, Lietuvoje mes ne tik nepasiekiame rekomenduojamo EBPO standarto (ne mažiau kaip 95 proc. vaikų turi lankyti ikimokyklinį ugdymą), blogiausia situacija yra būtent su rizikos šeimose augančiais vaikais – lanko tik 64 proc. Tam nepadedą ir vaikų pavėžėjimo į ugdymo įstaigas situacija – 23 savivaldybės išvis nepaveža mažųjų, o 37-ios paveža tik vaikus su specialiaisiais poreikiais. Dėl nepakankamo finansavimo didžiuosiuose miestuose išplito privatūs darželiai ir mokyklos. Susiklostė ydinga diskriminacinė praktika, kai privačios ugdymo įstaigos gauna dvigubą finansavimą – ir viešomis, ir privačiomis lėšomis. Tai dar labiau gilina vaikų ugdymosi galimybių ir perspektyvų priklausomybę nuo jų tėvų padėties, o ilguoju laikotarpiu lemia dar didesnę socialinę ir ekonominę atskirtį. Jau dabar į Lietuvos aukštąsias mokyklas įstoja vos ketvirtadalis moksleivių, kilusių iš nepasiturinčių šeimų, kai tarp aukštesnio socio-ekonominio statuso šeimų vaikų pasiekusių aukštąjį mokslą – dvigubai daugiau.

Trečia, pati švietimo sistema taip pat valdoma pernelyg centralizuotai ir neskaidriai. Stebima švietimo įstaigų vadovų statuso,

lyderystės ir kompetencijos dermės stokos problema ir ji vis didėja. Mokyklomis ir mokytojais nepasitikima, varžoma jų veiksmų laisvė. Ugdymo programos ir vadovėliai parengiami siauruose ekspertų rateliuose neįtraukiant pačių mokytojų bei socialinių partnerių. Nuolatiniai staigūs pokyčiai daromi neišdiskutavus jų mokytojų bendruomenėje, verčiant juos prisitaikyti vis prie naujų kintančių reikalavimų. Chaotiškai įgyvendinta etatinio apmokėjimo reforma sukėlė dar didesnę mokytojų ir visuomenės nepasitikėjimą švietimo politikos skaidrumu ir teisingumu. Esant nepakankamai išvystytam mokytojų padėjėjų, specialiųjų pedagogų, socialinės paramos ir psichologinės pagalbos tinklui, mokytojai dažnai paliekami vieni dorotis su visuomenę kamuojančių problemų pasekmėmis. Šiandieną, pagal tyrimus, septyni iš dešimties mokytojų nerekomenduotų rinktis šios profesijos savo vaikams. Pedagogus kamuoja psichologinis nuovargis ir profesinis perdegimas. Už atsakingą ir kvalifikuotą darbą negaunamas atitinkamas atlygis, nesudaromos deramos darbo sąlygos. Opios ir mokytojų kartų kaitos bei sektoriaus feminizacijos problemos.

Ketvirta, per kelis dešimtmečius praktiškai suardyta pedagogų rengimo ir jų kvalifikacijos kėlimo sistema. Abiturientai vis mažiau renkasi mokytojo profesiją. Nebeliko svarbaus mokytojų rengimo centro, vykdančio ne tik studentų rengimą, bet ir švietimo mokslinius tyrimus. Šiuo atžvilgiu būtina stiprinti naujuosius tris pedagogų rengimo centrus ir numatyti jų ilgalaikę plėtrą, taip pat stiprinti ryšius tarp savivaldybių švietimo centrų ir pedagogų rengimo centrų, kad mokytojus pasiektų naujausiais moksliniais tyrimais ir pasauline praktika grindžiamos ugdymo naujovės. Deja, šiuo metu procesas vyksta dėl paties proceso, jis neduoda reikiamų rezultatų ir siekių mokyklai tobulėti. Nenagrinėjama, koks yra kvalifikacijos kėlimo poveikis mokinių pažangai ir pasiekimams. Dažniausia vertinami akademiniai pasiekimai, o ne mokinio asmeninė pažanga, asmenybės branda.

Spręsdami susikaupusias problemas, įgyvendinsime šiuos tikslus:

 Lygiateisės ir įtraukusios ugdymas. Nustatysime universalią, visiems sąžiningą nemokamą švietimo sistemą. Padidinsime ikimokyklinio (ankstyvojo ir priešmokyklinio) ir pradinio ugdymo finansavimą iki 2 proc. BVP ir nustatysime, kad bendras švietimo finansavimas, įskaitant aukštąjį mokslą, turi būti ne mažesnis nei 6 proc. BVP. Dviem kartais padidinsime ikimokyklinio ugdymo ir pradinį klasių krepšelio vertę. Panaikinsime privačių ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo įstaigų privilegijas ir suteiksime vaikams lygias galimybes augti ir tobulėti. Privačias švietimo įstaigas finansuosime taip, kaip ir valstybines (savivaldybių) įstaigas, taikant tokius pačius kokybės reikalavimus ir neleidžiant imti papildomą mokestį už mokslą. Taip pat ribosime vaikų atranką į mokyklas vykdydam. Priėmimas į mokyklą turėtų vykti pagal gyvenamąją vietą ir nesvarbu, koks vaikų pažangumas. Tik tada, jei mokykloje lieka laisvų vietų, galėtų būti priimami vaikai iš kitų rajonų.

 Pagarbos pedagogų profesijai ir sąlygų jų prestižui didinti priemonės. Užtikrinsime ženklų mokytojų atlyginimų didinimą – skiriant ne mažiau nei 130 proc. vidutinio šalies darbo užmokesčio. Atsižvelgdami ir mokytojų ir jų profesinių sąjungų pastabas, tobulinsime etatinį apmokėjimą. Iki šiol vos apie 35 proc. mokytojų dirba pilnu darbo krūviu vienoje mokykloje, o tarp savivaldybių skirtumai siekia iki trijų kartų. Svarstysime įvesti bazinį mokytojo atlyginimą. Sieksime, kad klasės dydis pradinėse klasėse turėtų būti ne didesnis nei 20 mokinių, o vyresnėse iki 24 mokinių, kad pedagogas galėtų sukurti kiekvieną mokinį motyvuojančią edukacinę aplinką. Užtikrinsime deramą balansą tarp mokytojų darbo ir poilsio. Įtvirtinsime etikos nuostatas, pagal kurias būtų gerbiamos ir mokinių, ir pedagogų teisės.

 Kokybiško ugdymo visuotinis prieinamumas. Pertvarkydami ugdymo įstaigų tinklą, orientuosimės į tai, kad kiekvienas Lietuvos vaikas turi teisę gauti kokybišką švietimą nepriklausomai nuo vietovės, kurioje jis gyvena. Mokykla turi veikti kaip vieninga bendrojo lavinimo vieta, apimanti visas ugdymo pakopas nuo pradinio ugdymo iki gimnazijos. Užtikrindami vaikų bendrąjį ugdymą sieksime, kad pradinį klasių mokiniai mokytųsi arčiau savo gyvenamosios vietos, o vyresniųjų klasių mokiniams plačiau organizuoti patogų, sveikatą tausojantį pavėžėjimą iki artimiausios mokyklos, kurioje sukurtos tinkamos sąlygos pagrindiniam ir viduriniam ugdymui. Neretai mokyklose kone pusė visų etatų sudaro ūkinės ir administracinės dalies darbuotojai, kas pareikalauja didelės švietimui skirtų lėšų. Todėl nustatysime, kad ūkinės ir administracinės išlaidos sudarytų ne daugiau nei 30 proc. viso savivaldybių švietimo įstaigų biudžeto. Suformuosime finansinių paskatų sistemą savivaldybėms ir mokykloms prisiimti šiuos įsipareigojimus. Įvesime papildomą koeficientą darbui mažiau patraukliose ar rečiau apgyvendintose teritorijose. Skirsime tikslinį finansavimą mokinių pasiekimams gerinti prasčiau veikiančiose mokyklose.

 Sustiprinsime mokymosi pagalbą. Nustatysime, kad klasėms, kuriose mokosi negalia ar kitus specialiuosius ugdymosi poreikius turintys mokiniai, būtų skiriama bent po vieną mokytojo padėjėją ir būtų užtikrintas visų mokinio padėjėjų etatų finansavimas, nustatant jiems bent minimalius kvalifikacinius reikalavimus. Sustiprinsime rengimą ir padidinsime psichologų etatų skaičių mokyklose orientuodamiesi į ekspertų rekomendacijas, o ne taupymą vaikų sąskaita. Ieškosime optimalių sprendimų, kaip užtikrinti profesionalią psichologinę pagalbą kiekvienai Lietuvos mokyklai.

Nukreipsime pastangas į nepalankias sąlygas turinčių arba kitoje kalbinėje aplinkoje augančių moksleivių rezultatų gerinimą. Sudarysime sąlygas papildomoms ugdymo veikloms, skirtoms ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams su negalia ar turintiems kitų specialiųjų ugdymosi poreikių, taip pat vaikams, augantiems skurdą ir socialinę atskirtį patiriančiose šeimose bei užtikrinsime patogią logistiką. Įgyvendinsime „Visos dienos mokyklos“ programą, skatinsime savivaldybes sudaryti papildomas sąlygas gabių, talentingų vaikų neformaliajam akademiniam ugdymui.

Skaitmeninių ir tikslųjų mokslų įgūdžių stiprinimas. COVID-19 pandemijos krizė, privertusi diegti nuotolinį mokymą, atskleidė: būtina užtikrinti, kad kiekvienas Lietuvos vaikas turėtų kompiuterį ir prieigą prie interneto. Stiprinsime vaikų skaitmeninius įgūdžius kaip esmingai svarbius atliepiančią šiuolaikinius globalios ekonomikos iššūkius. Kiekvienam mokiniui bus prieinama įvairi elektroninė mokomoji medžiaga. Taip pat turime iš esmės persvarstyti matematikos ir kitų tikslųjų disciplinų mokymą. Užtikrinsime, kad kuriami regioniniai gamtos mokslo ir technologijų centrai (STEAM) sudarytų galimybę juose lankytis visos šalies mokiniams. Įgyvendinsime kūrybingumo ugdymo bei medijų ir informacinio raštingumo ugdymo programas. Šiuo atžvilgiu taip pat taikysime priemones kovojant su priklausomybe nuo kompiuterinių žaidimų, telefonų naudojimo pamokų metu ir kitomis vaiko raidą potencialiai ribojančiomis skaitmeninėmis priklausomybėmis.

Rūpinimosi aplinkiniais ir gamta skatinimas. Vis intensyvėjanti klimato kaita ir tai, kad mūsų kasdieniai darbai ir pasiekimai vis labiau priklauso nuo kitų žmonių sprendimų ir jų padarinių, verčia atitinkamai perorientuoti švietimo sistemą. Todėl peržiūrėdami švietimo programas, akcentuosime darnaus vystymosi klausimus ir vystysime vaikų ekologines kompetencijas. Skatinsime socialinę partnerystę tarp ugdymo įstaigų ir gamtos saugos organizacijų, sieksime, kad dalis ugdymo proceso, ypač susijusio su gamtos sauginiu ugdymu, vyktų už mokyklos ribų, pasitelkiant saugomų teritorijų sistemos kompetencijas. Dabartinės mokymo programos taip pat nepakankamai orientuotos į socialinių įgūdžių ugdymą ir svarbiausių socialinių mokslų žinių perteikimą. Taip pat stiprinsime mokytojų kompetencijas lygių galimybių klausimais, įtrauksime NVO ir nepriklausomus ekspertus į bendrojo ugdymo mokymo programų turinio peržiūrą, kad užtikrintume lyčių nelygybės stereotipų nereprodukuojančias, pagarbą žmogaus teisėms ir laisvės ugdančias programas. Sieksime, kad mokyklose deramas dėmesys būtų skiriamas humanistinės pasaulėžiūros bei aukštos pilietinės moralės ugdymui, konstitucinių principų ir vertybių aptarimui.

Patyčių prevencija. Mokyklos neturi patirti finansinių kliūčių įsigyti norimą patyčių prevencijos programą – tiek metodikos įsigijimo kaštai, tiek instruktorių paslaugos yra valstybės atsakomybė. Tuo pačiu patyčių prevencija turi būti vykdoma ir visuomenėje, nes ir kitose socialinio gyvenimo srityse paplitusios įvairios psichologinio smurto formos – nuo patyčių iki mobingo ir neapykantos kalbos. Būtina vykdyti socialines informacines kampanijas, mokymus valstybės ir savivaldos įstaigose, skatinant keitimąsi geraja praktika, teikti praktinę ir finansinę paramą šioje srityje dirbančioms pilietinės visuomenės organizacijoms.

Tautinių mažumų mokyklos. Išlaikysime, o esant poreikiui ir plėsimė tautinių mažumų mokyklų tinklą. Šių mokyklų tinklas bus keičiamas tik atsižvelgiant į šių mokyklų bendruomenių nuomonę bei užtikrinant mokinių interesus. Tautinių mažumų mokyklose užtikrinsime deramą mokymo kokybę, ypatingą dėmesį skirdami ir lietuvių kalbos, ir gimtosios kalbos mokymui aukščiausiu lygiu. Už gimtosios (ne lietuvių) kalbos brandos egzaminą labai gerus rezultatus abiturientai gaus papildomus balus stodami į Lietuvos

aukštąsias mokyklas. Skirsime deramą dėmesį tautinių mažumų mokinių neformaliajam švietimui kaip veiksmingai priemonei užtikrinti šių mokinių sėkmingą integraciją visuomenėje. Prireikus, leisime tautinių mažumų mokyklose naudoti ES valstybėse narėse išleistus vadovėlius ir mokymo priemones, jeigu jų turinys neprieštarauja Lietuvos interesams bei atitinka Lietuvos mokymo programas.

Mokytojų ir mokyklos bendruomenės įgalinimas. Formuodami ir įgyvendindami švietimo politiką, rengsime nuolatines konsultacijas su visa švietimo bendruomene, įskaitant švietimo profesines sąjungas, dalykines bei profesines asociacijas, ekspertines mokslo institucijas. Visi didesni pokyčiai turėtų būti diegiami tik po to, kai modeliai išbandomi keliose įstaigose ir rezultatus išnagrinėja, rekomendacijas pateikia mokslininkai. Stiprinsime mokyklų savivaldos institucijų veiklą. Būtina švietimo įstaigose sukurti solidaros bendruomenės elgesio įgūdžius, formuoti priklausymo bendruomenei pojūtį. Strateginiai mokyklos vystymo klausimai, įskaitant direktoriaus rinkimus, turi būti priimami su bendruomene ne jos patariamojo balso, o solidaraus susitarimo pagrindu. Išnagrinėsime, ar rimtos kritikos iš mokytojų pusės susilaukęs dabartinės valdžios vienašališkas sprendimas sutrumpinti vasaros atostogas iš tiesų pasiteisino. Taip pat įvertinsime vykdomą Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai pavaldžių įstaigų restruktūrizaciją, ar iš tikrųjų sutaupomos lėšos ir nebedubliuojamos funkcijos.

Ugdymo turinio programų ir mokymo priemonių rengimas. Šis procesas privalo būti atviras ir įtraukiantis mokslininkus, menininkus, geriausius mokytojus, mokinius bei nevyriausybinės organizacijos. Ugdymo turiniui plėtoti skirsime lėšas, kurios į šį kilmę ir reikšmingą valstybės ateičiai darbą pritrauktų iškiliausius mokslininkus, kūrėjus ir pedagogus praktikus. Įvairiuose šalies regionuose remsime eksperimentines mokyklas, kurios savanoriškai kartu su partneriais dalyvaus praktiškai aprobuojant naują ugdymo turinį. Bus pakeista vadovėlių rengimo ir ekspertavimo sistema, į tai bus įtraukiamos mokyklos, rengėjai leis tik įvertintus ir pataisytus vadovėlius. Peržiūrėsime galiojančių, patvirtintų vadovėlių sąrašą įvertindami, ar tarp jų nėra pasenusių ir nebeaktualių leidinių. Taip pat skirsime deramą dėmesį bendrųjų programų atnaujinimui siekiant šiuolaikinių kompetencijų kartu mažinant akivaizdžiai perteklinę informaciją, taip suteikiant didesnę kūrybinę laisvę mokytojams. Skatinsime elektroninių mokymo priemonių kūrimą ir leidimą.

Pedagogų rengimas ir kvalifikacijos kėlimas. Plėtosime nuoseklią pedagogų rengimo ir kvalifikacijos kėlimo sistemą, kuri remsis pedagogų rengimo centrų sukaupta kompetencija ir naujausiais pasaulio mokymo metodikos pasiekimais. Parengsime ilgalaikę pedagogų rengimo centrų stiprinimo programą, apimančią pedagoginių studijų modernizavimą, edukologinių tyrimų finansavimą bei profesinio augimo galimybių mokytojams pasiūlos plėtrą. Užtikrinsime tęstinį mokytojų kompetencijų kėlimą technologinių įrankių taikymo srityje, skatinant ugdyti inovacijų kultūrą, dalykines kūrybiškumo, iniciatyvumo kompetencijas ir taip didinant programų patrauklumą, moksleivių sudominimą ir motyvavimą. Įvesime dėstytojų stažuotes mokyklose; plėtosime tarptautinį bendradarbiavimą ir jungtinių studijų programų įgyvendinimą. Įgyvendindami ugdymo inovacijų žvalgomuosius projektus, ugdysime pedagogų gebėjimus atlikti tyrimus, orientuotus į ugdymo turinio ir proceso tobulinimą; įgytą patirtį perteikti studijų ir kvalifikacijos tobulinimo programose. Skatinsime mokytojų nešališką lyčių požiūriu bendravimą su vaikais. Sudarysime galimybes mokytojams gauti kūrybines atostogas kompetencijoms kelti reikšmingose proveržio srityse, taip pat naujai mokymosi medžiagai rengti. Sieksime didesnio lyčių balanso švietimo sistemoje. Siūlysime mokyklose steigti būsimųjų pedagogų klubus, kad mokiniai geriau susipažintų su pedagogo profesija. Plėsimė pradedančiųjų dirbti

mokytojų profesinio ugdymo pedagoginių stažuotojų programą. Kartu su pedagogų rengimo centrais parengsime ir įgyvendinsime mokyklų vadovų lyderystės stiprinimo programą, investuosime į būsimų mokyklų vadovų parengimą.

Neformalusis švietimas. Kiekvienam Lietuvos moksleiviui turi būti sudarytos galimybės lankyti sporto, meno ar mokslo būrelį. Didinsime mokinio krepšėlį, skirtą neformaliajam švietimui ir sieksime, kad visose neformalaus švietimo srityse vienodai aktyviai dalyvautų ir mergaitės, ir berniukai. Išplėsime mokinių pavėžėjimo sistemą, kad ji apimtų ir neformaliojo švietimo sistemą. Stiprinsime neformalųjį (vaikų ir suaugusiųjų) švietimą regionų ir savivaldybių lygmeniu, pagerinsime sąlygas apsirūpinti reikiama metodine medžiaga. Greta įprastų kvalifikacijos tobulinimo ir bendrųjų gebėjimų ugdymo programų plėtosime programas, skirtas visuomenės švietimui strateginiais visuomenės ir valstybės raidos klausimais bei į asmens saviraišką ir savanoriškos veiklos projektus kreipiančias priemones. Dvigubai padidinsime vasaros poilsio stovyklose dalyvaujančių vaikų skaičių. Stiprinsime mokinių techninių sričių neformalųjį švietimą, taip siekdami didinti techninių profesijų patrauklumą.

Profesinis mokymas. Plėsimė mokinių priėmimą į aukštos pridėtinės vertės profesinio mokymo programas, skatinsime kuo efektyvesnį turimos modernios infrastruktūros panaudojimą, užtikrinsime įgytų kompetencijų kokybišką įvertinimą, plėsimė neformaliai įgytų kompetencijų pripažinimą, skatinsime profesinio mokymo ir bendrojo ugdymo suartėjimą, juo grindžiamus bendros veiklos ir institucinius modelius, taip pat kuo platesnį profesinio mokymo potencialo išnaudojimą vykdant regionų plėtrą. Vystydami profesinį mokymą skirsime lėšas ne tik profesinio mokymo įstaigų technologinei infrastruktūrai, tačiau ir kitoms svarbiausioms reikmėms: bendrabučiams, stipendijoms, sporto ir rekreacijos aplinkoms. Atsižvelgdami į Lietuvos geografinį dydį, laikomės nuomonės,

kad įmanoma ir būtina sudaryti sąlygas kuo didesniai mokinių mobilumui ir galimybėms įgyti norimą profesinę kvalifikaciją ne tik savame rajone, bet ir kituose Lietuvos regionuose. Taip pat užtikrinsime kvalifikacijų sandaros adekvatumą šalies darbo rinkos atžvilgiu, palaikydami modernių profesinių standartų ir modulinį mokymų programų kūrimo darbus, fragmentiškų ir nebeaktualių mokymų atsakymą. Į mokymo programų planavimą ir rengimą įtrauksime darbdavius, kitus socialinius partnerius, vystysime pameistrystės programas. Sudarysime sąlygas glaudesniai profesinių ir bendrojo ugdymo mokyklų bendradarbiavimui, o gimnazinių klasių mokiniams – įgyti ir pasirinktos profesijos pradmenis per praktiką atitinkamose įmonėse. Skatinsime darbdavių, jų asocijuotų struktūrų dalyvavimą ir atsakomybę profesinio rengimo ir darbuotojų testinio kvalifikavimo procesuose.

Plėtosime didelio meistriškumo sportą. Prioritetu laikysime Lietuvos sportininkų rengimą ir jų dalyvavimą olimpinėse ir parolimpinėse žaidynėse siekdami lyčių balanso. Parengsime ilgalaikę sportininkų rengimo strategiją. Skatinsime jaunųjų sportininkų rengimą. Stiprinsime sporto gimnazijų, regioninių ir nacionalinio sporto centro veiklas, siekdami, kad jose vienodai aktyviai dalyvautų merginos ir vaikinai. Sudarysime sąlygas sparčiau vystyti sporto klubams kaip pirminėms sporto sistemos institucijoms. Remsime iniciatyvas Lietuvoje organizuoti tarptautinius kompleksinius renginius, Europos ir pasaulio čempionatus, Europos ir pasaulio taurės varžybas pagal parengtus kriterijus. Užtikrinsime didelio meistriškumo sportininkų socialines garantijas, gydymą ir reabilitaciją traumų atvejais bei mokslinį-medicininį aptarnavimą rengiantis pagrindinėms varžyboms. Nustatysime tvarų sporto finansavimą 2-3 olimpinį ciklą laikotarpiu. Lygia greta su profesionaliu sportu visapusiškai remsime vaikų ir jaunimo sveikatinimo sąjūdį, šiuolaikinius patrauklius renginius, sveiką gyvenimą. Į šį procesą kaip lyderius ir nuomonės formuotojus sieksime įtraukti iškiliausius šalies sportininkus. Vystysime žmonių su negalia sportą bei parolimpinį judėjimą.

Kokybiškas ir inovatyvus aukštasis mokslas

Visuotinai prieinamos, lygias galimybes užtikrinančios ir kokybiškos studijos bei tarptautinius standartus atitinkantys moksliniai tyrimai yra būtina sąlyga bendrai visuomenės ir ekonomikos sėkmei.

Iki šiol Lietuvoje aukštajam mokslui teikta nepakankamai dėmesio. Stipriai atsiliekame nuo kitų ES valstybių narių pagal šiai sričiai skiriamas lėšas. Valstybės išlaidos perskaičiavus vienam gyventojui aukštajam mokslui yra 44 proc., o mokslinių tyrimų ir eksperimentinei plėtrai (MTEP) – 81 proc. mažesnės nei ES vidurkis. Be to, MTEP finansavimas Lietuvoje visiškai priklausomas nuo ES struktūrinės paramos.

2009 m. priimta mokslo ir studijų finansavimo reforma, įvedusi studijų „krepšelius“, nepasiteisino. Atsakingų institucijų skelbiami duomenys atskleidžia studentų, priimančių tiek į valstybės finansuojamas vietas, tiek besirenkančių studijuoti už savo pinigus, skaičių disproporcijas tarp įvairių studijų krypčių. Šios atsiradusios „žirklės“ nėra pagrįstos studijų kokybe, visuomenės raidos ar darbo rinkos poreikiais. Nekontrliuojama vienu studijų programų plėtra kitų programų sąskaita neprisidėjo prie aukštojo mokslo kokybės gerinimo, bet atvirkščiai – jai pakenkė. Keletą metų taip pat nebuvo indeksuoti studijų krepšeliai nuo kurių priklauso dėstytojų atlyginimai. Studijų krepšelio dydžio nustatymo sistema stokoja skaidrumo. Dėl neaiškių kriterijų panašių studijų krypčių krepšelio dydis gali skirtis pusantro karto.

LR Konstitucijos 41 straipsniu gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemo-

kamas mokslas. Nors 2016 m. galiausiai apsispręsta, ką laikyti gerai besimokančiu studentu, valstybė galėtų žengti dar toliau užtikrinant visuotinį aukštojo mokslo prieinamumą bei deramas studentų socialines sąlygas. Taip pat minėtasis Konstitucijos straipsnis garantuoja nemokamą mokymą aukštesniosiose mokyklose. Nuo 2000 m. panaikinus aukštesniąsias mokyklas, veikia binarinė aukštojo mokslo sistema. Tačiau iš dalies dėl esamos finansavimo sistemos galime stebėti studijų programų dubliavimąsi ir skirties tarp universitetų ir kolegijų nykimą.

Nepakankamas finansavimas aukštajam mokslui ir moksliniams tyrimams lemia menkus dėstytojų ir tyrėjų atlyginimus, taip pat mokslo rezultatus. Lietuvoje mokslininkų atlyginimai yra 3-4 kartus mažesni nei ES vidurkis. Akademinių personalo atlyginimai nėra konkurencingi nei tarptautiniu, nei nacionaliniu lygmeniu. Dėl mažo finansavimo jau ne vienerius metus Lietuvoje mažėja tyrėjų ir doktorantų skaičius. Lietuvos mokslininkų straipsnių publikavimas dažnai cituojamuose moksliniuose žurnaluose ir tarptautinių ko-publikacijų skaičius yra vieni žemiausių ES.

„Žirklės“ pastebimos ir vertinant valstybės dėmesį tiksliesiems bei socialiniams ir humanitariniams mokslams, pastaruosius vis labiau stumiant į užribį. Pastebėtina, kad socialinių ir humanitarinių mokslų sritis žlugdoma būtent tuomet, kai aplinkybės, visuomenės raidos procesai ir nuolat kylančių humanitarinių ir (arba) socialinių krizių įveika reikalauja moksliniais tyrimais ir įžvalgomis pagrįstų politinių sprendimų.

Spręsdami šias problemas, veiksime šiomis kryptimis:

- **Konkurencingi atlyginimai ir orios darbo sąlygos.** Užtikrinsime, kad mokslininkų, dėstytojų ir neakademinių personalo atlyginimai būtų konkurencingi šalies darbo rinkoje. Aukštųjų mokyklų dėstytojų, mokslo darbuotojų ir kitų tyrėjų uždarbis turi siekti ne mažiau kaip 150 proc. vidutinio šalies darbo užmokesčio. Tai padės įveikti protų nutekėjimo problemą, užtikrinti kokybišką jaunų mokslininkų rengimą ir pritraukti kvalifikuotus mokslininkus iš užsienio. Sudarysime galimybes dėstytojams gauti kūrybines atostogas mokslinei kompetencijai kelti. Moksliniams tyrimams ir taikomajai mokslinei veiklai iš valstybės biudžeto turi būti skiriama ne mažiau nei 1 proc. BVP. Dar bent pusę tiek sieksime pritraukti iš verslo.
- **Mokslo sričių lygiavertiškumas.** Skirstydami finansavimą MTEP, vadovausimės principu, kad visos mokslo sritys ir kryptys yra savaip vertingos kuriant visuomenės ir valstybės gerovę. Santykis tarp mokslo sričių ir kryptų turi būti pirmiausia grįstas ne konkurencija, o bendradarbiavimu, siekiant vystyti inovatyvius, tarpdisciplininius tyrimus, užtikrinančius mokslo pažangą ir atliepančius visuomenės ir ūkio poreikius.
- **Inovacijų skatinimas.** Aukštojo mokslo studijas grįsime fundamentiniais ir taikomaisiais tyrimais, profesionaliojo meno plėtote bei visuomenės ir valstybės raidai aktualių inovacijų kūrimu, skatinsime inovacijų ekosistemų formavimą bendradarbiaujant su verslu ir viešuoju sektoriumi, inicijuosime universitetų ir kolegijų bendradarbiavimą užtikrinant pirmosios pakopos studijų, magistrantūros/profesinės magistrantūros ir doktorantūros/industrinės doktorantūros tęstinumą, o tuo pačiu sklandų inovatyvių, aukštos kvalifikacijos darbuotojų rengimą Lietuvos ūkiui. Lengvinsime galimybes įsigyti gretutines kvalifikacijas tiek studentams tiek jau išsilavinimą įgijusiems asmenims.
- **Mokslo ir studijų finansavimas.** Bet kurioje studijų kryptyje tik turint visų trijų pakopų – bakalauro, magistro ir doktorantūros – studentus, galima tikėtis pažangos. Todėl įdiegsime mechanizmus, kurie skatintų stojančiuosius rinktis ne tik madingas, bet ir visuomenės raidos bei ūkio poreikius atitinkančias studijų programas. Studentams, kurie rinkęsi viešajam sektoriui reikalingas specialybes, pasiūlysiame patrauklius teisinių garantijų ir socialinių stimulų paketą remiantis nuolat vykdoma viešojo sektoriaus darbo poreikių analize. Užtikrinsime valstybės finansuojamas pirmosios pakopos studijas pagal sutartis su aukštosiomis mokyklomis, jose numatant studijuojančių skaičių ir įsipareigojimus dėl studijų kokybės bei studentams teikiamos akademinės ir socialinės paramos. Mokslo ir studijų institucijų finansavimą grįsime ilgalaikėmis sutartimis tarp valstybės ir šių institucijų, taip pat šiuo atžvilgiu aiškiau diferencijuosime aukštąsias mokyklas pagal jų statusą ir veiklos orientaciją. Tai užtikrins jų veiklos stabilumą ir nuoseklumą. Mokslo projektų finansavimas bus tvarus ir augantis. Įtvirtinsime mechanizmą, užtikrinantį mokslo ir studijų institucijų sudėtingos infrastruktūros ir kultūros paveldo objektų finansavimą.
- **Studentų socialiniai poreikiai.** Garantuosime, kad visiems įstojusiems mokslas pirmąjį semestrą būtų nemokamas. Nuosekliai didinsime stipendijas ir reformuosime paramos skyrimo sistemą, kad tiek pažangiausi, tiek nepasiturintys studentai galėtų gauti minimalaus pragyvenimo lygį atitinkančią paramą. Šiuo metu skatinamosios stipendijos yra neadekvačios esamam pragyvenimo lygiui – nuo 60 iki 100 eurų per mėnesį. Jas gauna vos apie 15 proc. studentų. Tai verčia didelę dalį studentų nuo pirmų kursų įsidarbinti paprastai su studijomis tiesiogiai nesusijusiuose darbuose, o tai atsiliepia akademiniam pasiekimams ir sveikatai. Labiau rūpinsimės negalia ir kitus specialiuosius poreikius turinčiais studentais. Išnaudodami po aukštojo mokslo įstaigų restruktūrizacijos atsilaisvinusius išteklius, investuosime į studentų bendrabučių plėtrą ir atnaujinimą. Paskolas studijoms teiks ne komerciniai bankai, o valstybės valdomas Valstybinis studijų fondas.
- **Studentų mobilumo skatinimas.** Lietuva tarp Baltijos šalių ir Europos Sąjungos kontekste sudaro vienas prasčiausių sąlygų studijų mobilumui, neužtikrinant nei subsidijų, nei paskolų studijoms, siekiant įgyti laipsnį užsienio universitetuose. Užtikrinant jaunų žmonių galimybę gauti geriausią aukštąjį išsilavinimą, suteikiamos valstybinės studijų ir pragyvenimo paskolos leis rinktis aukštąjį mokslą ir užsienio universitetuose.
- **Akademinės savivaldos stiprinimas.** Plėsiame akademinės bendruomenės savivaldą. Keisime aukštųjų mokyklų vadovų rinkimo sistemą, įtraukiant platesnį aukštosios mokyklos pedagoginių, mokslo ir kitų darbuotojų, studentų ir visuomenės atstovų dalyvavimą. Pasisakome už tai, kad mokslo ir studijų institucijų vadovai būtų renkami pačių akademinės bendruomenių, o ne skiriami išorės ir verslo atstovų. Užtikrinsime, kad aukštąjį mokslą administruojančios įstaigos vietoje baudų ir sankcijų tarnautų gerinant mokslinių tyrimų ir studijų kokybę. Stiprinsime universitetų autonomiją vykdant studentų atranką, formuojant studijų programas ir įgyvendinant studijų procesą, kartu derinant savo veiklą su valstybės siekais.
- **Mokslo ir studijų tarptautiškumo didinimas.** Sukursime mechanizmus, kurie leis pritraukti daug daugiau tarptautinių studentų ir tyrėjų, vykdančių mokslinius tyrimus. Skatinsime aktyvesnį mūsų mokslininkų dalyvavimą tarptautinėse mokslo programose ir projektuose. Sieksime, kad „Europos horizonto“ ir kitose ES mokslinių tyrimų ir inovacijų programose Lietuvos tyrėjų atlygis prilygtų kitų ES valstybių narių tyrėjų atlygiui, gaunamam už tokį patį darbą. Remsime Europos Komisijos iniciatyvas, kuriančias ateities Europos universitetus ir jau dabar įtraukusias kai kurias mūsų šalies aukštąsias mokyklas.
- **Lyčių atotrūkio įvairiose studijų srityse mažinimas.** Diegsime motyvacijos priemones, kurios skatins atsakyti ribojančių lyčių stereotipų ir suteiks galimybę praplėsti profesinio pasirinkimo galimybes.
- **Mokymosi visą gyvenimą čekių sistemos diegimas.** Ši tvarka leis didelei visuomenės daliai gauti tikslinę finansinę paramą mokymuisi ir savo nuožiūra ją panaudoti profesinių kompetencijų įgijimui, tobulinimui, užsienio kalbų mokymuisi ir kt.. Mokymosi čekių sistema, kaip rodo pažangių valstybių (pvz., Vokietijos, Danijos, Prancūzijos) patirtis yra vienas efektyviausių būdų siekiant veiksmingo ir motyvuoto suaugusiųjų mokymosi, skaidraus lėšų panaudojimo. Stiprindami institucinę suaugusiųjų mokymosi bazę, taip pat numatome sistemingai remti trečiojo amžiaus universitetus bei nevyriausybinių sektorių, skatinti savivaldybių įnašą į suaugusiųjų mokymosi paramą. Taip pat peržiūrėsime bendrojo ugdymo programos akcentuojant mokymosi mokyti kompetencijos svarbą. Daugiau mokytojų turės galimybę įgyti suaugusiųjų mokytojų – andragogų kompetencijas.

II. Gerovės valstybė: sveikata, pajamų apsauga ir solidarūs mokesčiai

Tyrimais įrodyta, lygios visuomenės pasižymi stipresne visų gyventojų fizine ir psichine sveikata, ilgesne vidutine gyvenimo trukme, socialine gerove ir išvystytais žmonių gebėjimais. Jose yra daugiau bendradarbiavimo ir vienas kito palaikymo.

Todėl gerai išvystyta, solidari sveikatos apsauga, efektyvi ligų prevencijos ir jų savalaikio gydymo sistema bei tvirtai suręstas socialinis saugumas yra būtina ir nepamainoma sąlyga tam, kad atkurtume pasitikėjimą savo valstybe ir jos galimybėmis.

Veiksmingesnė sveikatos apsauga visiems

Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) konstitucijoje pažymi: „Sveikata yra suvokiama kaip visiškos fizinės, dvasinės bei socialinės žmogaus gerovės būseną, o ne tiktai padėtis, kuomet nesergama liga ar neturima jokios negalios“.

Lietuvoje, kai kalbama apie sveikatą, žmonės pradeda galvoti apie ligas ir gydytojus. Ir tai labai klaidina Lietuvos visuomenę, kada bandoma sveikatą priskirti tik gydytojų ir ligoninių specialistų atsakomybei. Tikrovė yra kitokia. Už nelaimingus atsitikimus gatvėse, traumas ir avarijas pirmiausia atsako ne Sveikatos apsaugos, o Susisiekimo ministras. Už vaikų ir suaugusių nutukimą atsako Žemės ūkio, Švietimo, mokslo ir sporto bei Ekonomikos ir inovacijų ministrai. Už alergijas, plaučių sunkius susirgimus atsako Aplinkos ministras, nes žmonės kvėpuoja nešvari oru, ypatingai didžiųjų miestų automobilių kamščiuose. Už alkoholio, tabako prekybą atsako Ekonomikos ir inovacijų, Finansų ir Užsienio reikalų ministrai. Už tai, kad vaikai, jaunuoliai augtų sveikai atsako Švietimo, mokslo ir sporto bei Socialinės apsaugos ir darbo ministrai. Už nusikaltimus padarytus girtaujant, nelaimingus atsitikimus atsako Vidaus reikalų ir Teisingumo ministrai.

Mes visi sveikiname vieni kitus, kai linkime sveikatos. Kai linkime sveikatos, linkime fizinės, dvasinės ir socialinės gerovės vieni kitiems. Ir čia būtina pakartoti LR Konstitucijos 53 str. dalį „Valstybė rūpinasi žmonių sveikata“. Štai kodėl mes, socialdemokratai, pasisakome už sveikatą visose Vyriausybės politikos srityse gydytojų, pacientų eiles, vaistų kainas, medicininę aparatūrą ir kitus dalykus. Tačiau, jei mes neinvestuosime į sveikatinimo politikas visuose kituose sektoriuose, mes niekaip negalėsime sumažinti žmonių sergamumą chroninėmis ligomis ir kitais negalavimais. Ir čia svarbu dar kartą pabrėžti vieną konstitucinį reikalavimą: „Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką“. Kaip ir valstybei rūpinantis sveikata, taip ir gydant ligas, konstituciniai valstybės įsipareigojimai Lietuvos žmonėms iki galo nėra išaiškinti ir įgyvendinti, todėl gerovės valstybės aspektu laikas tai išspręsti – ir teisiškai, ir finansiškai.

Konstitucijos 53 straipsnyje taip pat aiškiai apibrėžta valstybės atsakomybė gydant ligas: „Valstybė... laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus“. Šioje vietoje ypatingas vaidmuo tenka Sveikatos apsaugos ministrai, gydymo įstaigų tinklui ir medikų bendruomenei. Ir čia mes kalbame apie ligonines, šeimos gydytojus, pacientų eiles, vaistų kainas, medicininę aparatūrą ir kitus dalykus. Tačiau, jei mes neinvestuosime į sveikatinimo politikas visuose kituose sektoriuose, mes niekaip negalėsime sumažinti žmonių sergamumą chroninėmis ligomis ir kitais negalavimais. Ir čia svarbu dar kartą pabrėžti vieną konstitucinį reikalavimą: „Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką“. Kaip ir valstybei rūpinantis sveikata, taip ir gydant ligas, konstituciniai valstybės įsipareigojimai Lietuvos žmonėms iki galo nėra išaiškinti ir įgyvendinti, todėl gerovės valstybės aspektu laikas tai išspręsti – ir teisiškai, ir finansiškai.

Mes siūlome sveikatos apsaugos sistemos viziją, kurioje visiems sistemos dalyviams – ir pacientams, ir medikams – numatytas svarbus vaidmuo, o kokybiška ir prieinama sveikatos priežiūra užtikrinama per adekvatų finansavimą, skaidrų ir kompetentingą paslaugų organizavimą, rūpinimąsi medikais bei maksimalų pacientų įgalinimą tiek dalyvauti sprendimų priėmimo, tiek priimti

atsakomybę už savo sveikatą

Mūsų tikslas – greita ir efektyvi sveikatos priežiūra visoms gyventojų grupėms – ne tik didžiųjų miestų, bet ir regionų gyventojams. Skirsime dėmesį labiausiai pažeidžiamoms grupėms: ir stiprinant jų sveikatą, apsaugant nuo susirgimų, ir užtikrinant gerą sveikatos priežiūros paslaugų ir vaistų prieinamumą. Matydami didžiulius sveikatos netolygumus, spręsimė ne tik sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo ir kokybės problemas, tačiau dirbsime ir su socialiniais bei gyvenimo rizikos veiksniais (skurdu, mažu fiziniu aktyvumu, prasta mityba, alkoholio ir tabako vartojimu).

Tokia sveikatos apsauga leis sumažinti sveikatos netolygumus tarp socialinių grupių, išvengiamų mirčių ir hospitalizavimų skaičių ir taip prisidės prie esminio visuomenės pažangos kėlrodžio – ilgesnio ir sveikesnio žmonių gyvenimo.

Sveikatos sistemos finansavimą turime didinti bent iki 8 proc. nuo BVP. Šiandien sveikatos sistemos finansavimas (6,7 proc. BVP) yra nepakankamas įvertinant gyventojų poreikius ir lyginant su kitomis ES valstybėmis narėmis. Iš savo kišenės gyventojai dengia maždaug 33 proc. savo sveikatos priežiūros išlaidų (daugiausia – vaistams), ir tai vienas didžiausių rodiklių ES. Valstybė nevykdo savo pačios įsipareigojimų, dėl ko kenčia sveikatos priežiūros paslaugų kokybė ir prieinamumas. Standartizuotas išvengiamas Lietuvos gyventojų mirtingumas yra kelis kartus didesnis nei ES vidurkis: moterų – 2 kartus, vyrų – net 3 kartus. Atitinkamai Lietuvos gyventojai vertina savo sveikatos būklę prasčiausiai visoje ES, tačiau pas medikus lankosi kone dažniausiai ES – vidutiniškai po 10 kartų per metus (mūsų kaimynai latviai ir estai – vidutiniškai po 6 kartus, švedai – mažiau nei 3 kartus).

Viena priežastis – žemas sveikatos raštingumas, pacientai ne tik prastai orientuojasi sveikatos sistemoje, fragmentiškai žino savo teises ir pareigas, tačiau stokoja žinių kaip galėtų veiksmingiau gydytis, bendradarbiauti su medikais ir užkirsti kelią lėtinų ligų progresavimui bei komplikacijoms. Tai prisideda ir prie žemo paslaugų kokybės vertinimo – pagal 2018 Europos sveikatos paslaugų vartotojų indeksą Lietuva yra 28 vietoje (iš 35). Ypatingai prastai vertinama pacientų prieiga prie savo duomenų e-erdvėje, patekimo pas šeimos gydytoją trukmė, mirštamumas nuo infarkto ir insulto, vėžio išgyvenamumo rodikliai ir mirtingumas nesulaukus 65-erių; taip pat sveikatos priežiūros sričių netolygumai, keleriais metais atsiliekančių naujų onkologinių vaistų prieinamumas pacientams, sistemingos sveikatinimo ir prevencijos politikos nebuvimą liudijantis itin aukštas hipertenzijos, vėlyvų vėžio stadijų ir priklausomybės nuo alkoholio paplitimas.

Pasitikėjimas – esminis sveikatos apsaugos kokybės ir efektyvumą užtikrinantis veiksnys. Didžioji dalis Lietuvos gyventojų pasikliauna sveikatos priežiūra Lietuvoje. Koronaviruso pandemijos grėsmės akivaizdoje šis rodiklis dar labiau išaugo. Nepaisant to – Lietuvoje medicinos personalo atlyginimai yra vieni žemiausių ES. Apie 60-70 proc. medikų jaučia profesinį perdegimą, esame tik kelio pradžioje suvokiant mobingo sveikatos įstaigose mas-

tus ir formuojant sistemingos mobingo prevencijos priemones. Įstaigų vadybos spragos, administracinio ir gydomojo darbo neatskyrimas gilina psichologinę įtampą. Negana to, didelės įtampas kelia biurokratizmas ir sugriežtėjusio teisinio persekiojimo grėsmė. Sistemos valdymas itin centralizuotas, į paprastų gydytojų ir slaugytojų, jų profesinių bendruomenių balsą retai atsižvelgiama. Susikaupusios bėdos neišvengiamai skatina medikų, ypač jaunų gydytojų, migraciją.

Sveikatos priežiūros resursų paskirstymo netolygumai tiesiog dramatiški – pavyzdžiui, slaugytojų skaičius miestuose yra 10 kartų didesnis nei rajonuose, gydytojų – 8 kartus didesnis. Deja, stacionaro lovų skaičius savaime neužtikrina paslaugų prieinamumo ir

kokybės – mirtingumas didžiųjų miestų ir rajonų ligoninėse skiriasi kelis kartus. Ligoninių ir stacionaro lovų skaičius Lietuvoje vis dar vienas didžiausių ES (beveik ketvirtadaliu didesnis už vidurkį, o atskiruose miestuose – net kelis kartus didesnis, pvz., Klaipėdoje – 3 kartus viršija ES vidurkį), tačiau jų panaudojimo efektyvumas – žemas.

Sveikatos priežiūros paslaugų paklausa Lietuvoje ir toliau didės senėjant visuomenei. Pagal EBPO duomenis, Lietuva yra viena sparčiausiai senstančių ES šalių. Tad, jei iš esmės nespręsimė sveikatos apsaugos sistemos finansavimo, paslaugų organizavimo, prieinamumo ir kokybės problemų, būsimė abejingi regionų poreikiams, netolygumai sveikatos priežiūros srityje tik gilės.

Spręsdami susikaupusias problemas, veiksime šiomis kryptimis:

 Sveikata visiems visose politikos srityse. Seimas, Vyriausybė ir savivaldybės turi koordinuoti savo veiksmus tam, kad žmonių sveikata būtų ugdoma, tausojama, gausinama, atstatoma ir apsaugota. Šis horizontalus tikslas privalo būti įtvirtintas visose politikos srityse, susijusiose su maisto kokybe, fiziniu aktyvumu, darbo poilsiu, sveikatos tausojimu, rizikų valdymu, aplinkos švarinimu, triukšmo ir vibracijos mažinimu bei socio-ekonominių ir verslo sveikatinimo kličių šalinimu. Suteiksime daugiau savarankiškų kompetencijų įgyvendinant sveikatinimo tikslus Nacionalinei Sveikatos Tarybai. Įdiegsime bendrus metinius sveikatinimo užduočių veiksmų planus ir ataskaitų už jų įgyvendinimą kriterijus Valstybinei Maisto ir veterinarijos tarnybai, Valstybinei Tabako, Alkoholio ir narkotikų kontrolės tarnybai, Nacionalinei Visuomenės Sveikatos tarnybai (Nacionaliniam Visuomenės sveikatos centrui ir jo teritoriniams padaliniams) bei visiems kitiems autonominiams centrams, atsakingiems už visuomenės sveikatai žalingų faktorių šalinimą ir infekcinių ligų kontrolę, aplinkosaugos ir transporto kontrolės tarnyboms bei vartotojų teisių gynimo tarnyboms. Visos šios institucijos turi veikti pagal vieningus koordinavimo pagrįstus planus, kad būtų išvengta jų nekoordinuotų veiksmų, kontroliuojant ūkinių subjektų veiklą, atskirai atliekant tų subjektų priežiūrą ir sukeltiant daug problemų ūkinei veiklai. Į sveikatinimo veiksmų planų koordinavimą įtrauksime ir savivaldybių visuomenės sveikatos biurus. Būtiną „Sveikatos visiems visose politikose“ įgyvendinimo sąlyga laikome savivaldybių tarybų ir jų administracijų, darbdavių ir profesinių sąjungų bei asociacijų, nevyriausybinių organizacijų bei akademinės visuomenės įtraukimą į sveikų miestų, sveikos aplinkos, sveikų darželių ir mokyklų, sveikos darbo aplinkos bei sveikos gyvenamosios infrastruktūros projektų rengimą ir įgyvendinimą.

 Išvengiamo mirtingumo mažinimo programa. Išvengiamas mirtingumas apima tiek ūmias mirtis dėl traumų ir kitų nelaimingų atsitikimų, tiek ir ankstyvas mirtis sergant lėtinėmis ligomis. Nelaimingi atsitikimai ir traumos darbe, traumatizmas keliuose, buitinės traumos, savižudybės, nusikandimai ir kitos priežastys, dėl kurių žmonės gali mirti reikalauja kompleksinės ūmių išvengiamų mirčių programos. Žmonės, sergančius padidinto kraujospūdžio liga, ateroskleroze ar diabetu, ištinę gyvybei pavojingi infarktai ar insultai. Ši programa apjungs plačią sveikatos informavimo kampaniją, bendruomenių įsitraukimą, visuomenės sveikatos biurų, pirminės asmens sveikatos priežiūros stiprinimą ir sąveiką su specializuota medicinos grandimi bei bendradarbiavimą tarp įvairių ūkio ir valdžios sektorių. Išplėsime šiuolaikinių technologijų taikymą

lėtinėmis ligomis sergančiųjų stebėsenai, aktyviai įtrauksime nevyriausybines organizacijas į sveikatos raštingumo didinimą. Padėsime grįžti prie sveikos gyvensenos kenčiantiems nuo įvairių priklausomybių. Vykdytume vėžio kontrolę, profilaktiką ir ankstyvą diagnostiką visos šalies mastu. Įsijungtume į ES iniciatyvą „Europa įveikia vėžį“. Sukursime visa apimančią onkologinių ligų profilaktikos ir prevencijos daugiasektorinę programą. Skatinsime pradėtas vėžio profilaktikos programas ir sieksime didinti jų apimtį. Priimant finansinius, ūkinius, socialinius, švietimo, sporto ir sveikatos bei aplinkos reguliavimo ar valdymo sričių sprendimus reikalausime jų poveikio visuomenės sveikatai įvertinimo. Teikiant skubią pagalbą žmonėms ir įvedant integruotą lėtinųjų susirgimų dispanserizaciją nukreipsime aktyvias pastangas neįgalumo prevencijai ir mažinimui.

 Nacionalinė epidemiologinė programa. COVID-19 atskleidė tai, jog visos pasaulio valstybės, įskaitant ir Lietuvą, nėra pakankamai pasirėngusios įgyvendinti visiems teisiškai privalomą konvenciją dėl pasaulinių sveikatos grėsmių bei atremti pasaulines sveikatai pavojingas infekcines grėsmes, perteklinio antibiotikų naudojimo žemės ūkyje bei žmonių gydyme sukeltos antibakterinio atsparumo žala, kitus sveikatai pavojingus klimato kaitos ir aplinkos taršos iššūkius. Lietuvoje epidemiologinė tarnyba ir nacionaliniu, ir regioniniu bei vietiniu lygmeniu yra vertinama kaip antraeilė. Visiškai neberuošiami modernius reikalavimus atitinkantys epidemiologijos specialistai aukštosiose mokyklose. Todėl imsime skubius žingsnius padėčiai taisyti, įdiegsime vieningą nacionalinę epidemiologinę programą, už kurią bus atsakingas vyriausias šalies epidemiologas. Įvertinę specialistų poreikį, skirsime finansavimą aukštosios mokyklos rengti kvalifikuotus epidemiologus Lietuvai. Sustiprinsime aktyvią informacinę programą apie vakcinacijų naudojimą, saugumą, efektyvumo kontrolę ir būtinumą apsaugoti visuomenę nuo pavojingų infekcinių susirgimų grėsmės. Tobulinsime nacionalinius vakcinacijų kalendorius bei įtrauksime į juos naujas vakcinas nuo hepatito, meningito, tuberkuliozės, vėžio, gripo bei kitų infekcinių ligų. Parengsime moksliniais tyrimais pagrįstą vaikų ir suaugusiųjų imunizacijos programą.

 Investicijos į vaikų sveikatą. Užtikrinsime vaikų raidos ir vystymosi stebėseną, vaikų galimų sveikatos sutrikimų korekciją ir profilaktiką. Vykdytume sveikų vaikų darželių ir mokyklų iniciatyvas, sveiko maisto prieinamumo vaikams, fizinio aktyvumo ir lavinimo programas, laiduojančias visiems vaikams galimybe išmokyti plaukti. Įgyvendinsime vaikų ir paauglių ap-

saugos nuo tabako, alkoholio, narkotinių medžiagų, energinių saldžiųjų gėrimų, perteklinio saldaus maisto vartojimo priemonės. Visiems vaikams užtikrinsime dantų ėduonies profilaktiką dvigubai padidindami šios srities finansavimą. Toliau vykdysime vaikų vakcinaciją pagal vaikų profilaktinių skiepimų kalendorių, sieksime didinti skiepimų aprėptį, kad būtų išvengta skiepais valdomų ligų protrūkių.

Sveikatinamojo fizinio aktyvumo skatinimas. Plėtosime savivaldybių sveikos gyvensenos tarybų veiklą ir palaikysime tarpinstitucinį bendradarbiavimą tarp sporto ir sveikatingumo klubų, nevyriausybinių organizacijų ir savivaldybių visuomenės sveikatos biurų ir centrų. Remsime bendruomenių projektus, skatinančius fizinį aktyvumą ir sveiką gyvenseną, darbo ir poilsio pusiausvyrą, rekreacines paslaugas, sveiką senėjimą. Vykdysime bendrojo ugdymo institucijų programas, skatinančias mokinių fizinį aktyvumą, įvairias sportines veiklas neformaliajame švietime bei tobulinant sporto veiklų infrastruktūrą. Parengsime neįgalųjų socialinės integracijos sporto priemonėmis programą. Skatinsime sveikatingumo paslaugų sferą, viešą ir privačią partnerystę sporto ir sveikatos ugdyme. Plėtosime regioninius sporto-sveikatingumo centrus, prieinamus kaimų bei miestelių mokiniams, jaunimui ir gyventojams. Užtikrinsime stabilų ir ilgalaikį visuomenės sveikatai svarbių infrastruktūros objektų (pėsčiųjų, dviračių takų, trasų, viešosios infrastruktūros gamtoje) priežiūros ir plėtros finansavimą.

Psichinės sveikatos gerinimas. Tiek politikos formavimo, tiek įgyvendinimo lygmenimis laikysimės ne atgyvenusio biomedicininio, bet biopsichosocialinio modelio, siekdami mažinti sistemos priklausomybę nuo vaistų ir didinti psichologinių psichoterapinių paslaugų prieinamumą visuose regionuose, įskaitant nuotolines paslaugas. Peržiūrėsime įkainius, kad šių paslaugų teikimas nebebūtų nuostolingas gydymo įstaigoms ir galėtume išlaikyti bei pritraukti trūkstamus kompetentingus psichologus ir psichoterapeutus. Išskirtinį dėmesį skirsime psichikos sveikatos strategijai įgyvendinti ir savižudybių skaičiui mažinti. Toliau vystysime jaunimui palankių sveikatos priežiūros paslaugų plėtrą šalies mastu pasitelkdami tarpusavio pagalbos ir pagalbos sau modelius. Būtina psichologinių paslaugų, dienos stacionaro paslaugų vaikams ir senyvo amžiaus žmonėms plėtra. Diegsime naujas ir tobulinsime esamas specialias ilgalaikes, sisteminės vertinimo, mokymų ir stebėsenos programas dėmesį skiriant psichosocialinių rizikų mažinimui darbe (įskaitant profesinio emocinio perdegimo, stresų, patyčių, smurto prevenciją).

Reprodukcinės sveikatos ir teisių apsauga. Nuo gąsdinimais ir ribojimais grįstos praktikos pereisime prie modernios, mokslo ir tarptautine gerąja praktika paremtos reprodukcinės sveikatos politikos. Atsižvelgiant į tai, kad šiandien Lietuvoje paauglių nėštumo rodikliai yra vieni aukščiausių tarp ES šalių (pvz., nėščių paauglių turime 3 kartus daugiau nei Italijoje, o 6 proc. nėštumo nutraukimų Lietuvoje tenka paauglėms), imsime praktinių priemonių spręsti prastą lytinio švietimo kokybę, žemą kontraceptinių priemonių prieinamumą bei sutvarkysime kontraceptikų kompensavimo mechanizmą rizikos grupėms. Skirsime papildomą dėmesį atskirties grupių moterims, imsime veiksmų, kad gerėtų jų reprodukcinė sveikata.

Eilių mažinimas. Užtikrinsime, kad šeimos gydytojo komanda taptų sveikatos sistemos „ašis“, sprendžianti daugumą sveikatos problemų. Sutaupysime gydytojų darbo laiką užkardydami biurokratizmą sveikatos sistemoje, atskirdami gydymą ir administracinį darbą, užtikrindami el. sveikatos priemonių

greitesnę veikimą ir sklandžią pacientų registraciją internetu į visas šalies gydymo įstaigas, plėsdami konsultacijas telefonu bei nuotolinę lėtinėmis ligomis sergančių ligonių sveikatos būklės stebėseną. Nustatysime, kad apsilankyti pas pirminės sveikatos priežiūros specialistus būtų galima vėliausiai per penkis paras, o sudėtingus tyrimus ir specialistų konsultacijas atlikti – ne vėliau nei per mėnesį. Nors Lietuvoje yra priimtas įstatymas, nustatantis reikalavimus, kad ligų gydymo ir prevencijos įstaigos veiktų nacionalinėje įstaigų sistemoje, tačiau įstaigų veiklos ir finansavimo sisteminis valdymas nėra iki galo įgyvendintas. Nėra visiškai išbaigtas ir Konstitucijos 53 straipsnio konstitucinių nuostatų įgyvendinimas. Todėl sustiprinsime sisteminį ligonių ir poliklinikų valdymą bei didinsime integraciją tarp pirminės sveikatos apsaugos įstaigų grandies ir kvalifikuotą bei specializuotą gydymo pagalbą teikiančių ligonių ir poliklinikų. Sieksime nuodugniai išnagrinėti konstitucinę sveikatos ir medicinos paslaugų doktriną ir realizuoti ją praktikoje.

Kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų teikimas gydymo įstaigose. Sukursime vieningą sistemą, kurioje nepriklausomai, ar paslaugos bus teikiamos šalies, regiono ar rajono lygmens gydymo įstaigoje, pacientams bus užtikrinta galimybė gauti vienodai kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas pagal nacionaliniu lygiu standartizuotas diagnostikos ir gydymo metodikas. Užtikrinsime galimybę pacientams realiu laiku palyginti gydymo įstaigų veiklą, laukimo eiles ir teikiamų paslaugų kokybę. Įgalinsime Valstybinės ligonių kasos skambučių centrą koordinuoti pacientų kelią tarp sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų, skatinsime pacientus suteikti grįžtamąjį ryšį apie gautų sveikatos priežiūros paslaugų kokybę. Sustiprinsime infarkto, insulto gydymo klasterius, įvesime naujus politraumų ir onkologijos klasterius, ir suaktyvinsime retų ligų gydymą pasinaudodami Europos retų ligų gydymo referenciniais tinklais.

Sveikatos priežiūros regionuose stiprinimas. Vietoj viso pacientų srauto nukreipimo į kelias didžiąsias įstaigas ir begalinį eilių sukursime tvary, vieningai koordinuojamą ir prieinamą pacientams asmens sveikatos priežiūros įstaigų tinklą visuose regionuose. Užtikrinsime visiems šalies gyventojams patekimą į reikiamo lygio paslaugas teikiančias įstaigas šalies mastu. Sutvarkysime pacientų pavėžėjimą į toliau esančias įstaigas. Užtikrinsime, kad atstumas iki visos stacionarinės paslaugas teikiančios asmens sveikatos priežiūros įstaigos būtų įveikiamas per „auksinę valandą“. Sukursime algoritmą, kuriame būtų derinama pirminės sveikatos priežiūros, greitosios medicinos pagalbos bei ambulatorinių paslaugų teikimo plėtra. Savivaldybės dalyvaus jau pradinėse diskusijose dėl tokios pertvarkos tikslų ir įgyvendinimo modelių.

Pagarba senjorams. Vyresnio amžiaus žmonėms garantuosime savalaikį gydymą ir visavertę slaugą, kurių netemdys rūpestis kaip įpirkti gydytojo išrašytus vaistus ar rekomenduojamus akinius, susitaisyti dantis. Naikinsime pacientų, sulaukusių 65 metų amžiaus, priemokas kompensuojamiems vaistams. Užtikrinsime senjorų nemokamą vakcinaciją nuo gripo. Jei bus sukurta vakcina nuo COVID-19, ja taip pat nemokamai skiepysim visus Lietuvos senjorus. Naikinsime dirbtinį gydymo laiko ribojimą slaugos ligoninėje, plėsimė slaugos namuose paslaugas. Padidinsime kompensacijų už dantų protezavimą apimtį.

Gydytojų darbo sąlygų gerinimas. Susiesime medikų pajamų augimą su sveikatos finansavimo didėjimu bei gyventojams teikiamų paslaugų apimties augimu. Mažinsime biurokratizmą ir investuosime į sveikatos priežiūros vadybą tam, kad

gydytojai galėtų skirti daugiau laiko tiesiogiai bendrauti su pacientais. Diegsime našią, aprūpintą informacinėmis technologijomis įrangą į visas sveikatinimo grandis. Užtikrinsime, kad jauniems gydytojams būtų patrauklu dirbti regionuose.

Slaugos paslaugų plėtra. Kelsime slaugytojų darbo užmestį. Nustatysime tikslesnius ir sveikatą tausojančius darbo krūvius. Didinsime slaugytojų ir jiems talkinančio personalo skaičių. Užtikrinsime institucinės slaugos ir slaugos namuose plėtrą didindami slaugytojų skaičių. Šias priemones laikome reikšminga slaugytojų emigracijos mažinimo priemone. Tam, kad padengtume augančias išlaidas slaugos paslaugoms, apsvaistysime galimybes steigti apie pusės milijardo eurų dydžio papildomų slaugos paslaugų finansavimo fondą.

Dėmesys medikams ir jų įtraukimas. Sveikatos apsaugos sistemą reguliuojančių teisės aktų derinimas su šio sektoriaus darbuotojų profesinėmis organizacijomis turi tapti norma. Sustiprinsime įstaigų ir darbuotojų darbo laiko apskaitos kontrolę siekiant užkirsti kelią darbuotojų pervargimui ir perdegimo sindromui taip sumažinant medicininių klaidų tikimybę. Užtikrinsime tolygias darbo sąlygas jauniems specialistams sudarydami galimybes jų tolimesniam profesiniam tobulėjimui ir visapusiškam savarankiškam darbui. Užtikrinsime atsakingą „žalos be kaltės“ modelio diegimą siekiant atsisakyti gynybinės medicinos bei neproporcingai griežtų sankcijų už padarytas atsitiktines klaidas. Inicijuosime žalos už netyčines klaidas padengimo fondo įkūrimą.

Įtrauksime pacientus į su jais susijusių sprendimų priėmimą. Apie 60 proc. darbo grupių sveikatos apsaugos srityje dirba neįtraukdamos pacientų ir jiems atstovaujančių organizacijų, nors siekiant užtikrinti paslaugų kokybę ir prieinamumą, pacientų vertinimai ir lūkesčiai yra neatsiejama proceso dalis. Todėl didinsime sprendimų priėmimo proceso atvirumą ir skaidrumą, mažinsime vertikalą hierarchiją sveikatos apsaugos sistemoje ir formuosime nuolatinį trišalį bendradarbiavimą

tarp sveikatos paslaugų gavėjų (pacientų), paslaugų teikėjų (medikų ir įstaigų vadovų) bei sveikatos politikos formuotojų.

Vaistų politika. Lėtinėmis ligomis sergantys pacientai privalo būti gydomi efektyviausiais vaistais, o vaistų politikos kūrėjai turi atsižvelgti į pacientų bei jiems atstovaujančių organizacijų nuomonę. Lėšų taupymas nėra tikslas savaime. Ilgalakis į žmones orientuotos ir socialiai atsakingos valstybės tikslas sumažinti pacientų išlaidas sveikatos apsaugai, o ne tik priemokas už valstybės kompensuojamuosius vaistus. Sudarysime galimybes ne tik medikams, bet ir pacientams pasitikrinti vaistų suderinamumą su paciento mityba ir maisto papildų vartojimu. Pagreitinsime naujų onkologinių vaistų prieinamumą pacientams.

Įrodymais pagrįstos informacijos sklaida. Sukursime į vartotoją orientuotą sistemą, kurioje bus teikiama patikima ir aktuali informacija sveikatos priežiūros klausimais, skirta tiek medikams, tiek ir pacientams pagal kitose šalyse paplitusį protingo pasirinkimo „Choosing wisely“ modelį, leidžiantį palyginti informaciją apie taikomas gydymo būdus, diagnostikos priemones ir mitybos, fizinio aktyvumo rekomendacijas. Remsime pacientų sveikatos raštingumo veiklas ugdydami pacientų gebėjimus rūpintis savo sveikata keičiant gyvenimo įpročius.

Sveikatos apsaugos atsparumas krizėms. Epidemiologinę situaciją turi valdyti specialistai, o ne politikai. COVID-19 pandemijos krizė parodė, kad visuomenės sveikatos institucijų, epidemiologinių tarnybų ir asmens sveikatos priežiūros įstaigų darbo koordinavimas yra esminis veiksnys, užtikrinantis visos sveikatos apsaugos sistemos veiklą. Įsipareigojame sukurti aiškių šių tarnybų sąveikos modelį ekstremalių ir krizinių situacijų metu. Sveikatos priežiūros institucijų aprūpinimas tinkamomis asmens apsaugos ir kitomis būtinomis priemonėmis, reikiamų atsargų kaupimas ir jų atnaujinimas tiek įstaigose, tiek valstybės rezerve turi būti užtikrintas pasirengimo, o ne krizės metu.

Pajamų apsauga ir socialinės atskirties mažinimas

Sieksime sukurti tokią pajamų apsaugą, kad kiekvienas žmogus – nepaisant socialinių rizikų, kurios gali pasitaikyti jo gyvenime – nebūtų paliktas nuošalyje ir toliau dalyvaudų kuriant visuomenės gerovę. Liga, nedarbas, senatvė ir kitos socialinės rizikos, tokios kaip vieniša motinystė/tėvystė ar šeimos narių slauga, kai žmogus tam tikru metu negali pakankamai užsidirbti, ištinka kiekvieną. Sieksime deramai kompensuoti prarastas pajamas dėl šių rizikų.

LR Konstitucijos 21 straipsniu įtvirtinta, kad žmogaus orumą gina įstatymas, o 52 straipsniu pažymima, jog valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Privalome grįsti socialinę politiką šiomis konstitucinėmis nuostatomis. Taip pat turime deramai atsidėkoti už dabartinių pensininkų indėlį kuriant šiuolaikinę Lietuvą užtikrindami jų orią senatvę.

Stresas dėl nesaugios ateities, susitraukusios pajamos susirgus ar auginant vaikus yra žmogų alinantis ir šalies ekonomikos potencialą naikinantys veiksniai. Tai tampa ypač aktualu emigracijai sekinant darbo išteklius ir senėjant visuomenei. Reikia tausoti žmogų ir jo talentus ir įgūdžius, kad jie nebūtų prarasti patekus į skurdą ir netenkinant būtinų poreikių visapusiškai save realizuoti.

Socialdemokratai Lietuvoje ir Europoje remia Europos socialinio ramsčio įgyvendinimą. Tai padėtų užtikrinti visiems lygias galimybes ir socialinį teisingumą. Pagal 14 Europos socialinio ramsčio įgyvendinimo stebėjimo rodiklį Lietuvoje yra kritinė padėtis pajamų nelygybės ir socialinių išmokų poveikio skurdui mažinti srityse. Lietuvoje taip pat

nepatenkinamos demografinės tendencijos, kurios ateityje gali sukelti rimtas problemas darbo rinkai ir socialinės apsaugos sistemos tvarumui. Šiuo metu Lietuva yra tarp 4 ES valstybių, kurios skiria socialinei apsaugai mažiausią savo BVP dalį: 15,1 proc., kai ES vidurkis – 27,9 proc.

Pagal Europos lyčių lygybės instituto duomenis, Lietuvoje situacija lyčių lygybės srityje nuolat blogėja. Jeigu 2005 metais pagal lyčių lygybės indeksą ES užėmėme 16 vietą, tai 2019 – net 24. Lietuva – vienintelė ES šalis nepadariusi pažangos lyčių lygybės srityje nuo tada, kai pradėtas skaičiuoti šis indeksas. Ypač bloga padėtis moterų finansinių išteklių, sveikatos apsaugos, galimybių derinti darbą su įsipareigojimais šeimai srityse. COVID-19 pandemija pagilino egzistuojančią nelygybę ir atvėrė naujas problemas. Tarp darbuotojų, kurie buvo didžiausiame pavojuje dėl sąlyčio su koronavirusu, dominavo moterys. Tai medicinos ir socialinės darbuotojos, pardavėjos ir kasininkės, valytojos. Karantino metu išaugo smurto prieš moteris bei smurto artimoje aplinkoje lygis (padvigubėjo nužudymų skaičius), sumažėjo reprodukcinės sveikatos priežiūros galimybės, ypač nėščiųjų bei gimdyvių. Uždarius viešbučius, viešojo maitinimo įstaigas, kitus verslus, daugelis moterų neteko darbo, ir padidėjo jų skurdo rizika. Užsidarius mokykloms ir darželiams, padidėjo įtampa derinant šeimos ir darbo pareigas bei nemokamo darbo namuose našta. Todėl iš esmės įvertinsime esamų politinių priemonių lyčių lygybės srityje efektyvumą ir parengsime siūlymus dėl jų tobulinimo, kad per ketverius metus Lietuvos lyčių lygybės indeksas nuolat augtų.

Traukdami Lietuvą iš skurdo gniaužtų, parengsime per metus na-

cionalinę skurdo, socialinės atskirties ir pajamų nelygybės mažinimo strategiją ir pradėsime jos įgyvendinimą. Joje nustatysime, kad investicijų į socialinę apsaugą dalis BVP nuosekliai artėtų bent prie Vyšegrado šalių vidurkio (18,9 proc. BVP). Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas bus vienu iš prioritetų naudojant ES biudžeto lėšas naujoje finansinėje perspektyvoje. Taip pat įvertinsime iki šiol naudotų ES lėšomis finansuojamų skurdo ir socialinės atskirties mažinimo projektų poveikį tam, kad padarę išvadas užtikrintume būsimų priemonių efektyvumą.

Rengdami šią strategiją, visapusiškai išanalizuosime universalių bazinių pajamų idėją. Ši politika skirtingais pavidalais išbandoma įvairiose pasaulio valstybėse nepriklausomai nuo jų ekonomikos išsivystymo lygio. Idėja patraukli daugeliui, nes preliminarai atrodo, kad jos įgyvendinimas sėkmingai mažina skurdą ir nelygybę, stiprina ekonominį saugumą ir pilietiškumą, teigiamai veikia psichinę sveikatą ir žmonių tarpusavio pasitikėjimą, papildoma kitas socialines politikas ir sudaro prielaidas tvariai aplinkosaugos politikai. Tam, kad patikrintume universalių bazinių pajamų idėjos įgyvendinimo galimybes ir tikslingumą Lietuvoje, įskaitant ir pilotinius bandymus, mes pasitelksime žymiausias pasaulio autoritetus.

O per būsimąją Seimo kadenciją mes įgyvendinsime neatidėliotinas priemones, kuriomis derinsime universalumo ir atlyginimo už pastangas principus, užtikrindami adekvacias pajamas visiems jų užsidirbti dėl objektyvių priežasčių negalintiems asmenims.

Pensijų pakopų korekcijos. Sodros pensija bus ir toliau indeksuojama, atsižvelgiant į darbo užmokesčio augimą, užtikrinant pajamų pakeitimo normą artimą ES šalių vidurkiui. Antrąją pensijų pakopą transformuosime į privačiomis įmokomis finansuojamą sistemą, kuri galėtų reformuoti kolektyvinio dalyvavimo profesinius pensinius fondus. Taip pat sudarysime galimybę antros pensijų pakopos dalyviams ne tik toliau dalyvauti šioje sistemoje, bet ir bet kada pasitraukti atgaunant sukauptus pinigus. Dabartinė trečioji pensijų pakopa turi būti palikta privačiai asmenų iniciatyvai ir neterminuama mokesčių lengvatomis, nes ja daugiausiai naudojasi pasiturintieji.

Universalios nacionalinės senatvės pensijos įdiegimas. Ši pensija pakeistų bazines ir šalpos pensijas. Ši nacionalinė pensija būtų kasmet indeksuojama ir iki kadencijos pabaigos tikėtina pasiektų minimalų vartojimo poreikio dydį (MVPD) (šiuo metu 257 eurais).

Pensijų politikos tvarumas. Pensijų finansavimo pagrindas – kuo platesnis privalomas dalyvavimas, netaikant jokių išimčių tam tikroms interesų grupėms. Neilginsime draudiminio stažo ir pensinio amžiaus ribų. Įteisinsime vienišo asmens priedą prie pensijos. Peržiūrėsime ir stabdysime ydingą valstybinių pensijų plėtrą. Naikinsime 65 m. diskriminacinę ribą valstybės tarnyboje ir akademijoje.

Matomi ir aktyvūs senjorai. Įsimsime sisteminių priemonių mažinti diskriminaciją dėl amžiaus, panaudoti senjorų sukaupą patirtį ir žinias, užtikrinti paslaugų prieinamumą lygiai su kitomis amžiaus grupėmis. Sieksime kurti palankią fizinę, socialinę bei psichologinę aplinką kokybiškai, patogiai, oriai gyventi vyresnio amžiaus žmonėms, atsižvelgiant į jų sveikatos bei užimtumo poreikius. Drauge su nevyriausybinėmis organizacijomis spręsimė „nematomo“ smurto problemas pažeidžiamiausių senjorų grupėse: tarp vyresnio amžiaus moterų, senjorų, turinčių proto ir psichikos negalią, mobilumo sunkumų patiriančių senjorų.

Socialinių paslaugų plėtra. Socialinių darbuotojų teikiamos paslaugos – tai ne išlaidos, o investicija, kurianti valstybei ekonominę naudą ir saugią aplinką jos piliečiams. Šių paslaugų poreikis nuolat didės mūsų senėjančioje visuomenėje. Todėl iki 2024 m. žymiai išplėsime socialinių paslaugų infrastruktūrą kooperuojant valstybės ir savivaldybių biudžetų, Europos Sąjungos struktūrinių fondų bei privačias lėšas, o taip pat dalį lėšų iš privalomojo sveikatos draudimo fondo. Sukursime integruotų socialinės globos ir slaugos paslaugų į namus sistemą pagyvenusiems ir neįgaliesiems. Kursime saugias darbo sąlygas socialiniams darbuotojams, rūpinsimės jų derama kvalifikacija. Užtikrinsime, kad darbo užmokestis didėtų ne tik kartu su atlyginimų didinimu kitiems viešojo sektoriaus darbuotojams, bet ir kad savivalda vykdytų įstatymą dėl darbo užmokesčio didinimo. Socialiniams darbuotojams nustatysime ne daugiau 4 kontaktinių dienų darbo savaitę, bet apmokant už penkias dienas ir penktą dieną paliekant profesiniam tobulėjimui.

Kova su neįgalųjų diskriminacija. Beveik pusė negalią turinčių žmonių patiria skurdo riziką, o dirba tik ketvirtadalis darbingo amžiaus neįgalųjų. Vangiai neįgaliesiems pritaikoma aplinka. Turime atšaukti neveiksnumo institutą ir pripažinti visas žmogaus teises visiems negalią turintiems asmenims. Privalome neatidėliotinai įgyvendinti JTO neįgalųjų teisių konvenciją, kurią Lietuva ratifikavo dar 2010 m., tačiau dalies priimtų įsipareigojimų nevykdo. Įsimsime visų būtinų priemonių, kuriomis būtų skatinamas tinkamas sąlygų pritaikymas negalią turintiems asmenims viešajame ir privačiame sektoriuose bei stebimas šių reikalavimų laikymasis. Pripažinsime, kad „tinkamo sąlygų pritaikymo nebuvimas yra diskriminacijos dėl negalios forma“. Pritaikysime balsavimo apylinkes asmenims su negalia – fizinės aplinkos pritaikymas negali kliudyti įgyvendinti vieną svarbiausių pilietinių ir politinių teisių. Panaikinsime diskriminacines švietimo įstatymo nuostatas ir kursime įtraukią atvirą darbo rinką užtikrindami teisę siekti tinkamos kvalifikacijos, dirbti, gauti tinkamą atlyginimą, ir pagalbą pritaikant darbo vietą pagal negalios poreikius. Turi būti užtikrinta neįgalųjų teisė gyventi bendruomenėje savarankiškai, įskaitant teisę į asmeninį asistentą, galimybę rinktis gyvenamą vietą ir reikiamas prekes bei paslaugas. Kartu su savivaldybėmis ieškosime sprendimų skirti neįgalųjų išmokas taip, kad lėšos patektų greičiausiu būdu jų reikmėms patenkinti.

Būsto politika. Didinsime municipalinio būsto statybų finansavimą. Asmenims, kuriems labiausiai to reikia, suteiksime kokybišką socialinį būstą arba teiksime paramą aprūpinant būstu. Sutvarkysime būsto nuomos rinką, įstatymiškai suderinsime nuomininkų ir savininkų interesus, kad savininkai nesibaimintų priimti gyventi šeimas su vaikais, vienišas mamas, o pastarosios ir kitos nuomininkų grupės nebūtų diskriminuojamos. Sieksime, kad plėstųsi legali, rašytinėmis sutartimis grindžiama nuomos rinka. Pažeidžiami asmenys turi teisę į tinkamą pagalbą ir apsaugą nuo priverstinio iškeldinimo. Skatindami benamių socialinę įtrauktį, jiems suteiksime tinkamą pastogę ir paslaugas, be kita ko, vandens tiekimo, sanitarijos, energetikos, transporto ir finansinių paslaugų ir skaitmeninio ryšio. Asmenims, neturintiems galimybių naudotis tokiais paslaugomis, turi būti taikomos paramos priemonės.

Minimalių pajamų didėjimo ir sąžiningų atlyginimų garantija. Kalbant apie būtinybę nustatyti minimalios algos standartus nereikėtų pamiršti, kad ir be ES Lietuva gali reguliuoti minimalių išmokų dydžius, kad jie ne tik apsaugotų nuo skurdo, bet ir užtikrintų orų gyvenimą. Kiekvienas neturintis pakankamai lėšų asmuo turi teisę gauti tinkamo dydžio minimalias

pajamas, užtikrinančias gyvenimą, kuris nežemina žmogaus, leidžiančias įsigyti būtinųjų prekių ir paslaugų.

Nedarbo draudimas. Sakome „ne“ bedarbių stigmatizavimui ir „taip“ nedarbo draudimo sistemos sutvarkymui. Nedarbo išmokų lygis ir terminai turi būti adekvatūs. Kartu su socialiniais partneriais keisime nedarbo draudimą. Įmokų dydžius socialiniai partneriai (darbuotojai ir darbdaviai) sutartų per kolektyvines derybas. Jos priklausytų nuo nedarbo lygio tendencijų ateityje. Adekvačios nedarbo išmokos didins darbo ieškančių asmenų derybinę galią, leisdamas rinktis tinkamą ir gerai apmokamą darbą, o ne pirmą pasitaikiusį pasiūlymą.

Aktyviųjų darbo rinkos priemonių taikymas. Mokymąsi visą gyvenimą turime padaryti labiau prieinamą ir įtraukti socialines grupes, kurios šiomis programomis mažai naudojasi. Svarbu šį procesą tobulinti, populiarinti ir padaryti prieinamą kiekvienam Lietuvos gyventojui. Taip pat sieksime Lietuvoje įdiegti masinius atvirojo internetinio kursų. Be to, reikia užtikrinti, kad mokymai atitiktų darbo rinkos poreikius. Tam skatintinas bendradarbiavimas tarp vietinių užimtumo tarnybų, darbdavių ir profesinių sąjungų. Taip pat turėtų būti didinama parama nekvalifikuotų arba žemos kvalifikacijos suaugusiųjų kvalifikacijai kelti arba keisti, tai darant ne tik nedarbo periodu, bet ir esant darbo santykiuose.

Kova su nedeklaruotu darbu. Stiprinsime valstybinės darbo inspekcijos galias. Gražinsime VDI teisę tikrinti be išankstinio įspėjimo. Į kovą su nelegaliu darbu skatinsime aktyviau įsitraukti profesines sąjungas. Taip pat griežtinsime darbdavių atsakomybę ir taikysime kitas prevencines priemones (plačiau informuoti apie neigiamus nelegalaus ir nedeklaruoto darbo padarinius, vykdyti darbuotojų konsultacijas, pasitelkti pasitikėjimo linijas).

Profesinių sąjungų teisių išplėtimas. Tam keisime Darbo kodeksą. Suvienodinsime darbo tarybų ir profsąjungų atstovų apmokėjimą už atliekamas pareigas. Būtina atkurti trišales tarybas regionuose ir stiprinti jų kompetencijas, įsteigti nepriklausomą sekretoriatą. Sieksime įtvirtinti profesinių sąjungų reprezentatyvumą. Taip pat turėtų būti steigama darbo teisės konsultacinė taryba, pereinama prie kolektyvinių atlyginimų nustatymo regioniniu, sektoriniu bei profesiniu lygmeniu. Pradėsime diskusiją dėl profsąjungų įtraukimo į darbuotojų perkvalifikavimą.

Darbo kodekso monitoringo vykdymas. Būtina reaguoti į pokyčius darbo rinkose, kuriose didėja darbo jėgos įvairovė ir plinta naujos darbo formos, ilgėja ir įvairėja profesinis gyvenimas, didėja darbo jėgos pasiūlos ir paklausos disbalansas, vyksta technologiniai pokyčiai bei skaitmeninė revoliucija. Todėl sustiprinsime Darbo kodekso monitoringą, pirmenybę teikiant darbuotojų, kaip silpnesnės darbo santykių pusės, teisių apsaugai bei darbuotojų dirbančių pagal netipines darbo formas apsaugai. Taip pat skirsime dėmesį savalaikiam ES teisės aktų darbo santykių srityje, įskaitant direktyvą dėl skaidrių ir nuspėjamų darbo sąlygų, įgyvendinimui. Ši direktyva papildo ir modernizuoja dabartines prievolos informuoti kiekvieną darbuotoją apie jo darbo sąlygas. Be to, nustatomi nauji būtiniausi standartai, kuriais siekiama užtikrinti, kad visiems darbuotojams, įskaitant dirbančius pagal netipines darbo sutartis, būtų užtikrintas didesnis darbo sąlygų nuspėjamumas ir aiškumas.

Kelio užkirtimas darbo jėgos dempingui. Garantuosime vienodą darbo sąlygas ir užmokestį už tą patį darbą – Lie-

tuvos Respublikos piliečiams ir imigrantams iš trečiųjų šalių. Stiprinsime Darbo inspekciją, kad būtų tinkamai ginamos ir vietos, ir darbuotojų iš trečiųjų šalių teisės. Kovai su nelegaliu imigrantų iš trečiųjų šalių darbu sustiprinsime Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir darbo inspekcijos koordinavimąsi. Prioritetu skatinsime pirmiausia aukštos kvalifikacijos darbuotojų atvykimą iš trečiųjų šalių. Peržiūrėsime kvotas darbo jėgos patekimui į šalį. Įtrauksime savivaldybes priimančias sprendimus dėl leidimų užsieniečiams gyventi Lietuvoje suteikimo. Užtikrinsime Darbo inspekcijos ir kitų atsakingų institucijų veiksmingą bendradarbiavimą su Europos darbo institucija darbuotojų judumo, jų teisių ir pareigų klausimais.

Lyčių atotrūkio sumažinimas. Stiprinsime lyčių lygybę skatinančią įstatymų bazę. Kursime lyčių stereotipų neatgaminančią švietimo ir mokslo sistemą. Įtvirtinsime lyčių lygybės požiūriu draugišką valstybės biudžeto formavimą: skatinsime lyčių požiūriu lygiavertį finansavimą meno, mokslo ir sporto ir kitose viešojo gyvenimo srityse. Įtvirtinsime įstatymais moterų reprodukcinės teisės. Įteisinsime neperleidžiamas dalį vaiko priežiūros atostogų abiem tėvams ir taikysime aktyvias, darbo rinkos poreikiams, o ne lyčių stereotipais grįstas, grąžinimo į darbo rinką priemones.

Aktyvi demografinė politika. Tęsime paramą šeimoms: per vaikų rūpinimą (pvz.: vaiko pinigai, pasirengimas mokyklai, nemokamas maitinimas), per mokestines lengvatas priklausomai nuo vaikų skaičiaus, per NPD ir/ar progresinius GPM tarifus; per išplėtotą lopšelių-darželių tinklą ir vaikų aktyvaus laisvalaikio organizavimą; per paramą įsigyjant būstą bei kitas šeimoms reikalingas kompleksines paslaugas, taip pat per paskatų sistemą taikyti lankstų darbo grafiką bei nuotolinį darbą. Šalia to turi būti sukurta reprodukcinės sveikatos įstatyminė bazė bei skiriama reikiama pagalba nevaisingoms šeimoms, įskaitant iš dalies ar visišką dirbtinio apvaisinimo finansavimą.

Vaikų skurdas. Sieksime, kad vaiko gimimas netaptų skurdo rizikos veiksniu. Iki šiol vaikų skurdo lygis viršija ES vidurkį ir sudaro 27,4 proc. Laikomės nuostatos, kad skurdą kelia daug priežasčių, todėl taikysime ne tik piniginę paramą, bet ir kompleksines priemones. Tam numatysime nemokamą ikimokyklinukų ir pradinukų maitinimą ugdymo įstaigose, lygias galimybes gauti nemokamas ir kokybiškas priežiūros, ugdymo ir gydymo paslaugas. Taip pat turime gerokai pasistūmėti ES lygiu įgyvendinant Europos jaunimo ir vaikystės garantijas. Dėsime aktyvias pastangas tai perkelti į Lietuvos teisėkūrą. Įstatymu įtvirtinsime vaikų pinigų indeksavimo tvarką. Užtikrinsime bazinių paslaugų šeimai paketo įgyvendinimą visoje savivaldybėje ir pilna apimtimi. Deramą dėmesį skirsime vienišų mamų/tėvų šeimoms ir šeimoms, kuriose daugiau nei du vaikai, taip pat šeimoms, auginančioms specialiųjų poreikių turinčius vaikus. Griežtinsime sankcijas Vaikų išlaikymo fondo skolininkams. Skirsime reikiamus resursus vaiko teisių apsaugos reformos tinkamam įgyvendinimui, apimant platų visuomenės švietimą, užtikrinant specialistų kompetenciją.

Teisės augti šeimoje užtikrinimas. Norėdami užtikrinti kiekvieno vaiko teisę augti mylinčioje ir rūpestingoje šeimoje, turime lygiagrečiai dirbti dviem kryptimis: Ir toliau mažinti vaikų paėmimo iš šeimų skaičių kuriant kokybiškas ir prieinamas paslaugas ir pagalbą šeimoms kiekviename regione, šviečiant visuomenę apie nesmurtinius vaikų ugdymo metodus bei tobulinant reformuotos Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos darbą (tiek užtikrinant specialistų emocijas ir profesines kompetencijas bei motyvaciją, tiek įtvirtinant efektyvų bendradarbiavimą su specializuotų kompleksinės pagalbos centrų asociacija, teisėsauga, švie-

timo įstaigomis, seniūnijomis ir kitomis institucijomis, tiesiogiai dalyvaujančiomis šeimų gyvenime). Tais atvejais, kai įdėjus visas įmanomas pastangas, nepavyksta užtikrinti biologinių tėvų gebėjimų ir motyvacijos rūpintis vaiku, užtikrinti ne tik globojančios šeimos suradimą, bet ir visapusiškos pagalbos teikimą traumuotam vaikui ir jį priimančiai šeimai tiek, kiek reikės. Tuo pat metu institucinės globos pertvarkos metu atsilaisvinančius pastatus būtina efektyviai panaudoti paslaugų, kurių šiandien Lietuvoje kritiškai trūksta teikimui – krizių centrų, paliatyvos slaugos, vaikų, neįgaliųjų ir senjorų dienos centrų ir kt.

 Smurto prieš vaikus mažinimas ir prevencija. Vykdydysime tęstinę ilgalaikę informacinę kampaniją visuomenei apie vaiko teisių reformos tikslus bei rezultatus, įskaitant informacinę medžiagą kiekvienai šeimai apie nesmurtinius vaiko auklėjimo būdus, pagalbos ir paslaugų gavimo galimybes, emocinės paramos ir tėvų linijos kontaktus. Pažeidžiamoms grupėms, susiduriančioms su psichologiniais ar socialiniais sunkumais, didinančiais smurto riziką, teiksime papildomas tikslines paslaugas. Turi būti tęsiama Vaiko teisių apsaugos sistemos reforma, skiriant didžiausią dėmesį specialistų atrankai ir mokymams, siekiant užtikrinti empatišką bendravimą su krizės ištikta šeima bei kompetentingą situacijos vertinimą. Tarp kitų priemonių – paslaugų ir pagalbos savivaldybėse plėtra, didesnis nevyriausybinių organizacijų ir bendruomenių įtraukimas, psichologinės pagalbos destigmatizavimas; taip pat visų su vaikais ir šeimomis dirbančių specialistų – mokytojų, auklėtojų, medikų, socialinių darbuotojų – tęstinis kompetencijų kėlimas. Užtikrinsime efektyvų atsaką į įvykusį smurtą, užkardant jo pasikartojimą bei suteikiant reikalingą tęstinę pagalbą smurto aukoms

 Moderni pagalba smurtaujantiems vaikams. Atsisakysime nepasiteisinusios „baudimo politikos“ ir skatinsime aktyves-

nę valstybės institucijų bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis teikiant pagalbą smurtauti linkusiems vaikams bei jų šeimoms. Pritrauksime psichosocialines paslaugas teikiančius specialistus į kiekvieną regioną, kad galėtume užtikrinti kompleksines paslaugas prieš skiriant vaikui minimalią ar vidutinę priežiūrą. Plėsimės švietimo pagalbos galimybes, bendruomenines iniciatyvas. Padėsime parengti pagalbos priemonių individualizavimo planus, neperkeliant visos naštos priemonės vykdytojui. Sudėtingiausio elgesio vaikams teiksime intensyvią šiuolaikišką pagalbą ne kalėjimų kultūrą ugdančiuose, bet terapiniu bei elgesio keitimo programų principais dirbančiuose psichosocialinės reabilitacijos centruose, kur kiekvienas vaikas gauna individualią pagalbą.

 Smurto lyties pagrindu mažinimas. Ratifikuosime Europos Tarybos konvenciją dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo. Vykdydami prevenciją, peržiūrėsime mokymo programų ir mokomosios medžiagą pasitelkdami lyčių lygybės ekspertus; plėtosime socialines kampanijas, įgalinančias moteris atpažinti smurto lyties pagrindu formas bei žinoti apie pagalbos galimybes; didinsime visuomenės sąmoningumą apie įvairias smurto formas ir formuosime nulinę toleranciją bet kokiam smurtui; vykdysime pareigūnų, medikų bei kitų specialistų mokymus tobulinant jų kompetencijas atpažinti smurtą; palaikysime partnerystę su žiniasklaida įveikiant tradiciją kaltinti smurto aukas. Skirsime adekvačias lėšas institucijoms, kurios atsako už pagalbą smurto aukoms (šiandien jos pajėgios suteikti pagalbą kas penktai aukai – per metus fiksuojama gerokai virš 50 tūkst. pranešimų apie smurtą artimoje aplinkoje, pagalba suteikiama virš 10 tūkst. aukų). COVID-19 karantino metu pradėtas reguliarus policijos ir specializuotos kompleksinės pagalbos centrų bendradarbiavimas bei nepradėtų ikiteisminių tyrimų atvejų peržiūra turi būti tęsiami.

Didesnis valstybės biudžetas ir sąžininga mokesčių sistema

Lietuvos biudžeto ir valstybės finansų padėtis yra smarkiai pasikeitusi dėl koronaviruso krizės ir su jos suvaldymu bei ekonomikos skatinimu susijusių išlaidų. Jei ekonomikos stimuliavimas bus atliktas tinkamai, krizė bus sėkmingai suvaldyta, bet jos pasekmės biudžetui ir valstybės fiskalinei padėčiai bus ilgalaikės. Naujai išrinktas Seimas turės susidoroti ne tik su krizės padariniais, bet ir su „miliardais milijonui“ mokesčių reformos palikimu. Privalėsime sukurti tvarų ir tvirtą finansinį pagrindą stipriai Lietuvos valstybei. Ekonomikai nusistovėjus, sieksime šioje programoje aptariamą biudžeto finansavimo proporcijų.

Didinsime biudžeto pajamas ir įvesime mokesčių sistemą, paremtą trimis pamatiniais principais. Pirma, visos pajamos turi būti apmokestinamos vienodai – „ne“ privilegijoms apmokestinant pajamas. Antra, suminėms metinėms pajamoms turi būti taikomi progresiniai tarifai. Trečia, mokesčiai turi būti administruojami efektyviai, pasitelkiant gerąsias europines praktikas ir užtikrinant žmonių pasitikėjimą mokestine sistema. Sieksime iki 2024 m. šalies biudžeto pajamas per mokesčių sistemą padidinti iki 35 proc. BVP.

Dabartinis šalies ekonominis modelis akcentuoja pigią darbo jėgą ir mažus pelno mokesčius kaip konkurencinius pranašumus. Kartu su mokestinių spragų gausa, kuri leidžia

daugiausiai pajamų gaunantiems mokesčių beveik nemokėti ir skatina agresyvių mokesčių vengimo planavimą, šis modelis nulemia skurstantį viešąjį sektorių, nepajėgų užtikrinti kokybišką švietimą ir socialiai saugią visuomenę. Tokios būklės pasekmės yra ne tik socialinės (didėjanti nelygybė ir emigracija), bet ir ekonominės. Tai yra, kuriamos nepalankios sąlygos inovatyviam, aukštą pridėtinę vertę kuriančiam Lietuvos verslui.

Žemų mokesčių politikos vykdymas iš tikrųjų tėra rinkėjų apgaudinėjimas. Lietuvos žmonėms yra svarbi socialinė sanglauda ir svarbus teisingumo jausmas. LR Konstitucijoje akcentuojama bendra tautos gerovė iki šiol nėra pasiekta. Žmonės nėra patenkinti dėl didėjančios socialinės atskirties ir nesąžiningos darbo ir mokesčių politikos. Šalies gyventojai taip pat vienareikšmiškai pasisako už kokybiškas ir visuotinai prieinamas viešąsias paslaugas ir viešuosius konstitucinius gėrius. Šie lūkesčiai yra įtvirtinti ir LR Konstitucijoje, užtikrinančioje teisę į nemokamą švietimą ir medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose ir valstybės atsakomybę už pensijas.

Atėinančių metų biudžetai turės būti ilgalaikių investicijų įtvirtinimo ir ekonominės transformacijos biudžetai. Atsigavę po krizės privalėsime grįžti prie fiskalinės drausmės principų.

Imsimės šių veiksmų:

Gyventojų pajamų mokesčių progresyvumo didinimas. Mažinsime gyventojų pajamų apmokestinimą mažiausias pajamas gaunantiems asmenims bei didinsime apmokestinimą dideles pajamas gaunantiems asmenims. Siesime gyventojų pajamų tarifus su gyventojų gaunamų pajamų dydžiu nepriklausomai nuo pajamų šaltinio (vienodas pajamas gaunantis turi ir vienodai mokėti); didinsime tarifų progresyvumą. Taip pat taikysime visiems, įskaitant ir savarankiškai dirbančius, fiksuotus ir kainų atžvilgiu indeksuotus neapmokestinamųjų pajamų dydžius, kurie būtų taikomi ir išlaikomiems šeimos nariams, negaunantiems pajamų (vaikams, nedirbančiam sutuoktiniui, negalią turinčiam asmeniui). Visos pajamos turi būti deklaruojamos pajamų mokesčio arba gavėjo (darbo, individualios veiklos, nuomos, palūkanų ir dividendų, kapitalo prieaugio ir t.t.).

PVM maistui lengvatos. Kaip ir absoliučioje daugumoje Europos šalių, maisto produktams turėtų galioti lengvatinis 9 proc. PVM tarifas (ES vidurkis – 12,5 proc., Lietuvoje – 21 proc.); reikalausime iš priežiūros institucijų užtikrinti, kad vartotojai gautų iš to naudą. Taip pat galėtume paskatinti mūsų smulkiuosius gamintojus/augintojus, suteikdami lengvatinį 0 proc. PVM tarifą ekologiškiems ir pagal nacionalinę žemės ūkio bei maisto kokybės sistemą pagamintiems produktams. Taip padidintume konkurencingumą importuotai produkcijai.

Mokestinės bazės išplėtimas. Biudžeto pajamos Lietuvoje iš kapitalo ir turto yra kelis kartus mažesnės negu ES vidurkis. Darbo ir kapitalo pajamos turi būti traktuojamos ir apmokestinamos vienodai. Turėtų būti naikinamos mokestinės lengvatos milijoninius pelnus Lietuvoje generuojančioms, bet šalyje mažai investuojančioms įmonėms ir peržiūrimi kapitalo mokesčiai. Įmonių pelno mokesčio tarifas turėtų būti suvienodintas, panaikinant 15 proc. tarifą nebankinėms įmonėms ir grąžinant prieškrizinį 20 proc. pelno mokesčio lygį, galiojantį ir Latvijoje bei Estijoje. Remsime pelno mokesčio lengvatas pelno dalijimuisi su darbuotojais (angl. profit sharing). Kitų ES valstybių narių pavyzdžiu turi būti nustatytas adekvatus ir visiems privalomas turto mokestis (numatant saugiklius socialiai pažeidžiamoms grupėms). Turime siekti, kad Lietuvoje pajamos iš periodinių nekilnojamojo turto (įskaitant žemę) mokesčių atitiktų ES vidurkį. Socialiai pažeidžiamoms grupėms nekilnojamojo turto mokesčio mokėjimas gali būti atidedamas (neskaičiuojant palūkanų ar delspinigių); sukaupta nekilnojamojo turto mokesčio nepriemoka tokiu atveju būtų sumokėta, keičiantis turto savininkui (pvz., pardavimo ar paveldėjimo atveju). Sprendimo teisė dėl nekilnojamojo turto mokesčių tarifų turėtų būti perduota savivaldai. Savivalda, nustatydamas nekilnojamojo turto mokesčių tarifus, galėtų atsižvelgti į vietinius kaštus (gatvių apšvietimas ir valymas, infrastruktūros išlaikymas ir investicijos į ją, viešosios tvarkos užtikrinimas ir t.t.) bei vietinių gyventojų poreikius paslaugoms, kurias nekilnojamojo turto mokesčiai finansuotų. Siekiant didesnio efektyvumo valdant valstybės turtą, turi būti palaipsniui pereinama prie valstybės pareigos taip pat mokėti nekilnojamojo turto mokesčius už valstybės valdomą turtą. Paveldėjimo mokestis turėtų būti peržiūrėtas siekiant, kad jis būtų mokamas visais atvejais, kai paveldėto turto vertė viršija 1 mln. €. Taip pat reikėtų didinti biudžeto įplaukas iš aplinkosaugos mokesčių. Inventorizuosime, kokią mokestinę grąžą galėtų teikti, pagal LR Konstitucijos 47 straipsnį, valstybei

išimtinę nuosavybę priklausančių turtų (pvz., žemės gelmių, vidaus vandenų, sausumos ir oro kelių) eksploatacijai.

Žmonių mokestinio sąmoningumo skatinimas. Vykdydysime atsakingą fiskalinę politiką ir ieškosime būtų mažinti neigiamą visuomenės požiūrį į valdžios veiklą ir mokesčių lėšų panaudojimą. Tam objektyviau informuosime apie tai, kam panaudojamos surenkamos biudžeto lėšos. Vengsime staigių mokesčių politikos pokyčių ir didinsime mokesčių sistemos prognozuojamumą. Esminiai, iš tiesų struktūrinei mokesčių pertvarkai pasitelksime pagalbą iš EK, TVF, EBPO bei kitų organizacijų, kurių gretose yra tarptautinio lygio ekspertai ir yra sukaupta kitų šalių geroji praktika. Darant didelius mokesčių sistemos pakeitimus, pereisime prie jų palaipsniui ir aiškiai komunikuojant, kaip ir kodėl tai daroma. Užtikrinsime nešališką ir pagarbų požiūrį į mokesčių mokėtojus, o patį mokesčių mokėjimą padarysime kuo lengvesnį, paprastesnį ir aiškesnį. Steigsime apdovanojimus daugiausia, pareigingiausiais mokantiems mokesčių mokėtojams.

Mokesčių politikos suderinimas ES lygiu. Šiuo metu visos ES šalys nustato mokestinę politiką savarankiškai, tačiau tai nepadaeda kovoje su mokesčių rojais ir agresyviu mokesčių vengimo planavimu. Būtina pasiekti susitarimą ES lygmeniu dėl esminių mokestinių principų, mokesčių dydžių ribų bei vieningos lengvatų ir išimčių politikos, taip užkardant paskatas mokestinei migracijai, mokesčių vengimui, pinigų plovimui. Bendra konsoliduotoji pelno mokesčio bazė turėtų apimti ir didžiųjų skaitmeninių kompanijų apmokestinimą. Taip pat turėtų būti įvedamas finansinių sandorių mokestis. Remiame idėją ES lygiu ir prekiaujant su trečiosiomis šalimis apmokestinti CO2 emisijas.

Privačių investicijų skatinimas. Taikysime pelno mokesčio lengvatas reinvestuojamam pelnui. Taip pat sukursime mokesčių kreditų sistemą, kuria būtų skatinamos realios mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros investicijos. Supaprastinsime ir sumažinsime mokestines prievoles pradedantiesiems verslininkams ir mažesnėms įmonėms, kartu plečiant elektroninių paslaugų spektrą, automatizuojant mokesčių administravimą, gerinant mokesčių mokėtojų žinias ir taip padedant jiems laikytis mokesčių taisyklių.

Kova su mokesčių vengimu. Visuotinio įstatymų laikymosi ir mokestinės sistemos teisingumo užtikrinimui baudos už neteisėtą mokesčių vengimą turi būti smarkiai padidintos – turi nelikti ekonominių paskatų vengti mokesčių. Būtina stiprinti kovą su agresyviu mokesčių planavimu ir stambaus masto piktybiniu mokesčių vengimu PVM, pelno mokesčio bei kitose srityse. Tam pasitarnautų visų įvežamų prekių ir paslaugų apskaitos skaitmenizavimas. Reikia stiprinti kovą su stambaus masto mokesčių sukčiavimu padalinius, skatinant šių padalinių darbuotojus procentu nuo išieškotų sumų. Leistini įmonių atskaitymai turėtų būti peržiūrėti, kad būtų panaikintas neteisėtas vartojimas per įmones su siekiu atsiimti PVM ir dirbtinai susimažinti įmonės pelną bei sumokamą pelno mokestį. Ūkinės veiklos rūšių įvairovė turėtų būti mažinama iki trijų: AB, UAB ir mažoji įmonė (pastarajai būtų leidžiama apskaitą vykdyti pinigų srauto principu). Verslininkus ir kitus gyventojus įtrauksime į sąjūdį už skaidrią, sąžiningų mokesčių mokėtojų Lietuvą.

III. Ekonominės politikos pertvarka: žaliojo augimo link

Mūsų atsakymas į koronaviruso pandemijos, klimato kaitos ir kitų pasaulinių sukrėtimų sukeltą ekonominę suirutę ir tolesnę emigracijos grėsmę – įtraukios ekonomikos modelis. Ateityje pažanga vis labiau priklausys nuo kūrybiškų, lanksčių ir išradingų bendruomenių. Tai įmanoma pasiekti tik tokiose visuomenėse, kuriose žmonių santykiai pirmiausia grįsti abipuse pagarba ir lygiateisiu bendradarbiavimu, o ne hierarchiniais galios santykiais ir statuso skirtumais.

Todėl numatysime aktyvesnę valstybės vaidmenį skatinant kooperaciją ir persiorientuojant į inovatyvią, aukštą pridėtinę vertę kuriančią ekonomiką. Ypač didelį dėmesį skirsime žiedinei ekonomikai, kuri grįsta pakartotiniu išteklių panaudojimu, efektyviu antrinių žaliavų perdirbimu, perėjimu prie beatliekinės gamybos, vis mažinant susidarancių atliekų kiekius, naudojant kuo mažiau energijos reikalaujančias pažangias technologijas. Visa tai įgalins sukurti tūkstančius naujų darbo vietų, skatins smulkiojo verslo paslaugų ir aptarnavimo sektoriuose augimą, mažins šalies priklausomybę nuo išteklių importo, mažins aplinkai daromą žalą, prisidės prie klimato kaitos padarinių švelninimo. Neatskiriamas žiedinės ekonomikos kontekstas – investicijų pritraukimas ir tolesnis stiprinimas į aukštasias biotechnologijas, nanotechnologijas, informacines technologijas, robotiką, atsinaujinančius šaltinius ir kitas žiniomis grįstas ekonomikos sritis.

Nors po 2008–2010 m. didžiosios recesijos Lietuvos ekonomika palyginti greitai atsistatė, šis atsigavimas nebuvo įtraukus, o jos pasekmės jaučiamos iki šiol. Ir toliau augo pajamų nelygybė bei asmenų, gyvenančių žemiau skurdo ribos, dalis. Išryškėjo ir kitos opios darbo rinkos problemos: reikšmingi skirtumai tarp užimtumo, nedarbo ir ilgalaikio nedarbo lygio didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir mažiau išsivysčiusiose vietovėse. Taip pat sunkiai sekėsi integruoti žemesnės kvalifikacijos asmenis į darbo rinką.

Antra, nebuvo sudarytos tinkamos paskatos verslui investuoti į darbo produktyvumą ir technologinį atsinaujinimą. Pasaulyje kuo toliau, tuo labiau spartėjant technologijų kaitai ir vykstant robotizacijai,

iki šiol veikęs ekonominės politikos modelis, pagrįstas pigia darbo jėga ir mažais mokesčiais, savo atgyveno.

Galiausiai, ilgalaikiam ekonominiam augimui grėsmę kelia demografinės tendencijos. Nuo 2000 m. Lietuvoje bendras gyventojų skaičius kasmet mažėjo vidutiniškai 1 proc., tiek dėl neigiamo natūralaus gyventojų prieaugio ir didelio išvengiamų mirčių skaičiaus (gimstančiųjų skaičius mažesnis nei mirstančiųjų), tiek dėl didelės emigracijos, kurią iš esmės nulemia žemi atlyginimai ir prastos kokybės darbo vietos bei nepakankama darbo santykių apsauga.

Šių problemų mes sėkmingai neišspręsim, jei deramai neįvertinsime platesnio konteksto, kokios ekonomikos kryptys gali užtikrinti tvarų augimą. Dar iki koronaviruso pandemijos protrūkio pasaulis buvo atsidūręs egzistencinėje kryžkelėje dėl žmonijos pramoninės ir ūkinės veiklos ardomojo poveikio mus supančiai aplinkai. Be perstojo augant gamybai, vis intensyviau naudoti gamtos resursai. Tačiau jie yra baigtiniai, todėl neišvengiamai senka ir nebespėja atsinaujinti.

Taigi, Lietuva – kaip ir visas pasaulis – nebeturi kito pasirinkimo kaip tik pereiti prie gamtą ir išteklius tausojančio darnaus vystymosi, linijinę ekonomiką kuo sparčiau keičiant į žiedinę ekonomiką. „Gamink-vartok-išmesk“ logika privalo būti keičiama „gamink-tausok-vartok-perdirbk“ mąstymu.

Žaliosios technologijos ir investicijos į šios srities mokslinius tyrimus užtikrins esminę šalies ekonomikos modernizaciją ir ilgalaikį konkurencingumą tarptautiniu mastu. Žaliosios politikos priemonių įgyvendinimas mažina nelygybę, padaro valstybę labiau atsparią ekonominėms krizėms, pandemijų ir gamtos stichijų sukeltoms nelaimėms. Geriau tvarkomas dirvožemis yra produktyvesnis, užkertamas kelias jo degradacijai. Sveika, švari aplinka užtikrina geresnę oro kokybę, stiprina sveikatą ir sykiu didina darbo našumą. Tokios žaliosios viešosios gėrybės kaip viešasis transportas ar atsinaujinantys energijos ištekliai bei energiją tausojantys būstai lemia gerokai efektyvesnę ir mažiau taršų turimų išteklių panaudojimą.

Tam, kad pasiektume šiuos tikslus, įsipareigojame: Pasiūlymai verslui

 Dalyvavimas kapitalo fondų valdyme. Įsteigti valstybinį plėtos banką, kuris šalia klasikinių investavimo į plėtrą priemonių turėtų ir platų socialinį mandatą. Šalia smulkaus ir vidutinio verslo finansavimo įmonėms aktualios ir paskolos įgyvendinant valstybinę būsto politiką. Taip pat vienas iš nacionalinio plėtos banko tikslų galėtų būti gamtos išsaugojimas ir kova prieš klimato kaitą. Bankas galėtų būti steigiamas konsoliduojant jau esamų nacionalinių plėtos įstaigų pajėgumus, užtikrinant skaidrų ir veiksmingą valdymą bei mažiausios galimybės politikams dalyvauti valdyboje ar stebėtojų taryboje. Siekiant užtikrinti tvarų viešųjų finansų augimą įsteigsime „Ateities fondą“, kuris valdytų investicijas ir kurtų gražą ilguoju laikotarpiu. Prioritetas bus teikiamas biotechnologijų, informacinių ir kitų aukštųjų technologijų vystymui bei socialinės atsakomybės principais besivadovaujantiems verslams.

 Tarptautiškumo skatinimas. Įmonėms reikės ieškoti naujų eksporto kelių ir tarptautinių partnerysčių, todėl aktyvinsime komercinių atašė veiklą, sektorialių iniciatyvų skatinimui ir grupiniam įmonių dalyvavimui parodose. Teiksime paramą tyrimus vykdančioms įmonėms, siekiančioms įsijungti į tarptautinius technologinius tinklus ir užmegzti ryšius su pirmaujančiais pasaulinio lygio centrais bei įmonėmis. Skatinsime verslus jungtis į pajėgius konsorciumus siekiant finansavimo iš EBRD, EFSA, EIB ir kitų tarptautinių fondų.

 Pažangios priežiūros priemonės. Esame įsitikinę, jog ūkio subjektų priežiūrą atliekančių institucijų skaičius ir šių institucijų atliekama priežiūra turi atliepti šiuolaikinės visuomenės poreikius, o riboti valstybės finansiniai ir žmogiškieji ištekliai turi būti nukreipiami ten, kur tikslingiausia. Identifikavus pažeidimus, turi būti skiriamas tinkamas terminas pažeidimams ištaisyti, svarbu konsultuoti ir teikti metodinę pagalbą ūkio subjektams, sėkmingo darbo pagrindu kurti pasitikėjimą vieni kitais.

 Paskatos jaunimui. Nacionalinių ir europinių priemonių pagalba turi būti skatinamas jaunimo užimtumas ir verslumas tam, kad jie kuo sklandžiau integruotųsi į darbo rinką, kurtų ekonominę vertę ir turėtų palankias sąlygas kurti šeimą. Turi būti išplėta stažuotčių sistema, kuri suteiktų galimybę deramomis sąlygomis jaunuoliams įgyti darbinės patirties norimoje srityje. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas skaitmeninių įgūdžių ugdymui. Jauniesiems verslininkams, kuriantiems smulkų ir vidutinį verslą, turi būti suteiktos mokesstinės paskatos, leidžiančios įsitvirtinti rinkoje.

 Investicijos į mokslinius tyrimus – ypač biotechnologijų, nanotechnologijų, gyvybės mokslų, energetikos ir informacinių technologijų srityse. Kuriant palankią aplinką mokslinei ir eksperimentinei plėtrai, aukštojo mokslo ir mokslinių tyrimų

finansavimas turi jau dabar atitikti bent ES vidurkį. Investicijoms į taikomuosius mokslinius tyrimus taikytinas 0 proc. pelno mokesčio tarifas ir šių investicijų trigubu dydžiu dar sumažintinas apmokestinamasis pelnas. Reinvestuojamas pelnas į naujas technologijas bus neapmokestinamas.

Parama investicijoms. Užtikrinsime startuoliams sisteminės priemonės, skatinančias idėjos vystymą, prototipų kūrimą, bandomąją gamybą ir finansuojančias dalyvavimą tarptautinėse akseleravimo programose. Skatinsime įmonių investavimą į pumpurines (spin-off) įmones, taip padedant ieškoti naujų idėjų. Įsipareigojame skatinti įmonių klasterizavimą, bendras eksporto rinkų paieškos galimybes, veiklos plėtrą ir skaitmenizavimą. Užtikrinsime prieigą prie rizikos kapitalo. Remsime verslo poreikius atitinkančių teritorijų, sklypų bei pastatų pritaikymą reikšmingų investicijų pritraukimui, taip skatinant šalies ekonominę plėtrą, kuriant naujas darbo vietas, infrastruktūrą ir veiklos potencialą stambaus verslo aptarnavimo poreikius atitinkančiam vietiniam regiono smulkiam verslui.

Parama turizmui. Turizmo rinkos atsigavimas bus sunkus ir ilgalaikis, todėl skatinsime turizmą šalies viduje, kursime naujus traukos maršrutus ir priemones. Didelį dėmesį skirsime Lietuvos pristatymui užsienyje. Ypač skatinsime tradicinius amatus ir kaimo turizmą kaip veiklas, kurios gali duoti nemažą teigiamą ekonominę ir socialinę naudą kaimo vietovėms. Šios veiklos yra naujų darbo vietų ir pajamų šaltinis kaimo gyventojams, tradicinių amatų gaminių gamyba įgalina išsaugoti ir etninės kultūros vertybes.

Pasiūlymai miestui

Darni miestų plėtra. Mūsų miestai galėtų sudaryti pajėgius susivienijimus teikti paraiškas toms inciatyvoms, kurios galėtų būti papildomai finansuojami ne ES struktūriniais fondais. Galėtų būti pritraukti šimtai milijonai eurų ir sukurta daug darbo vietų, jei 100 Lietuvos miestų ir trys didieji miestai imtųsi bendrų veiksmų teikiant paraiškas dėl energijos ir klimato kaitos, maisto švaistymo mažinimo, sveikesnės mitybos, fizinio aktyvumo skatinimo, sprendžiant antimikrobinio atsparumo problemas ir valdant įvairius sveikatos rizikos veiksnius.

Ekologiškas miesto transportas. Mažinsime tranzitinių automobilių srautus miestuose. Įgyvendinsime efektyvias kompleksines eismo saugumą užtikrinančias bei traumatizmą mažinančias priemones keliuose. Skatinsime miestų elektrinio ir kitų rūšių švaraus ir ekologiško transporto, taip pat dviračių takų atnaujinimą ir plėtrą. Vykdydysime kryptingą saugaus eismo švietėjišką veiklą. Rūpinsimės triukšmo ir nuodingų atliekų patekimo į aplinką prevencija. Plėsimės triukšmo sienelių panaudojimą miestuose ir gyvenvietėse. Sieksime sukurti patrauklią, keleivių poreikius užtikrinančią viešojo transporto sistemą, kuri skatintų gyventojus naudotis viešuoju transportu. Skatinsime elektromobilių platesnį vartojimą ir krovimo stotelių plėtrą. Įvertinsime galimybes statyti ir plėsti mažųjų miestų metro tinklus.

Energetinio skurdo mažinimas. Sieksime sumažinti energetinį skurdą šalyje bent iki ES vidurkio. Skatinsime daugiabučių, individualių ir viešųjų pastatų energetinio efektyvumo didinimą, šildymo sistemų atnaujinimą. Šalies miestuose, kur yra kompaktiški daugiabučių rajonai – Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje, Marijampolėje ir kitur – skatinti kvartalinę daugiabučių namų renovacijos programą, labiau remiant mažiau pasiturinčias šeimas. Taip pat remtina mažoji renovacija greičiau ir už mažesnius kaštus atliekant tik būtiniausius energijos taupymo darbus. Kituose šalies miestuose ir kaimuose plėsti paramą perėjimui prie efektyvių šilumos gamybos priemonių iš vietinių

Viešųjų pirkimų pertvarkymas. Skatinsime inovatyvius pirkimus; trumpinsime pirkimo procedūras; supaprastinsime pirkimus būtiniausioms ir skubiausiems pirkimams; konsoliduosime didžiuosius pirkimus. Pirkimų taisyklės atnaujinsime įtraukdami aplinkosaugos, regioninės plėtros, socialinius ir sveikatos kriterijus. Apibrėšime, kad naudingiausias pasiūlymas – ne pigiausias, o atsižvelgiant į visas gyvavimo ciklo išlaidas ir CO2 sumažinimą, tausojančią plėtrą, žiedinę ekonomiką.

Ekonominės demokratijos skatinimas. Remiantis sėkmingomis išsivysčiusių valstybių praktikomis, išbandysime įvairias socialinės ekonomikos formas, tokias kaip įmonės, kurių savininkai ir valdytojai yra patys darbuotojai, gamintojų ir vartotojų kooperatyvai, darbuotojų atstovai įmonių valdybose ir pan. Siekdami paskatinti tokių kooperacinių formų atsiradimą ir plėtrą, taikysime lengvatas, organizuosime mokymus ir skleisime gerąsias praktikas.

„Atsakingo verslo“ ženklėjimas. Pagal jį piliečiai galėtų lengvai identifikuoti įmones, kurios laikosi pažangių įmonių valdymo principų, socialinių ir lygybės teisių, sveiko maisto, žaliosios žemdirbystės, aplinkosaugos standartų, įskaitant jų paslaugas ir produktus. Tarp šių atsakingo verslo kriterijų galėtų būti numatyti tokie rodikliai kaip darbuotojų įtraukimas į valdymą, lyčių lygybė, valdymo skaidrumas, įmonių poveikio aplinkai įsipareigojimai, sveikatingumas ir kita.

ar atsinaujinančių šaltinių bei investicijoms į energiją taupančias priemones. Taip pat numatysime skatinimo schemas miestų ir gyvenviečių apšvietimo atnaujinimui. Skatinsime gaminančius elektros vartotojus ir jų steigiamąsias daugiabučiuose, įgalinant namą ar bendriją apsirūpinti didele dalimi elektros (ir šilumos iš elektros) energija savo reikmėms

Miestų ir gyvenviečių ekologija. Remsime žmonių sveikatai ir aplinkai saugų bei efektyvų atliekų tvarkymą ir racionalų atliekų medžiaginių ir energetinių išteklių naudojimą. Keisime pakuočių atliekų tvarkymo modelį lėšas mokant vienai valstybės paskirtai organizacijai arba į valstybės biudžetą, vėliau lėšas paskirstant faktiniams pakuočių atliekų tvarkytojams. Komunalinių atliekų sistemos pertvarka negalima be savivaldybių patirties ir gerosios praktikos įvertinimo, nes lemiamas veiksnys komunalinių atliekų tvarkyme tenka pačioms savivaldybėms. Todėl būtina atsižvelgti į savivaldybių poziciją sprendžiant ginčytinus komunalinių atliekų politikos klausimus. Oro kokybė privalo atitikti standartus ir nekelti rizikos žmonių sveikatai ir aplinkai. Ypač aktualu įtvirtinti saugiklius ne tik miestų plėtrai, bet ir tankinimui. Esminis dėmesys turi būti skiriamas viešųjų erdvių ir žaliųjų plotų išsaugojimui, taip pat darnaus judumo priemonių diegimui. Būtina diegti priemones, apsaugančias žmones nuo žalingo triukšmo poveikio jų sveikatai ypač intensyvaus transporto judėjimo vietose. Įgyvendinsime šiferinių stogų pakeitimo programą. Šiems tikslams pasiekti, kur reikia, inicijuosime ir pateiksime reikiamas įstatymų pataisas.

Sodininkystės skatinimas. Pasinaudodami ES parama, sieksime spręsti opiausias sodininkų bendrijų keliamas problemas, tokias kaip aprūpinimas geriamu vandeniu ir nuotekų šalinimas, šiukšlių šalinimas. Taip pat kartu su savivaldybėmis spręsime klausimą dėl sodininkų bendrijų teritorijoje esančius kelių perdavimo savivaldybių žinion. Sieksime užtikrinti, kad duomenis apie sodininkų bendrijas, jose esančius sklypus, gyvenančius (deklaruotus ir nedeclaruotus) žmones kauptų valstybinės institucijos.

Pasiūlymai tvariam žemės ir maisto ūkiui bei kaimo plėtrai

Lietuvos kaime per daugelį metų susikaupė daug spęstinių klausimų. Vienas jų – auganti pajamų nelygybė, socialinė atskirtis ir jos neigiami padariniai. Skurdo mastai ir rizika kaimuose yra daug didesni nei miestuose. Tuštėjančios gyvenvietės, nepakankamai išvystyta ir gyventojų poreikiams pritaikyta viešoji infrastruktūra bei kartų kaitos stoka sukelia valstybei daugybę socialinių ir ekonominių problemų. Todėl akivaizdu, jog regioninė politika nebėgali remtis vien tik išteklių persikirstymu – būtinas naujas požiūris ir priemonės, galinančios prisidėti prie kaimo gyventojų pajamų augimo, kokybiškam gyvenimui reikalingų paslaugų užtikrinimo, kaimo bendruomenių stiprinimo bei jaunimo įtraukimo.

Būtina šalinti švietimo sistemos netolygumus regionuose, spręsti kartų kaitos problemas ir kurti sąlygas inovacijoms, kurios būtų grindžiamos bioekonomikos ir žiedinės ekonomikos princi-

pais, atsakingu žemės ir kitų gamtinių išteklių naudojimu, didesnės pridėtinės vertės kūrimu.

Pasisakydami už gyvybingą ir modernų Lietuvos kaimą, subalansuotą žemės ūkio veiklos subjektų paramos taikymo schemas, ūkiuose diegiamas novatoriškas praktikas ir gamybos metodus, klimatui ir aplinkai naudingus sprendimus, šiems tikslams pasiekti numatome tobulinti žemės ir maisto ūkio bei kaimo politiką, atsižvelgiant į ES lygmeniu peržiūrimą bendrąją žemės ūkio politiką (toliau BŽŪP), strategiją „Nuo lauko iki stalo“, taip pat kitais sektoriui svarbiais dokumentais.

Veiksminga Lietuvos regioninė politika turi garantuoti darnų ir tvarų augimą, ekonominę gerovę, socialinę įtrauktį bei užtikrinti kokybišką gyvenimą visoje Lietuvos teritorijoje.

Todėl įsipareigojame:

Žemės ūkio konkurencingumas. Didinsime žemės ūkio ir maisto produkcijos konkurencingumą (orientuotą į aukštą pridėtinę vertę, pažangią ir kūrybingą visuomenę, mokslo pasiekimus, inovacijas) bei eksportą. Bendradarbiaudami su investuotojais, mokslininkais, konsultantais ir žemdirbių savivalda, siūlysime žemdirbiams ir gamintojams inovatyvias priemones žemės ūkio produktų perdirbimui į aukštesnės pridėtinės vertės produktus (pvz.: medicinos ir kosmetikos produktus, funkcinį maistą, maisto papildus, ir kt.), kurie galėtų būti brangiau parduodami tiek vidaus, tiek užsienio rinkose. Finanssiškai skatinsime šių produktų gamintojus ir perdirbėjus. Prioritetą skirsime žemės ūkio kooperatyvams, skatinsime juos investuoti į perdirbimą, rinkodarą. Ekologiškas žemės ūkis taip pat galėtų būti darbo vietų kaime kūrimo, sveikesnio maisto gamybos ir konkurencingo eksporto dalyvis. Teiksime prioritetą eksporto rinkų aktyviai paieškai vietinei produkcijai realizuoti. Įpareigosime žemės ūkio ir maisto produktus sertifikuojančias institucijas viešosiomis lėšomis daugiau reklamuoti ir populiarinti produktams suteikiamus ženklus bei pačius produktus, taip pat plačiau vykdyti tiek vartotojų, tiek gamintojų švietimą, bendradarbiavimą su savivaldybėmis. Įsipareigojame praplėsti išskirtinės kokybės maisto produktų sertifikavimą, kurie pasižymi sveikatinimo savybėmis. Produktų sertifikavimas privalo suteikti kokybiškiems vietos produktams naują ir žymiai didesnę pridėtinę vertę.

Maisto tiekimo grandinės trumpinimas. Dabartinė maisto rinkos situacija ypač palanki Lietuvos ūkininkų mėginimams dalį žemės ūkio ir maisto produktų parduoti tiesiogiai galutiniais vartotojams, nes didėja ekologiško, sveiko, šviežio, natūralaus, gyvenamojoje vietovėje pagaminto maisto, paklausa. Visokeriopai remsiame šias ūkininkų, jų kooperatyvų ir kitų gamintojų iniciatyvas, kadangi perdirbant produkciją ūkiuose, taikomos neindustrinės technologijos, sudaromos sąlygos vystyti beatliekė gamybą, tuo pačiu diegiama tausojančio vartojimo kultūra, kuriamas glaudesnis ryšys ir pagarba tarp miesto ir kaimo. Vietos produktų asortimento plėtimas perdirbant žemės ūkio produkciją padės išsaugoti ir kurti naujas darbo vietas, regionų kultūrinį tapatumą, plėtoti kulinarinį bei tautinį paveldą, įvairinti vietos gyventojų veiklas ir pritraukti daugiau turistų. Trumpo tiekimo grandinės

nių vystymas yra puiki galimybė smulkiems ir vidutiniams ūkininkams bei jų kooperatyvams užsidirbti papildomų pajamų, sustiprinti savo pozicijas vertės grandinėje.

Svarbu, jog koordinuojant ir taikant kolektyvinės rinkodaros priemones (pvz., „perku prekę iš savo regiono“), kuriant infrastruktūrą (pvz., turgavietes, logistikos centrus, kooperatines parduotuves, saugyklas), bei finansiškai remiant trumpo maisto tiekimo grandinės dalyvius, būtų įtraukta kuo daugiau suinteresuotų dalyvių (ūkininkų, vartotojų, žemės ūkio bendrovių, viešojo sektoriaus institucijų – maitinimo įstaigų, pirkimų ir pardavimų organizatorių, ligoninių, mokyklų, turizmo ir verslo centrų ir kt.). Atliksime teisės aktų peržiūrą, suteiksime prioritetus bendrų projektų teikimui, panaudojant ES fondų ir valstybės biudžeto lėšas.

Investicinės paramos ūkiams peržiūra, bioekonomikos galimybės. Skatinsime ūkius dalyvauti visuose vertės kūrimo etapuose, išskiriamuose žiedinėje bioekonomikoje, akcentuodami ūkininkų kooperaciją, ūkininkų bendradarbiavimo ryšių su vartotoju kūrimą, žemės ūkio gamybos ir maisto atliekų perdirbimą, inovacijų diegimą. Peržiūrėsime investicinės paramos lėšų projektams skirstymo tvarkas, teikiamus pirmumo balus už nustatytų kriterijų atitikimą, siekiant paskatinti ūkius gaminti aukštos pridėtinės vertės, nišinius, bioekonomikos principus atitinkančius produktus. Teikiant investicinę paramą ypatingas dėmesys bus skiriamas smulkiems ir vidutiniams bei jaunųjų ūkininkų ūkiams, siekiant padidinti jų konkurencingumą, taip pat skatinsime ūkių bendradarbiavimą ir kooperacinius projektus, įgyvendinant inovatyvias prie klimato kaitos mažinimo prisidedančias priemones ir kitus aplinkosauginius tikslus.

Bendradarbiavimas su mokslininkais ir ekspertais. Auganti žinių svarba įpareigoja stiprinti mokymo ir konsultavimo (mentorstės) paslaugų tinklą (sistemą), teikiamų paslaugų įvairovę ir kokybę, šių paslaugų prieinamumą. Tai neabejotinai padeda tobulinti ūkio subjektų ir kaimo gyventojų veiklą, didina jų gebėjimus taikyti naujas agro-technologijas ir kitas inovacijas. Sektoriaus pažangai būtina pasitelkti mokslinius, technologinius ir finansinius instrumentus, kurie sustiprintų asocijuotų ir kooperuotų struktūrų bendradar-

biavimą su viešojo sektoriaus institucijomis. Užtikrinsime ir plėsime bendradarbiavimą tarp mokslo institucijų, konsultantų ir žemdirbių, stiprinsime jų tarpusavio ryšius, inicijuosime daugiau tikslinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros projektų (žaliosios bei mėlynosios bioekonomikos srityse, prisitaikymo prie klimato kaitos bei klimato kaitos mažinimo), plėsime teikiamų paslaugų tinklą ir prieinamumą bei užtikrinsime aukštą žemdirbiams ir kaimo gyventojams teikiamų paslaugų kokybę. Remsime skaitmeninio ūkininkavimo žinių ir įgūdžių ugdymą, pažangių technologijų plėtrą, spartaus interneto diegimą.

Parama jauniems ūkininkams. Ūkininkaujančių struktūra pagal amžių kinta nepalankia linkme. Tai kelia grėsmę sklandžiai kartų kaitai žemės ūkyje ir ūkininkavimo tradicijų tęstinumui, kaimo gyvybingumo užtikrinimui. Skatinsime jaunųjų ūkininkų (iki 40 m.) įsikūrimą, teikiant prioritetą ir kuriant atskiras paramos schemas jauniems ūkininkams pagal įvairias ES ir nacionalinės paramos priemones. Taip pat pasisakome už didesnės tiesioginių išmokų bei investicinės paramos dalies skyrimą jauniems ūkininkams. Svarbu, kad jaunieji ūkininkai nuolat atnaujintų žinias dėl efektyvaus išteklių valdymo, naujų gamybos metodų diegimo ir kt. Taip pat jaunuosius ūkininkus, kurie turi tik ūkininkavimo praktinės patirties, skatinsime įgyti žemės ūkio srities išsilavinimą, tam numatysime papildomas paskatas – pirmumo balus, teikiant paraiškas. Taip pat skirsime dėmesį pagrindinių paslaugų plėtrai, siekiant jaunų ūkių įsikūrimo kaimo vietovėse. Šiomis priemonėmis skatinsime jaunųjų ūkininkų veiklos įvairinimą, verslumą, investicijas, inovacijas ir užimtumą.

Žemdirbių savivaldos stiprinimas. Stiprindami žemdirbių savivaldą, pastarajai deleguosime valstybei nebūdingas funkcijas ir tas viešąsias funkcijas, kurių įgyvendinimas („iniciatyva iš apačios ir savivaldos savikontrolė“) taptų efektyvesnis, valstybei pasiliekančias kontrolės funkcijas. Tam pakeisime reikalingus teisės aktus. Inicijuosime smulkiųjų ir vidutinių ūkių bei jaunųjų ūkininkų savivaldos atstovų (sektoriaus asociacijų, kooperatyvų) administracinių gebėjimų stiprinimo programos sukūrimą, kurios pagalba būtų stiprinamas jų vaidmuo įgyvendinant žemės ūkio ir kaimo politiką.

Finansų inžinerijos priemonės. Dėl nepakankamų nuosavų finansinių išteklių ir ribotų galimybių pasiskolinti ypatingai nukenčia smulkūs bei jaunųjų ūkininkų ūkiai. Todėl sieksime, kartu su ekonominiais bei socialiniais partneriais, nustatyti tinkamas ne tik siektinas reikšmes, paramos gavėjus ir lengvatines sąlygas, tinkamumo finansuoti taisykles. Užtikrinsime reikiamą finansinių išteklių prieinamumą visiems ūkio subjektams, jų formų įvairovę. Remdamesi Danijos ir Estijos pavyzdžiais, inicijuosime išsamią kreditavimo sąlygų ir mokestinės aplinkos analizę, siekiant kurti kuo palankesnes sąlygas mūsų šalies ūkininkams ir žemės ūkio įmonėms, taip pat alternatyviais verslais kaime užsiimantiems subjektams.

Ekstremalių reiškinių bei kitų rizikų valdymas. Būtina padėti ūkiams spręsti rizikos valdymo problemas, skatinti investicijas į prevencines biologines saugos priemones. Daliai sektoriaus gamybos bei paslaugų šakoms patiriant nuostolius dėl COVID-19 protrūkio ir kitų sukrėtimų pasaulinėse rinkose, būtina aiški paramos schema, pagal kurią būtų galima operatyviai paskaičiuoti paramos dydį kiekvienam nukentėjusiam ūkiui, nepriklausomai nuo šakos. Operatyvios ir adekvačios ilgalaikės rėmimo priemonės

yra reikalingos tam, kad išlaikytume ir stiprintume gamybinius pajėgumus, kompetencijas savo šalies viduje, ūkių atsparumą ateityje. Taip pat skatinsime žemės ūkio veikla užsiimančius subjektus naudotis pasėlių, augalų, ir gyvūnų draudimu, kuris sumažintų riziką dėl neprognozuojamų meteorologinių sąlygų bei ligų protrūkio. Tausaus ir tikslojo ūkininkavimo technologijų taikymas taip pat prisidėtų prie įvairių rizikų mažinimo. Nuoseklus šio ūkininkavimo principų taikymas leistų įgyvendinti ilgalaikius žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos tikslus – saugi aplinka, švarus vanduo, sveikas maistas, natūralus savitas kraštovaizdis. Svarbu, jog taikant šias praktikas, sumažėtų iškastinio kuro, pesticidų bei mineralinių trąšų naudojimas ūkininkavimo veikloje.

Tiesioginės išmokos. Pasisakome už tiesioginių išmokų suvienodinimą žemdirbiams ES lygiu ir jų teisingą paskirstymą šalies viduje. Lietuvai skiriama šių išmokų dalis yra viena mažiausių Bendrijoje – esame tik treči nuo galo, tai demoralizuoja ir diskriminuoja visą mūsų žemdirbių bendruomenę. Todėl vienareikšmiškai pasisakome už tiesioginių išmokų suvienodinimą tarp ES valstybių narių žemdirbių, taip pat pasisakome už šių išmokų perskirstymą smulkių ir vidutinių ūkių bei jaunųjų ūkininkų naudai šalies viduje. Dabartinė tiesioginių išmokų schema – paramos dydis, priklausantis nuo ūkio valdomo žemės ūkio naudmenų ploto, suteikia konkurencinį pranašumą stambaus ūkio valdytojams. Todėl užtikrinsime teisingesnę šių išmokų sklaidą bei investicinės paramos prieinamumą mažiesiems ir vidutinio dydžio ūkiams bei jauniems ūkininkams (pvz., už pirmuosius hektarus išmokos neskiriant stambiesiems ūkiams). Taip pat pasisakome už ES pagrindinės tiesioginių išmokų dalies lubų nustatymą, pvz., iki 60 tūkst. eurų sumos vienam subjektui per metus. Didesnė kaip 60 tūkst. eurų suma, tenkanti ūkio subjektui, toliau būtų laipsniškai mažinama. Panašų principą diegtume ir ekologinių ūkių atžvilgiu.

Melioracijos sistemų atnaujinimas. Atsižvelgiant į tai, kad tvaraus ir rentabilaus žemės ūkio vystymo pagrindas yra žemės naudmenos ir kultūrinės pievos, ir į tai, kad jų melioracijos įrenginiai šalyje yra visiškai susidėvėję, būtina rasti valstybės ir ES lėšų kompleksinės visuotinės melioracijos programos parengimui ir įgyvendinimui (išmanioji melioracija). Pasitelksime geriausias pasaulio praktikas, kurios sprestų esamus ir būsimus vandentvarkos žemės ūkyje iššūkius.

Dirvožemio gerinimas. Būtina valstybės mastu išspręsti rūgščių dirvų kalkinimo problemą. Tam inicijuosime tvaraus dirvožemio valdymo programos parengimą bei įgyvendinimą, kurios tikslas būtų, kad visi žemės ūkio dirvožemiai būtų tvariai tvarkomi. Skatinsime mažinti pesticidų naudojimą (juos palaipsniui keisti bio-pesticidais), mažinti mineralinių (cheminių) trąšų naudojimą ir didinti organinių trąšų naudojimą. Skatinsime plėtoti ekologinių ūkių plotus, taikyti pažangias sėjomainas, diegti pažangias agro-technologijas (beariminius dirvos dirbimus ir kitas).

Kaimų bendruomenių stiprinimas. Palaikome pažangiųjų kaimų idėją. Remsime vietos iniciatyvas, kurios skatins verslumą ir užimtumą kaime bei užtikrins šių iniciatyvų tęstinumą. Taip pat pasisakome už papildomas paskatas bendruomeniniam ir socialiniam verslui kurtis, kuris negali mažose gyvenvietėse išsilaikyti rinkos sąlygomis. Atsižvelgiant į tai, kad ankstesniuose ES finansavimo laikotarpiu kaimo vietovėse buvo renovuota nemažai viešosios paskirties pastatų, tikslinga juos būtų panaudoti/pritaikyti, sprendžiant tokių paslaugų, kaip laisvalaikio praleidimas, socialinės paslau-

gos, sveikatos priežiūra, trūkumą kaimo gyventojams, skatinant socialinio ar bendruomeninio verslo kūrimąsi kaimuose. Stiprinsime kaimo ir miesto ryšius, skatinsime verslų vystymui skirtas bendras kaimo ir miesto nevyriausybinių organizacijų iniciatyvas. Užtikrinsime finansinių išteklių prieinamumą kaimo bendruomenių projektams vystyti. Skatinsime teikti su aplinka susijusias viešąsias gėrybes, įskaitant gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimą.

 Ūkininkų kooperacijos skatinimas. Suprasdami, kad tik kooperuoti smulkūs bei vidutiniai ūkiai gali išlikti konkurencingi, ypatingą dėmesį skirsime kooperacijos plėtrai Lietuvoje. Įsipareigojame užtikrinti žemės ūkio kooperatyvų veiklos finansavimą teikdami ES bei nacionalinę paramą, lengvatines paskolas. Įsipareigojame peržiūrėti teisinę bazę bei užtikrinti, kad ūkininkai, dalyvaujantys žemės ūkio kooperatyvų veikloje, nebūtų apmokestinami du kartus.

Aplinkai draugiškas transportas

Mes siūlome į vartotoją orientuotą bei aplinką ir gamtą saugančią susisiekimo sistemos viziją, kurioje visiems sistemos dalyviams numatomas svarbus vaidmuo. Mūsų vykdoma politika orientuota į aplinkai draugišką, inovatyvų transporto kūrimą, kuris atitiktų gyventojų ir verslo lūkesčius bei tuo pačiu mažintų sveikatai žalingus veiksmus, gerintų aplinkos kokybę ir gamtos išteklių naudojimo darną, švelnintų Lietuvos poveikį klimato kaitai ir didintų atsparumą jos poveikiui.

Mūsų vykdoma politika užtikrins subalansuotą visų transporto grandžių funkcionavimą: keleivių ir krovinių vežimą geležinkelių, kelių, jūrų, vidaus vandenų, oro transportu, susisiekimo infrastruktūros plėtrą, visų rūšių transporto saugų eismą bei aplinkai drau-

giško transporto priemonių naudojimą.

Tam, kad pajudėtume link šių strateginių tikslų, pirmiausia reikia plėtoti tvarią transporto infrastruktūrą, jos priežiūrą bei darnų ir saugų judumą, kas taip pat yra svarbu klimato kaitos požiūriu. Būtina didinti viešojo transporto patrauklumą, mažinti spūstis miestuose, o visa tam reikalinga gerai išvystytas valdymas, logistika. Taip pat būtina gerinti susisiekimą sausumos transportu plėtojant trūkstamas grandis, transporto rūšių sąveikos gerinimą, pėsčiųjų ir dviračių transporto infrastruktūros plėtojimą, aplinkosaugos priemonių diegimą ir plėtojimą, taršos, triukšmo, vibracijos, nelaimingų atsitikimų mažinimą ir kitas priemones.

Imsimės šių veiksmų:

 Transporto politikos valdymo pokyčiai. Užtikrinsime nepriklausomą infrastruktūros valdytojų auditą pagal tarptautinius standartus (ISO 55000). Nebeužtenka būti konkurencingiems nacionaliniame kontekste, lygiuosimės į geriausią tarptautinę praktiką. Keisime kultūrinį požiūrį į susisiekimo infrastruktūros valdymą – skatinsime infrastruktūros skaitmenizavimą, sprendimus grįsime ekonominiu naudingumu, ekspertų įžvalgomis, eismo ir techninės būklės simuliacijomis, kokybiniais rodikliais ar kita patikrinta tarptautine praktika.

 Susisiekimo regionuose gerinimas. Plėtosime kelių tinklą ir gerinsime kelių infrastruktūrą. Kelių priežiūros ir plėtos programos lėšas skirsime tik programos tikslams siekti, jų nenaudosime bendroms biudžeto reikmėms. Paslaugų trūkumas kaimo vietovėse verčia gyventojus dažnai važinėti į mieste esančias sveikatos priežiūros, kultūrinius ir sporto renginius, treniruotes ar apsipirkti, todėl būtina gerinti vietinės ir rajoninės reikšmės kelių būklę, sparčiau įgyvendinti žvyrkelių asfaltavimo programą, didinti viešojo transporto sistemų integraciją. Geresnės regionų gyventojų mobilumo sąlygos palengvintų darbo vietų pasiekiamumą kitose gyvenvietėse, miestuose ir tokiu būdu leistų spręsti užimtumo problemas, mažintų paskatas migruoti į didžiuosius miestus. Todėl šiai infrastruktūrai bei regioninio susisiekimo sistemoms palaikyti ir gerinti užtikrinsime adekvatų finansavimą. Keisime mokėstį už naudojimąsi keliais, kuris būtų renkamas ne nuo naudojimosi laiko, o už nuvažiuotus kilometrus. Stiprinsime kelių tiesimo kontrolę.

 Keleivių vežimas geležinkeliais. Plėsimės keleivinių traukinių maršrutų geografiją. Gerinsime keleivių vežimo paslaugų prieinamumą, geležinkelių infrastruktūrą ir riedmenis pritaikysime riboto judumo bei neįgalųjų asmenų poreikiams. Prižiūrėsime kaip „Lietuvos geležinkeliai“ laiko- si įsipareigojimo pritaikyti infrastruktūrą ir riedmenis nega-

lią turintiems žmonėms iki 2024 m. Atnaujinsime keleivinių traukinių parką, trumpinsime kelionės laiką. Parengsime ir įdiegsime vieningo bilieto koncepciją visoms transporto rūšims, įskaitant kelionėms geležinkeliu. Išnagrinėsime technines-ekonomines / finansines galimybes bei poreikį atnaujinti geležinkelio linijas į Druskininkus bei Skudą. Sieksime padidinti žaliosios / atsinaujinančios energijos sunaudojimo kiekį keleivinių traukinių judėjime.

 „Rail Baltica“ projekto tęsimo. Tęsimės europinės vėžės geležinkelio „Rail Baltica“ projektą – pradėtą europinės vėžės geležinkelio statybą nuo Kauno iki Lietuvos ir Latvijos valstybių sienos. Taip pat įvertinsime Vilniaus dvimiesčio greitojo geležinkelio „Rail Baltica“ lėšomis nutiesimo galimybes. Integruosimės į Vakarų Europos krovinių vežimo rinką, išnaudodami „Rail Baltica“ projekto įgyvendinimo metu sukurtą geležinkelių infrastruktūrą ir geležinkelių krovinių vežimo koridoriaus „Šiaurės jūra – Baltijos jūra“ galimybes, taip pat stiprinsime bendradarbiavimą su Lenkija ir kitomis ES šalimis.

 Didinsime krovinių vežimo konkurencingumą. Didinsime krovinių vežimo geležinkeliais apimtį. Vykdydysime aktyvios komunikacijos priemones NVS ir Azijos šalyse, didinant krovinių vežimo apimtį „tradicinėje“ pervežimų rinkoje, plėtojant tarptautinių konteinerinių traukinių projektus. Subalansuosime geležinkelių ir kelių transporto konkurencijos sąlygas plėtojant logistikos centrus, intermodalinius terminalus, taip sudarant sąlygas įvairių transporto rūšių sąveikai. Plėtosime saugią, modernią ir aplinkai draugišką geležinkelių infrastruktūrą, ypatingą dėmesį skirsime geležinkeliams elektrifikuoti.

 Lietuvos pasiekiamumas oro transportu. Plėsimės oro uostų infrastruktūrą bei keleivių aptarnavimo pralaidumo pajėgumą. Skatinsime oro transporto bendroves pritraukti

naujas skrydžių kryptis. Užtikrinsime Lietuvos pasiekiamumą tiesioginiais skrydžiais. Plėtosime oro uostų veiklą ne tik keleivių, bet ir oro krovinų logistikos, papildomų paslaugų srityse. Skatinsime vietinės ir užsienio mažosios aviacijos atstovus naudotis Lietuvos infrastruktūra.

 Vandens transporto vystymas. Plėsimė Klaipėdos jūrų uosto galimybes, siekiant, kad jis taptų reikšmingu konteinerių formavimo centru Baltijos jūros regione. Sieksime sukurti išorinį giluminį uostą ir pritraukti į jį investicijų. Vykdytume uosto akvatorijos gilimo darbus, padidinsime gylio parametrus Malkų įlankoje. Skatinsime naujų keleivinės ir krovininės laivybos linijų atėjimą. Sudarysime visapusiškas sąlygas jūriniam turizmui. Įvertinsime Šventosios uosto atstatymo perspektyvą. Tęsimė Klaipėdos jūrų uosto šiaurinio bangolaužio, rekonstravimo ir dalies Kuršių Nerijos šlaito tvirtinimo projektus. Prioritetinį dėmesį skirsime jūrų uosto ekologinėms problemoms spręsti, užteršto grunto

esančio uoste akvatorijoje valymui ir utilizavimui. Skatinsime Uosto direkcijos ir uosto operatorių bendrą partnerystę pasiekiant, jog visi birūs bei teršūs kroviniai būtų kraunami ir iškraunami į/iš laivų tik į uždaro tipo sandėlius/bunkerus. Klaipėdoje įrengsime triukšmą slopinančias sienelės, spręsimė oro taršos problemas. Vystysime sausumos kelių jungtis su jūrų uostu. Skatinsime vidaus vandens kelių panaudojimą keleivinei ir rekreacinei laivybai, pvz., keleivinei laivininkystei Kaunas – Nida – Klaipėda ir Kaunas – Birštonas, sudarant galimybę paremti privataus ir viešo kapitalo partnerystės principais.

 Pašto ir skaitmeninių paslaugų prieinamumas. Sieksime, kad valstybė pašto paslaugų vartotojams suteiktų kokybiškas, nenutrūkstamas ir universalias paslaugas visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, ypač didelį dėmesį skiriant kaimo vietovėms. Tai laikysime valstybės funkcija ir esant reikalui dotuosime. Skatinsime e-paslaugų plėtrą.

Darni energetika

Mūsų tikslas energetiškai diversifikuota valstybė, kurios žmonės neįsivaizduoja energetinio skurdo. Šilumos ir elektros energijos visuomet bus pakankamai bet kuriuo metu, bet koks reikalingas kiekis ir už optimaliausią kainą – įgyvendinus šiuos bazinius principus galima bus garantuoti realų šalies energetinį saugumą. Lietuva ne tik sustiprins savo energetinį saugumą,

bet kartu laimės ir ekonomiškai. Įgyvendindami energetikos ir klimato kaitos įsipareigojimus numatytus tiek Paryžiaus susitarime, tiek ES planuose didžiausią dėmesį skirsime energetinio skurdo mažinimui. Tai reiškia, kad Lietuvos gyventojai neturi jausti energetinio skurdo ir tuo labiau jis negali didėti dėl bet kokių kitų įgyvendinamų priemonių.

Imsimės šių veiksmų:

 Elektros tinklų sinchronizacija su ES tinklais. Lietuvos elektros tinklų sinchronizacija su kontinentinės Europos elektros tinklais – strateginis valstybės tikslas elektros energetikos srityje. Dėsime visas pastangas, kad šis tikslas būtų įgyvendintas iki 2025 m. Sieksime, kad tinklų sinchronizavimas su Europa duotų maksimaliai konkurencingas kainas mūsų žmonėms ir verslui.

 Atsinaujinančių energijos šaltinių plėtra. Ilgainiui turi būti atsisakyta iškastinio kuro, pirmenybę teikiant žaliajai energijai iš saulės, vandens, vėjo ir kitų atsinaujinančių šaltinių. Skatintina mažosios žaliosios energetikos plėtra. Taip pat – biomasės kogeneracinių jėgainių vystymas, atsižvelgiant į miškų, sveikatos apsaugos ir miesto ekologijos prioritetus. Parengsime ir įgyvendinsime vėjo jėgainių plėtros Baltijos jūros šelfe planą, garantuosime skaidrią ir atvirą konkurenciją šiame sektoriuje. Skatinsime biodujų jėgainių tolesnę plėtrą, ypač tenkinant vietinius ūkininkų ir kaimo bendruomenių elektros energijos poreikius. Sieksime, jog smulkieji saulės ir vėjo elektros energijos gamintojai būtų pilnai įtraukti į Europos Komisijos rengiamą Strateginės vertės grandinių klasifikaciją, numatančią tikslinę paramą inovatyvioms ir ekologiškai pažangioms pramonės sritims, kas padėtų augti smulkiąjam ir vidutiniam energetikos srities verslui. Plėtosime elektros akumuliacijos pajėgumus – Kruonio HAE ir naujų technologijų akumuliatorių (baterijų) stotis).

 Elektros sistemos tvarumas. Tinkamai ir tvariai elektros sistemai funkcionuoti reikalingas patikimas elektros tiekimo tinklas, todėl spartinsime oro perdavimo linijų kabinavimą ir išmaniojo elektros tinklo diegimą. Skatinsi-

me tolesnę gaminančių elektros energijos vartotojų bei energetikos bendrųjų plėtrą, peržiūrėsime tarifo už elektros energijos pasaugojimą elektros perdavimo tinkluose dydį, akcentuosime naujausių elektros energijos kaupimo technologijų (baterijų) diegimą.

 Šilumos energija. Sieksime darnios ir tvarios biokuro plėtrą, remsime ūkininkų ir smulkaus verslo investicijas į miško pramonės atliekų sutvarkymą ir išėmimą iš miško biokuro gaminti, garantuojant tvarumą. legaliomis priemonėmis ribosime biokuro žaliavos importą iš trečiųjų šalių, siekiant užtikrinti, kad nebūtų iškreipta biokuro, kaip atsinaujinančio energijos ištekliaus prasmė ir esmė (tik vietoje pagamintas ir vietoje sunaudotas biokuras, vietoje garantuojant prarasto miško atsodinimą gali būti laikomas atsinaujinančiu energetikos išteklumi). Skatinsime ir finansiškai remsime šilumos katilų keitimą į modernius privačiame sektoriuje, tam skiriant pakankamai lėšų iš Specialiosios klimato kaitos programos. Sieksime šilumos gamybos diversifikacijos, parengdami geoterminės energijos Klaipėdos rajone gamybos atgaivinimo projektą.

 Suskystintų gamtinių dujų terminalas (SGD). Atliksime išsamų kaštų-naudos analizės tyrimą dėl Klaipėdos SGD terminalo veiklos, efektyvumo ir perspektyvų. Inicijuosime konkrečių verslo investicinių planų rengimą laikotarpiui po SGD terminalo įsigijimo Lietuvos valstybės nuosavybėn, kurie garantuotų, jog SGD terminalo veikla leis jam pačiam išsilaikyti, įvertinant realų dujų poreikį Lietuvoje ir Baltijos jūros regione, ir mokesčių našta neguls ant Lietuvos mokesčių mokėtojų pečių.

Gamtos vertybių išsaugojimas ir atkūrimas

Kovosime su gamtą teršiančia veikla, išsaugant esamas gamtines vertybes, ir imsimės rimtų priemonių gerinti gamtos būklę.

Tarša, brakonieravimas, išteklių eikvojimas, invazinių rūšių plitimas bei kita gamtai žalinga veikla privalo būti sustabdyta. Taip pat turi būti apribotas užtvankų statymas ir jų atkūrimas itin jautrioje ekologinėse vietose bei verslinė žvejyba šalies vidaus vandenyse ir Baltijos jūros priekrantėje. Būtina taip pat rimtai svarsty-

ti vis naujų gamtai ir sveikatai pavojingų pesticidų draudimą, arba bent ženklų jų vartojimo mažinimą.

Siekdami užtikrinti reikiamus esminius pokyčius, kurie padėtų sukurti geresnę aplinką mūsų ateities kartoms, sutelksime mokslo atstovus, institucijas, bendruomenes, miško ir žemių savininkus, nevyriausybines organizacijas.

Esame pasiruošę nedelsiant imtis šių veiksmų:

Miškingumo didinimas. Iškelsime nacionalinę idėją – ženkliai padidinti miškų plotus. Jungsime institucijas ir visuomenę bendrai misijai – iki 2030 m. padidinti Lietuvos miškingumą 10 procentinių punktų (arba iki 44 proc. šalies teritorijos) – nenaikinant ES svarbos atvirų buveinių. Remsime ir atsakingas iniciatyvas privačių miškų srityje (pavyzdžiui, valstybei finansuojant visas sodinimo medžiagas, kai apsodinamos žemės paskirtis keičiama į miško), bet svarbiausia – plėsime valstybinių miškų plotus. Prioritetas saugomų teritorijų miškuose – saugomoms vertybėms, o ne ūkinei veiklai, ribosime plynus kirtimus saugomose teritorijose. Pasitelkiant mokslo žinias ir ilgametę miškininkystės praktiką šiandienos miškus auginsime taip, kad pastoviai didėtų medynų produktyvumas ir ekosisteminių paslaugų apimtys. Inicijuosime Punios šilo rezervato teritorijos išplėtimo projektą, pritaikant kai kurias rezervato dalis ir pažintinei šviečiamajai lankytojų veiklai.

Miškotvarkos decentralizavimas. Sieksime Miškų urėdijai patikėto valstybės turto efektyvaus naudojimo, ne tik pelningos, bet ir socialinės, bei aplinkosauginę funkciją užtikrinančios veiklos. Sukursime optimalų valstybinius miškus tausojantį administracinį tinklą bei valdymą. Šios sistemos pagrindą sudarys girininkijos, kurių kiekvienos plotas bus ne didesnis nei 3 tūkst. ha, užtikrinant, kad tokiame struktūriniame padalinyje dirbtų ne mažiau nei trys aukštos kvalifikacijos miškų specialistai. Atkursime miškininkystės profesijos prestižą. Nustatysime deramą atlygį girininkams, jų pavaduotojams ir eiguliams, atsa-kingiems už miškų – itin brangaus ir strategiškai reikšmingo valstybės turto – išteklių apsaugą ir gausinimą.

Biologinės įvairovės apsauga. Išsaugosime ir padėsime atsikurti miško ekosistemoms, atviras buveinėms, vandenų buveinėms. Sudarysime ilgalaikę svarbiausių ES svarbos buveinių priežiūros programą, didžiausia dėmesį skiriant rečiausioms ir greičiausiai nykstančioms buveinėms. Sukursime efektyvų ir prioritetais pagrįstą buveinių apsaugos finansavimo mechanizmą. Didinsime visuomenės įtaką į pačių vertingiausių teritorijų apsaugą. Užkirsime kelią brakonieravimui bei neracionaliam išteklių naudojimui. Skatinsime mėgėjišką žūklę ir sieksime, kad verslinė žvejyba Kuršių mariose ir Baltijos jūros priekrantėje būtų uždrausta. Skirsime didelį dėmesį retų bei nykstančių augalų, grybų ir gyvūnų rūšių apsaugai. Aiškiau reglamentuosime ir kontroliuosime, kad ant Lietuvos upių ir toliau neatsirastų naujų užtvankų, o veikiančių hidroelektrinių darbas nedarytų žalos biologi-nei įvairovei, prie veikiančių hidroelektrinių ir Kauno HE būtų įrengti žuvitakiai.

Gyvūnų gerovė. Mūsų vizija: nė vienas gyvūnas nėra suvertas tam, kad kęstų nereikalingą skausmą ir degradaciją. Gyvūnai, kuriuos žmonės laiko ir naudoja, Lisabonos sutartyje apibrėžiami kaip juslios būtybės. Taigi, jie neturėtų būti traktuojami tiesiog kaip nuosavybė. Imsimės realios gyvūnų gerovės kontrolės, įtraukdami nevyriausybines organizacijas bei ekspertus į sisteminę reformą bei paslaugų ir pagalbos sistemos finansavimo sutvarkymą. Spręsime įsisenėjusius nelegalių naminių gyvūnų daugyklų klausimus. Peržiūrėsime kinologų kvalifikacijos suteikimo procedūras, sieksime, kad atsirastų aiškios veterinarijos gydytojų specializacijos. Spręsime tarnybinių ir šunų vedlių klausimus. Skirsime dėmesį gyvūnų transportavimo klausimams. Nepritariame laukinių gyvūnų naudojimui cirkuose. Įvertinsime, ar kailinių žvėrelių fermos atitinka humaniško elgesio su gyvūnais reikalavimus. Taip pat pasisakome prieš medžioklės su lankais legalizavimą, naktinio matymo taikiklių ir duslintuvų įteisinimą bei kitokį gyvūnų išnaudojimą ir kankinimą.

Baltijos jūros apsauga. Skirsime deramą dėmesį ir reikalingų lėšų Baltijos jūros eutrofikacijos problemai spręsti, aktyviai dalyvausime Baltijos jūros regiono valstybių organizacijos veikloje, nukreiptoje kovai su jūros užterštumu, taip pat- pasaulinių karų padarinių likvidavimui, tokių, kaip jūros dugne palaidotų toksiškų medžiagų ir sprogmenų neutralizavimas ir tvarkymas. Atsižvelgiant į kitus taršos šaltinius, neišvengsime griežtesnio aplinkosauginio laivybos reglamentavimo. Mažinsime upėmis į Kuršių marias patenkančių teršalų kiekį, ypatingą dėmesį skiriant teršimui žemės ūkyje, nuotekų valyklose. Vykdsime aktyvią Baltijos jūros faunos ir floros apsaugą, ieškosime priemonių invazinių žuvų populiacijai mažinti, dėsime visas pastangas mažinant Baltijos jūros „juodųjų (negyvųjų) zonų“ plotus.

Vidaus vandenų taršos suvaldymas. Peržiūrėsime trąšų ir kitų intensyviai žemdirbystei naudojamų aplinkai agresyvių augalų apsaugos priemonių naudojimo normas, tręšimo planavimo reglamentavimą, sieksime mažinti pesticidų naudojimą žemės ūkyje bei visiškai uždrausime jų naudojimą viešųjų erdvių, pakelių, šaligatvių priežiūrai, išskyrus jų naudojimą invazinių rūšių naikinimui, bei sudarysime palankias galimybes vystyti ekologinės žemės ūkio produkcijos gamybą. Svarbu plėsti ekologinio ūkininkavimo plotus specifinėse ir labiausiai pažeidžiamose teritorijose, gerinti dirvožemio savybes ir našumą didinant vandens ir maistinių medžiagų sulaikymo galimybes, pasitelkiant kraštotvarkos ir technologines priemones. Imsimės griežtesnės teršėjų nuotekomis, taip pat miestų nuotekų valymo įrenginių kontrolės. Sudarysime sąlygas plėsti vandens tiekimo bei nuotekų tvarkymo infrastruktūrą ir tinkamai vykdyti ES įsipareigojimus.

IV. Daugiau galių visuomenei tvirtesnėje valstybėje

Demokratinis valdymas

Turime drauge kurti pilietinę ir teisinę valstybę, kuri stiprintų pasitikėjimą tarp piliečių sluoksnių, įvairių joje gyvenančių tautinių, socialinių ir kultūrinių bendrijų ir būtų teisinga visiems savo piliečiams. Valstybė yra stipri tol, kol ji yra teisinga.

Tik tada, kai gyventojams bus plačiai atvertos durys įsitraukti

į vietos lygmens ir visos šalies valdymą, ir tik tada, kai pasitikėsime vienas kitu ir bendradarbiausime, galime tikėtis stiprios šalies ekonomikos, socialinės santarvės ir valstybės, pajėgios atlaikyti bet kokius išorės iššūkius.

Įgyvendinsime šiuos darbus, kuriais plėsiame ir stiprinsime demokratinį valdymą šalyje:

Strateginiai pasitarimai su gyventojais. Pasaulyje vis plačiau taikomos svarstomosios ir dalyvaujamosios demokratijos priemonės. Jos pasiteisina. Sekant Airijos pavyzdžiu, apsvarstysime galimybę steigti Piliečių Asamblėją, kuri svarstytų strateginius šalies raidos klausimus. Šią arba kitas panašias svarstomosios demokratijos technologijas išbandysime ir vietos savivaldos lygmeniu. Išmėginsime ir plėsiame vietos apklausų, gyventojų susirinkimų ir dalyvaujamojo biudžeto praktikas. Šiuo tikslu taip pat panaudosime ir elektroninio valdymo ir elektroninės komunikacijos teikiamas galimybes. Vieša ir visiems atvira diskusija užtikrins, kad Lietuva ir vietos savivalda pasirinktų optimalius jai kylančių problemų sprendimo kelius.

Konstitucijos pataisos, reguliuojančios vietos savivaldą. Demokratinė savivaldos reforma, leidžianti konstituciškai aiškiai apibrėžti savivaldybių tarybų, merų, seniūnų kompetencijas, taip ir liko neužbaigta. Ne kartą buvo diskutuota apie savivaldos galių sustiprinimą, tačiau niekad nebuvo inicijuotos nacionalinės diskusijos apie būtinybę keisti Konstitucijos 119 ir 121 straipsnius, aiškiau apibrėžiant savivaldybių tarybų, merų ir seniūnų kompetencijas bei suteikiant savivaldybėms teisę disponuoti jų prigimtą atitinkančiais mokesčiais ir turtu. Todėl inicijuosime nacionalines diskusijas dėl šių straipsnių keitimo. Neatitinka laikmečio reikalavimų ir vienpakopės savivaldos modelis. Pagal Konstitucijos 123 straipsnį aukštesniuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė. Toks modelis užkirto kelią turėti dvipakopę savivaldą, turėti didesnę demokratinę vietų skaičių Lietuvoje, įtraukti daugiau piliečių į įvairių savivaldos lygių problemų sprendimą. Mes galime įsitikinti daugiapakopės savivaldos pranašumais Skandinavijos šalyse, Vokietijoje, Lenkijoje ir kitur. Todėl laikas atėjo keisti ir 123 straipsnį, įvedant Lietuvoje dvipakopę savivaldą. Ypač dabar, kai dėl šio pasenusio modelio išryškėjo toks didelis kontrastas tarp kelių didžiųjų miestų ir likusių Lietuvos regionų. Inicijuosime diskusijas ir dėl šio straipsnio keitimo.

Savivaldybių ekonominio ir finansinio savarankiškumo didinimas. Tobulinsime savivaldybių biudžetų pajamų nustatymo metodiką, kad savivaldybėms būtų visiškai

kompensuojamos gyventojų pajamų mokesčio netektys, atsirandančios dėl centrinės valdžios sprendimų. Inicijuosime įstatymų pakeitimus, kuriais būtų padidintos savivaldybių teisės pačioms dar didesniu mastu reguliuoti vietinių mokesčių tarifus bei disponuoti nepanaudotomis ar sutaupytais biudžeto lėšomis. Tobulinsime savivaldybių skolinimosi bei investicijų finansavimo sistemą atlaisvinant perteklinius savivaldybių skolinimosi suvaržymus. Įvertinsime finansines galimybes sukurti Vietos plėtros paskolų ir garantijų fondą, kuris galėtų teikti paskolas ir/ar jų garantijas savivaldybių projektams, kuriems sunku rasti finansavimą. Peržiūrėsime savivaldybėms deleguotas valstybinių institucijų funkcijas ir inicijuosime įstatymų pakeitimus, kad vietos gyventojams svarbiausios funkcijos būtų savivaldybių savarankiškomis funkcijomis su adekvčiu finansavimu. Stiprindami subsidiarumo principo įgyvendinimą, mažinsime valstybės administracinį kišimąsi į savivaldybės pavestų funkcijų vykdymą. Stiprinsime savivaldybių valdomas įmones pavedant joms vykdyti savivaldybės bendruomenei svarbių viešųjų paslaugų teikimą. Toms savivaldybėms, kur užbaigta žemės reforma, suteiksime teisę disponuoti valstybine žeme.

Vietos savivaldos ir bendruomenių organizacinių gebėjimų stiprinimas. Sudarysime teises ir kitas reikiamas sąlygas, kad būtų įdiegta ir patobulinta vieninga savivaldybių teritorijų planavimo dokumentų ir strateginių plėtros planų, taip pat strateginių veiklos planų ir savivaldybių biudžetų pagal programas svarstymo, rengimo, tvirtinimo, vykdymo, stebėsenos ir atsiskaitymo už pasiektus rezultatus bei vertinimo sistema. Plėsiame valstybės institucijų teikiamas paslaugas savivaldybėms (apskaita, planavimas, infrastruktūros priežiūra, viešųjų pirkimų vykdymas ir pan.) tuo mažinant savivaldybių išlaidas bendrosioms funkcijoms. Skirsime reikalingą valstybės ir savivaldybių paramą tiek kaimo, tiek ir miesto bendruomeninių organizacijų steigimuisi ir plėtrai, jų lyderių ir narių gebėjimų efektyviai veikti ugdymui. Sudarysime sąlygas šioms organizacijoms teikti siūlymus dalyvaujamojo biudžeto programose, vykdyti vietos bendruomenėms naudingą veiklą. Sukursime teises prielaidas, kurios leistų įgalinti bendruomenines organizacijas sutartiniu pagrindu su savivaldybe ir (ar) seniūnija teikti dalį viešųjų paslaugų,

aktualių vietos gyventojams. Taip pat sudarysime sąlygas vietos bendruomenėms įgyvendinti verslo steigimo ir vystymo projektus. Gerinsime gyventojų aptarnavimo kokybę visose savivaldybių institucijose.

Seniūnijų kompetencijos plėtra. Didinsime seniūno atsakomybę ir atskaitomybę seniūnijos gyventojams. Pasiūpinsime, kad kiekvienos seniūnijos aptarnaujamoje teritorijoje darniai veiktų vietos gyventojų ir jų interesams atstovaujančių asmenų (seniūnaičių, bendruomeninių organizacijų) informavimo, konsultavimosi su jais ir bendruomeninių organizacijų įgalinimo sutartiniu pagrindu teikti dalį viešųjų paslaugų sistema. Skatinsime bendruomeniškumą bei teikiamų paslaugų prieinamumą visuomenei. Norėdami suteikti galimybes seniūnams vykdyti jų funkcijas peržiūrėsime savivaldybių biudžetų sudarymo tvarką. Sieksime, kad seniūnijų metiniams veiklos planams vykdyti reikalingi asignavimai būtų apskaičiuojami, vadovaujantis pagrįstais kriterijais, be to seniūnijos galėtų savarankiškai paskirstyti iki 10-15 procentų joms skiriamų asignavimų. Svarstysime galimybę rinkimų būdu sudaryti seniūnijų tarybas ir suteikti joms įgaliojimus spręsti seniūnijos gyventojams aktualiausius klausimus.

Koordinavimasis regionų lygmeniu. Stiprinsime regioninės plėtros tarybų vaidmenį sprendžiant regionų gyventojams aktualius regioninės reikšmės klausimus, įgyvendinant nacionalinę regionų plėtros politiką, taip pat jų įgaliojimus, planuojant ir administruojant ES struktūrinę paramą. Sieksime, kad ne mažiau 1/3 regionuose įgyvendinamų viešųjų investicinių projektų būtų skirstomi Regionų plėtros tarybų sprendimais. Planuodami valstybės investicijas, jas vertinsime regionų plėtros aspektu. Taikysime mokesčių lengvatas ir subsidijų paskatas padedant plėtoti regiono smulkiąjam ir vidutiniam verslui. Skatinsime regiono savivaldybių telkiamąsi į realiai bendradarbiaujančius klasterius, konsorciumus viešųjų paslaugų ir administravimo problemoms spręsti (viešojo transporto, sveikatos, socialinių paslaugų, atliekų tvarkymo ir pan.). Užtikrinsime regionų plėtros taryboms pakankamą bei kompetentingą išorinę ekspertinę pagalbą bei vidinius administracinius, ekspertinius, analitinius resursus. Didelės reikšmės regioninių projektų įgyvendinimas turėtų sulaukti pagrindinių valstybės institucijų palaikymo. Mažėjant ES investicijoms į visą Sostinės regioną, mažesnėms jo savivaldybėms turėtų būti skiriama daugiau dėmesio ir lėšų.

E-valdymas. Sukursime elektroninės valdžios kompetencijų centrą, atsakingą už elektroninės valdžios paslaugų plėtrą, tarpinstitucinių informacinių sistemų darną, efektyvumą, duomenų atvėrimą bei kibernetinį saugumą. Tokiam centrui turėtų būti keliami uždaviniai, susiję su verslui ir visuomenei patogiai ir greitai pasiekiamos reguliavimo informacijos prieinamumu. Įgyvendinsime virtualios savivaldybės koncepciją. Jos pagrindas bus erdviųjų duomenų platforma, kurioje bus pateikti savivaldos, valstybės informacinių išteklių duomenys. Gyventojams bus sudarytos sąlygos teikti savo pasiūlymus, pastabas, dalyvauti apklausose, vertinant vieną ar kitą savivaldos sprendimą, teikiamas paslaugas, naujų paslaugų poreikį. Savivaldos gyventojai bus skatinami prisidėti prie dalijimosi ekonomikos vystymo ir informuoti apie galimybes teikti įvairias paslaugas. Atsivers galimybės į bendruomenės gyvenimą įtraukti pagyvenusius ir vienišus žmones. Vėlesniame etape prie virtualios savivaldos prisijungs kitos suinteresuotos šalys – verslas, asocijuotos struktūros, investuotojai.

Valstybės analitinių pajėgumų stiprinimas. Nepriklausomybės pradžioje Lietuvoje įsitvirtinęs tikėjimas, jog valstybei reikia tik verslu rūpintis, o pastarasis viską numatyti, išspręsti sugebės, nepasitvirtino. Privačios struktūros Lietuvos problemas analizuoja mažomis pajėgomis, ne labai giliai ir daugiausiai savo interesų aspektu. Lietuvos valstybei reikia savo valstybinių analizės centrų. Verta pagalvoti ir apie kooperaciją su Baltijos valstybėmis. Remiantis šiuose centruose parengtomis bei jau veikiančių mokslo institucijų papildytomis įžvalgomis, bus formuojami strateginiai Lietuvos valstybės plėtros uždaviniai bei galimi keliai šiems uždaviniams pasiekti.

Įrodymais ir duomenimis paremta politika. Vengsime skubotai priimamų įstatymų gausos ir gerinsime jų kokybę. Įtvirtinsime, kad bet kokiai struktūrinei reformai įgyvendinti būtina atlikti išsamią ir kvalifikuotą kaštų ir naudos analizę. Tokių poveikio tyrimų pagrindu skirsime ypatingą dėmesį visuomenės informavimui ir konsultavimuisi. Stiprindami tarpinstitucinį koordinavimą, įtraukiant ir ES klausimų svarstymą, paversime Vyriausybės kanceliariją realia, strateginius sprendimus įvertinančia ir paruošiančia institucija.

ES reikalų koordinavimas. Lietuva iki šiol nesugebėjo įgyvendinti tų sprendimų, kurie padėtų pakreipti ūkį taip, kad šis tarnautų bendrai Tautos gerovei, priversdamas ir ES mechanizmus veikti atitinkama kryptimi. Tam būtina stiprinti ES reikalų koordinavimą Vyriausybės lygiu. Konstitucijos 84 straipsnyje yra baigtinis Respublikos Prezidento kompetencijų sąrašas. Konstitucinis Teismas įvardijo Lietuvą kaip parlamentinę demokratinę respubliką su kai kuriais pusiau prezidentinio valdymo bruožais. Konstitucijos 94 straipsnis aiškiai įvardijo ir ne tik Vyriausybės savarankiškas kompetencijas, bet taip pat ir tas, kurių sąrašas nėra baigtinis. Tačiau ES reikalų valdyme Ministras Pirmininkas net pagal jam priskirtas savarankiškas kompetencijas (biudžeto, finansų, ūkio ir kt.) jau ilgą laiką neatstovauja Lietuvos pozicijų. Konsultuodamiesi su Prezidentu, sieksime išspręsti šį esamos situacijos neatitiktį su konstituciniam reguliavimui.

Vyriausybės konstitucinis reguliavimas. Konstitucija nenumato nei vicepremjero, nei viceministrų pareigybių. Štai net sunkios premjero ligos atveju niekas negalėjo jo pakeisti, nes Konstitucijoje nėra vicepremjero pareigybės. O ir ministrą pavaduoti gali tik kitas ministras, nesvarbu ar Seime, ar Vyriausybės posėdyje, ar ES ministrų tarybose. Lietuvoje viceministrai iš viso neturi jokių konstitucinių įgaliojimų ir ministrų jie nepavaduoja nei Lietuvoje, nei ES. Visi tai mato, bet visi linkę akivaizdžiai tęsti Konstitucijos neatitinkančią arba su Konstitucijos reguliavimu prasilenkiančią praktiką. Todėl siūlysiame papildyti Konstitucijos 67, 84, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99 ir 100 straipsnius, įvedant vicepremjero ir viceministrų pareigynes.

Konstitucinių nutarimų vykdymas. Galime stebėti susiklosčiusią neigiamą Lietuvos demokratijos tendenciją – nevykdyti Konstitucijos reikalavimų, ignoruoti Konstitucinio Teismo nutarimus, tuo pačiu iškraipyti konstitucinį teisinės valstybės principo taikymą Lietuvos teisinėje praktikoje. Apie 30 Konstitucinio Teismo nutarimų iki šiol laukia jų įgyvendinimui reikalingų teisės aktų pataisų Seime. Dar 1992 metais Lietuvių Tauta įsipareigojo siekti atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės. Šis konstitucinis įsipareigojimas iki

šiول nėra principingai įgyvendinamas. Todėl mes inicijuosime nacionalines diskusijas dėl visų valstybės valdžią vykdančių institucijų – Seimo, Vyriausybės ir Prezidento, Teismo – įsipareigojimo griežtai laikytis Konstitucijos, įgyvendinant visus iš jos išplaukiančius įsipareigojimus ir jų priimtą pareigą tai realizuoti praktinėje veikloje.

Valdymo organizavimas. Neatidėliotinai reorganizuosime tas valstybinio valdymo ir kontrolės institucijas bei įstaigas, kurios vis dar dubliuoja viena kitą. Paprastinsime sprendimų priėmimo procedūras. Didinsime ministerijų veiklos efektyvumą. Užtikrinsime geresnį įstaigų bendradarbiavimą, patogesnę administracinių paslaugų teikimą gyventojams. Paprastinsime administracines taisykles ir procedūras piliečiams bei verslui. Bus atsisakoma perteklinių duomenų reikalavimo, sutrumpinti sprendimų priėmimo terminai, atsisakoma nereikalingų patikrų bei mažinamas kontroliuojančių institucijų skaičius. Siekiant teisinio reguliavimo efektyvumo, į politikos formavimo ir teisės aktų rengimo procesus būtina įtraukti aktyvius ir pažangius valstybės tarnautojus, dirbančius teisės aktų įgyvendinimo srityje bei privataus sektoriaus nišinių kompetencijų specialistus, galinčius suteikti pažangius

idėjų reformoms ir kitoms viešųjų paslaugų gerinimo proveržio iniciatyvoms.

Valstybės tarnybos profesionalumas. Mažinsime valstybės tarnybos struktūrinę politizaciją grąžindami ministerijų kancleriams karjeros valstybės tarnautojo statusą. Sukursime paskatų ir talentų pritraukimo sistemą. Tobulinsime vadovaujamas pareigas einančių valstybės tarnautojų veiklos kontrolės ir atsakomybės už savo pareigų tinkamą vykdymą sistemą, jų apmokėjimą, motyvavimą ir karjeros galimybes. Valstybės ir savivaldybių įstaigose bus ugdoma organizacinė kultūra, kurioje nebūtų vietos korupcijai. Daugiau dėmesio skirsime valstybės tarnautojų praktinių, analitinių įgūdžių lavinimui. Reikliau bus vertinama mokymo paslaugų kokybė. Sudarysime šakines kvalifikacijos kėlimo ir dalinimosi gerąja praktika programas

Viešojo sektoriaus stiprinimas. Sukursime vieną viešojo sektoriaus atlyginimų sistemą. Stiprinsime viešajame sektoriuje dirbančių asmenų kompetenciją, diegiant tarptautinius standartus ir dalijantis gerąja tarptautine administravimo patirtimi.

Žmogaus teisės ir teisingumas

Socialdemokratams svarbu užtikrinti visas žmogaus teises ir laisves – pilietines, politines, socialines, ekonomines ir kultūrinės – kiekvienam piliečiui, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, socialinio statuso, etninės kilmės, tautybės, lytinės orientacijos ar kitų savybių.

Siekiant atstatyti pastaruoju metu švelniai tariant susvyravusį pasitikėjimą atskirų teisėsaugos sistemos grandžių reputaciją visuomenės akyse, vardan teisinės sistemos ir teisingumo vykdymo tikslų skaidraus įgyvendinimo, atliksime jau galiojančių teisės aktų higieną, užsiimsime

teisminės sistemos realiu atvėrimu visuomenei. Taip pat peržiūrėsime galiojančių teisingumo vykdymo kokybės ir jo vykdytojų kvalifikacijos padėtį, pervertinsime atliekamų procedūrų reglamentavimo spragų įtaką šių teisėsaugos institucijų pasitikėjimui. Reikiamų teisės aktų pakeitimais, užtikrinsime procedūrų, susijusių su intervencija į žmogaus prigimtinių bei pamatinių teisių sferą, skaidrumą. Pribrendo laikas vykdyti realią, o ne formalią teisėsaugos institucijų parlamentinę kontrolę. Būtina grąžinti visuomenės pasitikėjimą teisingumu.

Įgyvendinsime ilgai laukiamus teigiamus pokyčius kol kas pakankamai uždarų Lietuvos teismų sistemos ir teisėsaugos institucijų darbe.

Greitesni, skaidresni ir kokybiškesni teismai. Tobulinsime teisėjų kvalifikacijos kėlimo bei jos priežiūros tvarką. Skaidresniam bei kokybiškesniam teisingumo vykdymo procesui užtikrinti įvesime vaizdo įrašų procesų metu fiksavimą, tam, kad būtų užtikrinta vykdomų procesų tvarka, taip pat teismo bei proceso dalyvių teisių ir pareigų vykdymas. Įvesime teisėjų rotaciją, atsižvelgiant į teisėjų darbo krūvius bei poreikį stiprinti teisingumo vykdymą regionuose. Aiškiai apibrėšime specialių žinių sąvoką, užtikrindami abiejų proceso šalių lygiateisiškumą bei vienodas galimybes gauti ekspertų ir specialistų išvadas ir konsultacijas. Siekiant pagreitinti korupcinių bylų nagrinėjimą, bus formuojamos specializuotos teisėjų kolegijos, griežtinamos sąlygos proceso dalyviams vilkinti teismų procesus.

Ikiteisminio tyrimo sistemos peržiūra. Įvesime kriterijus, apibrėžiančius ikiteisminio tyrimo pareigūnų padarytų pažeidimų identifikavimą, priimtų procesinių sprendimų pagrįstumo vertinimą bei jų naikavimo teisinės prielaidas. Peržiūrėsime kriminalinės žvalgybos įstatymo metu surinktų duomenų panaudojimo baudžiamajame procese tvarką,

tobulinsime teikimų bei teismų sankcijų teikimo ir priėmimo teisinį reglamentavimą susiedami pastarąjį su atsakomybe už žmogaus teisių pažeidimus. Nustatysime aiškius kriterijus ir būtinų kontrolės veiksmų teisinį reglamentavimą tobulinant prokurorų atliekamą ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų kontrolę. Ilginsime prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų patraukimo drausminen atsakomybės terminus. Suaktyvinsime ikiteisminių tyrimų inicijavimą iškart, kai tik gaunamas visuomenės signalas apie galimą pasikėsimą į tokius gyvybiškai jautrius teisinius gėrius kaip žmogaus laisvė, asmens privataus gyvenimo neliečiamumas, aplinkosauga, asmens lygiateisiškumas ir sąžinės laisvė, elektroninių duomenų bei informacinių sistemų saugumas.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos reforma. Įdiegsime antrinės teisinės pagalbos teikimo galimybę informacinių technologijų pagalba elektroniniame tinkle. Sujungsime teisinės pagalbos poreikio, galimų jos vykdymų subjektų, apimties kontrolės bei apmokėjimo procedūras į vientisą valstybės elektroninių paslaugų teikimo procesą. Taip sumažinsime biurokratinis reikalavimus, atsisakysime

popierinių dokumentų tausodami gamtą, optimizuosime išlaidas šioms paslaugoms teikti bei gerinsime jų prieinamumą ir kokybę.

Baudžiamosios politikos peržiūra. Sieksime mažinti kalinių skaičių, kuris šiuo metu didžiausias visoje Europos Sąjungoje ir dukart viršijantis ES vidurkį. Formuosime bausmių vykdymo politiką, nukreiptą į atsakomybės neišvengiamumą bei padarytos žalos kompensavimą visuomenei naudingų darbų. Diferencijuosime baudžiamąją atsakomybę bei individualizuosime bausmes už nusikalstamas veikas, kuriomis kėsina-masi į valstybės, visuomenės ar privačių asmenų nuosavybę. Pirmą kartą už nesunkių nusikalstamų veikų įvykdymą įtei-sinsime būtinąją baudžiamojo poveikio priemonę – viešųjų darbų atlikimą, atlyginant vykdymą tokį darbą bei maitinimosi sąnaudas. Už smurtinių nusikalstamų veikų įvykdymą pirmą kartą, parinksime viešųjų darbų visuomenės labui bausmę (pavyzdžiui, juos atliekant socialinės reabilitacijos įstaigose, senelių namuose, slaugos ligoninėse) bei taikysime baudžia-mojo poveikio priemonę – nemokamus darbus (tvarkant vie-šąsias erdves). Už apysunkių nusikalstamų veikų padarymą, visose baudžiamojo kodekso specialiosios dalies normose įdiegsime viešųjų darbų visuomenei ir valstybei bausmę. Už nusikalstamas veikas, susijusias su nusikaltimais seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui papildomai numaty-sime įpareigojimą išklausti asmens kultūros ir lytinio švieti-mo programą.

Kalinių integracija. Iš esmės pertvarkysime laisvės atėmi-mo infrastruktūrą, reformuosime darbuotojų rengimo bei kvalifikacijos kėlimo sistemą, užtikrinsime efektyvią vadybą ir nuolatinę nepriklausomą stebėseną bei psichologinių ir sveikatos priežiūros paslaugų teikimą. Investuosime į perso-nalą, kalinių užimtumą, socialinių paslaugų plėtrą. Atskirsime pirmą kartą nuteistų realia laisvės atėmimo bausme asme-nis nuo pakartotinai jau teistų asmenų. Kelsime prižiūrėtojų personalo kvalifikaciją. Užtikrinsime elementarias darbo są-lygas peržiūrėdami esamų patalpų išlaikymo, reikmenų įsigi-jimo tikslingumo kaštus. Bendradarbiaudami su verslu, prie kiekvienos pataisos įstaigos įsteigsime po nuteistųjų darbo vietų centrą. Derindami su pramonės poreikiais, sudarysime sąlygas nuteistiesiems dirbti normalų darbą ir uždirbti atlygį civiliniams ieškiniams padengti ir šeimoms išlaikyti. Iš lais-vės atėmimo vietos išeinantis žmogus turi būti išsprendęs priklausomybių problemas, įgijęs smurtinio elgesio valdymo ir socialinių įgūdžių. Jau prieš bausmės pabaigą turi būti su-daryti užimtumo bei būsto problemų sprendimo planai, užti-krintas reikalingų paslaugų tęstinumas.

Administracinė justicija. Numatysime galimybę prisiteis-ti administracinių nusižengimų bylose ne vien turtinę žalą, bet ir neturtinę žalą. Taisysime administracinių nusižengimų kodeksą ir susijusius teisės aktus tiksliau įvardydami speci-alių žinių subjektus pagal atliekamas pagrindines funkcijas. Aiškiau apibrėšime įvairių ekspertizų rūšis. Šalinsime iki šiol atskiru duomenų šaltinių įvardijamą administracinio nusižen-gimo protokolą. Nurodysime, kad būtinas institucijos, parei-gūno ar teismo procesinis dokumentas tam, kad asmuo būtų pripažintas traukiamu administracinėn atsakomybėn. Įtvir-tinsime, kad nagrinėjant nusižengimų bylas ne teismo tvarka rašytinio proceso tvarka asmuo, traukiamas administracinėn atsakomybėn, privalėtų pateikti rašytinį paaiškinimą per 14 dienų ne nuo prašymo pateikti paaiškinimą išsiuntimo die-nos, o nuo šio prašymo gavimo dienos. Taip pat numatysime, kad skundas dėl ne teismo tvarka priimto nutarimo adminis-tracinio nusižengimo byloje gali būti paduodamas per dvide-šimt kalendorinių dienų ne nuo nutarimo kopijos išsiuntimo

ar išdavimo dienos, o nuo nutarimo kopijos įteikimo asme-niui ar atsiėmimo pašte dienos. Tiksliau reglamentuodami specialių žinių panaudojimą, išplėsimė galimybes pasitelkti įrodinėjimo priemones nagrinėjant administracinius ginčus ikiteisminio proceso metu.

Vartotojų teisių apsauga. Įdiegsime slapto pirkėjo įsigytos prekės ar paslaugos grąžinimo bei nekokybiškos prekės, paslaugos keitimo į kokybišką prekę, paslaugą institutą. Nu-matysime pirminio ginčo sprendimo prekės įsigijimo vieto-jė galimybę, iškviečiant vartotojų teisių apsaugos tarnybos specialistą ginčo medžiagai surinkti. Supaprastinsime kreipimosi į pardavėją dėl nekokybiškos prekės ar paslaugos įsigijimo procedūrą iki kreipimosi iškart raštu, be pareigos kreipimasi dubliuoti žodžiu. Mažinsime bendrosios kompe-tencijos teismams tenkančią vartotojų teisių gynimo bylų nagrinėjimo našą, įvedant privalomą vartotojų teisių gynimo procedūros nagrinėjimo ir sprendimo priėmimą vartotojų teises ginančioje institucijoje ikiteisimine tvarka.

Teisė į privatų gyvenimą. Tobulinsime procedūras, kurių pa-grindu pradėdamos riboti asmenų teisės, užtikrindami gali-mybę apskusti prievartos priemonių taikymą. Peržiūrėsime asmens privatų gyvenimą varžančių teisės aktų nuostatas, susijusias su kėsinimusi į asmens teisės į privatų gyvenimą, stiprinsime kontrolės mechanizmą bei nustatysime konkre-čią teisės saugos subjektų atsakomybę už nepagrįstą ar netei-sėtą žmogaus teisių ribojimą.

Policijos prievartos panaudojimo reglamentavimas. Įsta-tymuose aiškiai reglamentuosime statutinių valstybės tar-nautojų fizinės ir psichinės prievartos panaudojimo tikslus bei ribas. Numatysime, kad statutinis valstybės tarnautojas, vykdydamas pareigą ir panaudojęs fizinę prievartą, esant įstatymuose numatytiems pagrindams, neatsako pagal bau-džiamąjį kodeksą už veiksmus, kai padaro nedidelę turtinę žalą ar nesunkų sveikatos sutrikdymą asmeniui, kuris siekia ištrūkti ar kitais veiksmais aktyviai bando išvengti sulaikymo, priešinasi ir sužaloja pareigūną.

Gyventojų pasitikėjimo institucijomis analizė. Šiuo metu atliekami tik bendri visos šalies lygmeniu sociologiniai tyri-mai apie pasitikėjimą teismais, policija ir kitomis svarbiomis tvarką palaikančiomis ir paslaugas teikiančiomis institucijo-mis. Skirsime reikiamus išteklius kur kas labiau išplėtotų so-ciologinių tyrimų infrastruktūrai sukurti, kad galėtume opera-tyviau reaguoti į valdymo kokybės spragas tam tikrose šalies vietovėse.

Viešojo saugumo institucijų priartinimas prie gyventojų. Atkursime dalį teritorinių policijos padalinių, grąžindami po-liciją arčiau kiekvieno žmogaus. Skatinsime gyventojus tap-ti policijos rėmėjais, ugniagesiais savanoriais bei įsitraukti į nusikalstamumo ir gaisrų prevencijos bei viešosios tvarkos užtikrinimo veiklas. Stiprinsime visuomenės švietimą sau-gaus elgesio klausimais, kad šalies gyventojai būtų saugesni. Skirsime deramą dėmesį eismo saugumui užtikrinti. Plėsimė saugaus eismo užtikrinimui būtiną infrastruktūrą, stiprinsime greičio viršijimo ir vairavimo apsaugus kontrolę. Išsaugosi-mė savivaldybių priešgaisrines tarnybas ir stiprinsime jų dar-buotojų profesinius įgūdžius. Bus užtikrintas nuolatinis mini-malus dviejų profesionalių ugniagesių budėjimas pamainoje bei sklandus savivaldybių priešgaisrinių tarnybų ir valstybi-nės priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos bendradarbiavimas. Sieksime, kad ugniagesių gelbėtojų komandos būtų išdėsty-tos kuo arčiau gyventojų.

Viešojo saugumo sistemos darbuotojų darbo sąlygų gerinimas. Didinsime viešojo saugumo sistemos darbuotojų darbo užmokestį. Pakeisime įstatyminę bazę, kad dalyje institucijų susiklosčiusi praktika, siektiną darbo užmokesčio vidurkį vertinti įskaičiuojant priedus, kuriais vadovai gali manipuliuoti, būtų panaikinta. Visose institucijose užtikrinsime pozityvų mikroklimatą. Ypatingą dėmesį skirsime darbuotojų emocinei savijautai. Gerinsime viešojo saugumo sistemos darbuotojų materialinę bazę. Atsižvelgiant į pačių darbuotojų poreikį ir prioritetus, bus skiriamas finansavimas, kad jie galėtų būti aprūpinti šiuolaikine įranga, technika, apsauginėmis priemonėmis bei ginkluote.

Gyventojų apsaugos nuo nelaimių sistema. Sieksime Bendrojo pagalbos centro ir skubiosios pagalbos tarnybų integralumo, bendros veiklos kokybės užtikrinimo teikiant neatidėliotiną pagalbą gyventojams. Daug dėmesio skirsime šalies civilinei saugai, ekstremaliųjų situacijų ir krizių valdymui. Tobulinsime šią sritį reglamentuojančią teisinę bazę ir užtikrinsime, kad institucijų bendradarbiavimas būtų aiškiai reglamentuotas bei efektyvus. Vengsime skubotų struktūrinių pertvarkų. Gerinsime Valstybės rezervo civilinės saugos priemonių atsargų kaupimą, pasitelkimą ir panaudojimą nelaimių atvejais.

Asmens duomenų apsauga. Formuojant viešąją politiką skaitmeninių technologijų srityje aktyviai bendradarbiausime su Valstybine duomenų apsaugos inspekcija ir Žurnalistų etikos inspektoriatu tarnyba bei skatinsime jų lyderystę užtikrinant, kad technologijų (ypač susijusių su dirbtiniu intelektu) plėtra būtų pagrįsta teisėtu ir etišku asmens duomenų tvarkymu. Remdamiesi ES Teisingumo teismo sprendimais bei kitų ES šalių patirtimi, peržiūrėsime tarptautiniams žmogaus teisių standartams prieštaraujančias Elektroninių ryšių įstatymo nuostatas, įpareigojančias elektroninių ryšių paslaugų teikėjus 6 mėn. saugoti ir atsakingoms institucijoms teikti visų šias paslaugas naudojančių asmenų duomenis, atskleidžiančius gausią ir detalią informaciją apie asmens privatą gyvenimą. Tuo pat metu spręsimė kibernetinio saugumo pro-

blemas, nes fiksuoti atsinaus duomenų tvarkymo/nutekinimo incidentai jautrius Lietuvos gyventojų duomenis kaupiančiose institucijose bei organizacijose neturėtų kartotis

Lygybės ir įvairovės politika. Remsime esamas iniciatyvas lygybės ir įvairovės srityje bei skatinsime jų plėtrą, įtraukdami tiek nevyriausybinių sektorių, tiek verslą, tiek prisiimdami atsakomybę praktiškai įgyvendinti lygių galimybių užtikrinimo priemones valstybiniame sektoriuje, įskaitant diskriminacijos matavimo instrumentų tobulinimą ir jų taikymo plėtrą.

Tautinių mažumų teisės. Priimsime Tautinių mažumų įstatymą ir ratifikuosime Europos regioninių arba mažumų kalbų chartiją. Savivaldybėse, kuriose gausiai gyvena tautinių mažumų atstovai, viešojo administravimo įstaigose asmuo turės teisę kreiptis ir gauti atsakymą tos tautinės mažumos kalba. Seniūnijose, kuriose gausiai gyvena tautinė mažuma, gyvenamosios vietovės pavadinimas, joje esančių gatvių, viešojo administravimo subjektų pavadinimai, topografiniai ženklai bus rašomi valstybine ir tos tautinės mažumos kalba. Priimsime Vardų ir pavardžių įstatymą, kuris, esant pagrįstam poreikiui, leistų vardą ar pavardę įrašyti pagal atitinkamos kalbos taisykles.

Neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų užkardymas. Užtikrinsime, kad pradėta kurti ir įstrigusi darbo grupė dėl veiksmingo atsako į neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus realiai veiktų bei parengtų teisinius pasiūlymus bei praktinių priemonių rekomendacijas.

LGBTI asmenų teisės. Priimsime partnerystės įstatymą, leidžiantį vienalytėms poroms įteisinti savo šeimyninius santykius. Skirsime deramą dėmesį kovai su neapykantos nusikaltimais, nukreiptais prieš LGBT asmenis, taip pat kitomis socialinės ir institucinės diskriminacijos šių asmenų atžvilgiu formomis. Vykdsime šalies europinius įsipareigojimus ir teisiškai reglamentuosime dar 2001 m. Civiliniame kodekse numatytą galimybę translyčiams asmenims pakeisti savo lytį ir teisinį lyties pripažinimą.

Aktyvios socialinės įtraukties Europa

Kartu su kitomis ES valstybėmis narėmis kursime socialinės įtraukties Europos Sąjungą, kur veikiant visiems kartu į pirmą vietą būtų iškeliami žmonių sveikatos ir socialiniai rūpesčiai.

Mes visi turime sutarti, kad esame vieningame bendrų muitų, prekybos, tarptautinių sutarčių, laisvo prekių ir paslaugų, kapitalo ir žmonių judėjimą pripažįstančių šalių narių bloke. ES turi prisiimti atsakomybę per ateinančius penkerius metus užbaigti visus Lisabonos sutartyje numatytus darbus, kitaip ir toliau europiečiai nematys pažangos ir nebetikės ES projektu.

Didelė klaida, kai nesuvokiama, kad, norint gerinti žmonių gyvenimo kokybę, reikia efektyviau derinti Lietuvos ir ES šalių narių visas politikas ir stengtis pasiekti kuo didesnės pažangos. Negalima bendrame sriubos puode išvirti vienos atskiros lėkštės.

COVID-19 pandemija pasireiškė ne tik kaip visuomenės sveikatos krizė, nusinešusi daug žmonių gyvybių, bet ir kaip socialinė, ekonominė bei solidarumo krizė. Tiek ES lygiu, tiek ir šalių narių lygiu pandemijos pradžioje pritrūko solidarų koordinuotų veiksmų bei savitarpio pagalbos. Tik maždaug po mėnesio nuo COVID-19

infekcijos plitimo ES, Europos komisija ėmėsi ryžtingiau koordinuoti šalių narių veiklą, nukreipti papildomus finansinius išteklius ir skubiai rengtis artėjančiam naujam pasaulio ir ES ekonomikos nuosmukiui.

Todėl galime pasidžiaugti, kad ES valstybių narių vadovai šių metų liepą rado politinės valios pritarti apie 1,8 trilijono eurų apimties Europos atsigavimo planui, įskaitant ir dėl ES naujos daugiametės finansinės perspektyvos. Tikimės, kad šį planą pavyks galutinai patvirtinti iki metų pabaigos.

Suprantama, kad ES iki šiol nėra užbaigta kurti nei vieningos vidaus rinkos, nei energetinės ar skaitmeninės sąjungos, euro zonos ekonominės ir pinigų sąjungos ir dar daug kitų darbų. Jau ne vieneri metai kalbama apie tai, kad reikia sušaukti konferenciją ir dėl ES ateities. Anksčiau pasiūlyti penki ES ateities scenarijai yra geras pagrindas diskusijai, bet mes matome, kad galimas ir naujas scenarijus, labiau išryškinantis žmonių sveikatos ir socialinius lūkesčius. Tačiau prieš tai būtina skubiai užbaigti tuos darbus, kurie iki galo taip ir nepadaryti, kad apie tai būtų galima diskutuoti.

Aktyviai veikdami Europos Sąjungoje ir suprasdami, kad pandemijos sukelta krizė reikalaus ir skubių naujų sprendimų, mes įsipareigojame siekti šių tikslų:

- **Didesnis ir socialiai orientuotas ES biudžetas.** Visų europiečių gerovei užtikrinti ir nelygybei mažinti turi būti suteikiamas didesnis svoris ES nuosaviesiems ištekliams. ES bendras biudžetas turi būti formuojamas ne mechanškai taikant 1 proc. BVP nuo visų šalių narių BPV rodiklį, bet būtų tvirtinamas atsižvelgiant į socialinio ramsčio tikslus ir klimato kaitos bei tausojančio vystymosi tikslus ir konkrečius kiekvienos šalies rodiklius. ES struktūrinių fondų parama turi būti susieta ne vien tik su BVP, o taip pat į šalių narių bedarbystės, skurdo ir socialinės atskirties lygį, atlyginimų dydžius, regionų netolygumus ir kitas socialines sąlygas. Pалаikome Europos Parlamento reikalavimą, jog metinio ES biudžeto ištekliai, įskaitant ir ES nuosavus išteklius turi būti didesni nei 1 proc. šalių narių BVP, kompromisinė riba turėtų būti tarp 1,15 - 1,17 proc. BVP.
- **Ilgalaikis Europos investicijų planas,** kuris padėtų mūsų pramonei ir darbuotojams pasirengti dirbti žaliosios ekonomikos, skaitmeninės revoliucijos ir dirbtinio intelekto plėtros sąlygomis. Europos pramonės strategija turi skirti dalį investicijų moksliniams tyrimams bei inovacijoms, skatinti lavinimą ir mokymąsi visą gyvenimą bei užtikrinti darbo vietų kūrimą ir apsaugą ES. Lietuvoje savo ruožtu būtina padėti mūsų regionams, kurie skirtingai nuo trijų didmiesčių stokoja ES struktūrinių fondų paramos plėtoti vietos ekonomiką. Reikia stiprinti šių regionų koordinacinius pajėgumus teikiant paraiškas struktūrinei paramai gauti.
- **Stabilumo ir augimo pakto peržiūra.** Užuoat skatinus valstybes nares investuoti ir augti, pernelyg dogmatiškas požiūris į fiskalinę drausmę pamaina visuomenės stabilumui itin svarbias socialines teises. Todėl turi būti numatyti mechanizmai, kurie leistų didesnį biudžetų lankstumą. Sieksime, kad vidutinės trukmės laikotarpiu ar per ilgesnį laiką atsiperkančios ir ekonomiką skatinančios viešosios investicijos į švietimą, sveikatą, socialinio būsto plėtrą ir kt. nebūtų įtrauktos įvertinant biudžeto deficitą.
- **Darbo santykių apsauga.** Būtina reaguoti į pokyčius darbo rinkose, kuriose didėja darbo jėgos įvairovė ir plinta naujos darbo formos, ilgėja ir įvairėja profesinis gyvenimas, didėja darbo jėgos pasiūlos ir paklausos disbalansas, vyksta technologiniai pokyčiai bei skaitmeninė revoliucija. Todėl priimami nauji šios srities teisės aktai. 2019 m. priimta Direktyva dėl skaidrių ir nuspėjamų darbo sąlygų, kurią Lietuva privalės įgyvendinti iki 2022m. Direktyva papildomos ir modernizuojamos dabartinės prievolės informuoti kiekvieną darbuotoją apie jo darbo sąlygas. Be to, pasiūlymu nustatomi nauji būtiniausi standartai, kuriais siekiama užtikrinti, kad visiems darbuotojams, įskaitant dirbančius pagal netipines darbo sutartis, būtų užtikrintas didesnis darbo sąlygų nuspėjamumas ir aiškumas. Skaičiuojama, kad papildomą apsaugą turėtų gauti apie 3 mln. Darbuotojų, kurie dirba pagal netipines darbo sutartis. 2019 m. priimta Tarybos rekomendacija dėl darbuotojų ir savarankiškai dirbančių asmenų socialinės apsaugos galimybių, kurią Lietuva turi įvertinti tobulinant savo teisės aktus
- **Užbaigta bankų sąjunga.** Turime geriau apsaugoti gyventojus nuo bankų klaidų ir jų sukeltų finansinių krizių. Tai reiškia didesnę bankų sektoriaus finansinę atsakomybę už jų žlugimą ir stipresnius saugiklius indėlininkams ir jų santaupoms išlaikyti. Finansinių transakcijų apmokestinimas taip pat padėtų apriboti finansines spekuliacijas ir užtikrinti, kad akcijų biržos atiduotų duoklę visuomenei. Palaikydami būtinybę užtikrinti didesnį euro zonos skaidrumą ir valdymo demokratiškumą, turime užtikrinti stipresnę ir aiškesnę šios srities parlamentinę priežiūrą Europos ir nacionaliniu lygmeniu.
- **Tvari ES žemės ūkio politika.** Bursime koaliciją, kuri palaikytų vienodą Europos Sąjungos paramą ir tiesiogines išmokas visų šalių žemdirbiams. Jokiu būdu negalima sutikti, jog ši parama mažėtų, o ekonomiškai stipresnės šalys papildomai remtų savo žemdirbius, taip iškraipydamos sąžiningą konkurenciją ir išstumdamos mūsų ūkininkus iš europinės rinkos. Atnaujinant ES žemės ūkio politiką, turi būti užtikrinti tvarūs gamybos būdai, geresnė mityba, mažesnis maisto atliekų kiekis, gyvūnų gerovė, klimato apsauga ir biologinės įvairovės išsaugojimas.
- **Bendra kova su klimato kaita.** Pasauliui liko tik dvylika metų, kad būtų sustabdytas neatitaisomas klimato atšilimas. Todėl visiškai palaikome JTO lygmeniu priimtą Paryžiaus susitarimą ir iškeltus jo ambicingus tikslus apriboti klimato atšilimą ne daugiau nei 1,5 °C laipsnio lyginant su ikipramoniniais laikais. Tam reikia naujos ilgalaikės ES strategijos, kuri leistų ES valstybėms narėms palaipsniui atsisakyti iškastinio kuro, plėsti atsinaujinančios energijos šaltinius ir didinti energetinį efektyvumą. Sykiu šis perėjimas turi būti socialiai teisingas. Jis turi ne didinti, o mažinti žmonių skurdą ir tarpusavio nelygybę.
- **Tvirta energetikos sąjunga.** Siekdami saugios, įperkamos ir švarios energijos, mes visokeriopai remiame vieningos Europos rinkos sukūrimą šioje srityje. Tai ne tik didins Lietuvos ir visos ES energetinį saugumą, bet ir sudarys galimybes ES vartotojams ir įmonėms užtikrinti didesnį pasirinkimą ir mažesnes kainas. Tam, kad tai pasiektų ES turi modernizuoti energetikos infrastruktūrą, išplėtoti jungtis tarp ES valstybių narių, visiškai integruoti savo energijos rinkas ir užtikrinti nacionalinių energijos kainų koordinavimą.
- **Sustiprinta migracijos politika.** Europai reikia teisingos bendros prieglobsčio ir migracijos politikos, grindžiamos bendra atsakomybe ir valstybių narių solidarumu bei bendradarbiavimu su tomis šalimis, iš kurių žmonės atvyksta ir per kurias keliauja. Europa turi kontroliuoti migraciją ryžtingiau, teisingiau ir efektyviau: gerokai sustiprindama savo sienų kontrolę, kovodama su prekyba žmonėmis ir nusikalstamu žmonių išnaudojimu bei gerindama asmenų, kuriems reikia prieglobsčio, apsaugą. Turime sukurti saugius ir teisėtus būdus kovoti su migracijos priežastimis, įskaitant klimato kaitą. Tam reikės naujos ir efektyvios partnerystės su Afrika bei nuoseklaus Europos investicijų „Maršalo plano“ šiam kaimyniniam žemynui.
- **Solidari tarptautinė politika.** ES turėtų siekti stipresnių Jungtinių Tautų tam, kad pasaulio plėtra taptų tolygesnė ir draugiška aplinkai. Būtina sutarti, kad JT lygmeniu būtų kalbama visų ES valstybių narių vardu ir suteikiama teisė balsuoti ES vardu tam tikrais sutartais klausimais. Turi būti užtikrinta, kad aukšti socialiniai ir aplin-

kosauginiai standartai, žmogaus teisės, vartotojų teisių apsauga, bei dirbančiųjų teisės tapti neatsiejama būsimų prekybos susitarimų, tarp ES ir partnerių ateityje, dalis. Visiems susitarimams turėtų būti taikomos demokratinės priežiūros priemonės, užtikrinančios tinkamą pilietinės visuomenės įsitraukimą.

ES plėtros perspektyva. Palaikome Vakarų Balkanų valstybių aktyvias pastangas siekiant narystės ES. Šio regiono šalys yra padariusios didžiausią pažangą siekiant narystės ES. Sieksime, kad ši perspektyva išliktų atvira ir Rytų partnerystės šalims. Nuoseklus

Ukrainos, Sakartvelo ir Moldovos, taip pat kitų Rytų partnerystės šalių demokratėjimas, saugumo stiprinimas, ekonomikos augimas ir judėjimas europinių struktūrų link yra svarbus Lietuvos ir ES saugumo interesas. ES turi ir toliau tęsti derybas su Turkija tiek dėl ES- Turkijos muitų sąjungos, tiek ir dėl Turkijos stojimo į ES, kuris dėl Turkijos vidaus politikos problemų šiuo metu yra užšaldytas. ES turi likti vieninga derybose su Jungtine Karalyste dėl naujos prekybos sutarties ir turi užtikrinti teisėtus Airijos lūkesčius bei visiškai apsaugoti ES vieningą rinką nuo galimo nesaugių prekių ir paslaugų patekimo iš trečiųjų šalių į ES, kertant Jungtinės Karalystės sienas.

Atsakinga ir konstruktyvi užsienio politika

Mūsų užsienio politika turi būti atsakinga, konstruktyvi, drąsi, besiremianti aukšta diplomatija, tarptautine teise, gerbianči žmogaus teises ir siekianti lygybės. Galų gale pats užsienio politikos formavimo procesas turi būti atviras, skaidrus ir telkti, o ne skaldyti visuomenę.

Lietuva yra tokioje geopolitinėje padėtyje, kad negalime būti įvykių nuošalyje. Stiprėja fragmentacija, izoliacionizmas ir populizmas. Kyla iššūkių tarptautinėms institucijoms, integracijai, atsakingai ir žmogui besirūpinančiai tarptautinei politikai. Nestabilumą ir nesaugumą dar labiau didina kariniai konfliktai.

Lietuvos saugumo ir gynybos, gynybos ir užsienio, nacionalinio saugumo, tarptautinės prekybos, eksporto ir importo politika turi išplaukti iš visa apimančių mūsų tikslų būnant ES, NATO, JT ir kitose organizacijose.

Deja, Lietuva tarptautinėje arenoje jau kurį laiką yra vertinama kaip „vieno klausimo“ valstybė. Toks užsienio politikos susiaurinimas apriboja šalies galimybes įsitraukti į svarstymus, kaip išspręsti bendresnės tarptautinės politikos problemas. O jos vis labiau aštrėja – tiek Europoje, tiek visame pasaulyje.

Įgyvendindami aktyvią ir ambicingą užsienio politiką, sieksime šių tikslų:

Transatlantinės partnerystės stiprinimas. Mūsų narystė transatlantinėje erdvėje užtikrina šalies gyvybinius interesus. Jau šešiolika metų dalyvaudami NATO, susikūrė tokias saugumo galimybes, kokių Lietuva neturėjo per visą savo istoriją. Turime efektyviai jomis pasinaudoti ir visapusiškai skatinti šią partnerystę. Todėl būtina stiprinti ES ir JAV santykius bei plėsti Lietuvos ir JAV strateginį bendradarbiavimą, ypač karinio gynybinio saugumo, energetikos ir ekonomikos srityse.

Veiksminga kaimynystė su Baltijos ir Šiaurės šalimis. Turime gerokai sustiprinti bendradarbiavimą su mūsų artimiausiais kaimynais – latviais ir estais. Pirmiausia – sprendžiant regiono energetikos problemas – elektros tinklų sujungimą su kontinentinės Europos tinklais, taip pat toliau diversifikuojant dujų tiekimą. Be to, reikėtų žvelgti plačiau suvokiant, kad su Šiaurės šalimis sudarome bendrą Baltijos jūros regioną, dar labiau sustiprinti visapusišką bendradarbiavimą su Skandinavijos valstybėmis, kuriose plėtojamas socialdemokratinis raidos modelis yra pats sėkmingiausias visame pasaulyje.

Santykiai su Lenkija. Turime įgyvendinti savo įsipareigojimus ir dėti aktyvias pastangas plėtoti abipusį bendradarbiavimą pačiu aukščiausiu lygmeniu. Atsižvelgdami į pastaruoju metu dėl kai kurių Lenkijos veiksmų pašlijusius visų ES šalių narių vardu veikiančių ES institucijų ir Varšuvos santykius, privalome veikti jų pagerinimo linkme. Bet pamatinė ES vertybė – įstatymo viršenybė neturi būti pažeidžiama nei vienoje ES šalyje narėje.

Politika Rusijos atžvilgiu. Visavertis dialogas su šia kaimyne gali būti atstatytas ir prasidėti tik tada, jei ji pradės rodyti pagarbą tarptautinei teisei, žmogaus teisėms ir demokratijos vertybėms. ES nustatytos sankcijos, nukreiptos į tuos, kurie atsakingi už pažeidimus ir į tam tikras tikslines sritis bei į Krymo teritoriją, kol kas turi būti taikomos ir toliau. Savo požiūrį į Rusiją privalome grįsti bendra ES politika, numatančia „pasirinktini įsipareigoji-

ma“: stabdant šios šalies agresyviuosius veiksmus, kartu matyti Rusiją kaip partnerę kovojant su tarptautiniu terorizmu, branduolinio ginklo neplatinimu, klimato kaita. Būtina plėsti bendradarbiavimą su pilietine visuomenė. Stiprindami dialogą demokratijos ir žmogaus teisių klausimais, taip pat turime būti pasirengę atviram ir tiesiam politiniam dialogui su šios šalies valdžia ir kitaip mažtančia visuomenės dalimi. Turi išlikti pragmatinis bendradarbiavimas ekonominiais, ekologiniais ir kultūriniais klausimais, nusietaikimas palaikyti santykius tarp žmonių tiek su Rusija, tiek su kitomis Eurazijos muitų sąjungos šalimis. Šiuo aspektu būtina sustiprinti bendradarbiavimą su kaimyniniu Karaliaučiaus/Kaliningrado kraštu ir jo gyventojais siekiant platesnių jų kontaktų su ES.

Santykiai su Baltarusija. Su šia valstybe mus sieja ir istorija, ir ilgiausia siena. Nepaisant Aliaksandro Lukašenkos režimo legitimumo problemų turime ieškoti sąlyčio taškų su Baltarusija bendradarbiaujant įvairiose srityse, ypač ekonomikos, aplinkosaugos, kultūros, sveikatos apsaugos, transporto, taip pat plečiant kontaktus tarp žmonių. Dėl santykių dabartinio valdančiojo režimo atžvilgiu, įskaitant sankcijų taikymą, privalome siekti vieningos ES pozicijos. Sprendžiant Astravo atominės elektrinės klausimą, turime pasitelkti kompetentingas ES institucijas ir tarptautines organizacijas užtikrinant maksimalų šios būsimosios jėgainės saugumą. Šiuo metu jos saugumui turime kelti aukščiausius reikalavimus. Kartu su ES ir tarptautinėmis atominės elektrinių saugumą kontroliuojančiomis institucijomis turime siekti saugumo testų atlikimo skaidrumo ir patikimumo. Lietuvos ekspertų dalyvavimas tose ekspertų grupėse yra būtinas.

Dėmesys Kinijai ir kitoms Rytų Azijos šalims. Šio regiono ekonominis ir politinis svoris ateityje tik augs. Kol kas menkai į tai atsižvelgėme formuodami savo užsienio politiką. Turime gerokai sustiprinti savo analitinius pajėgumus siekiant kur kas geriau suvokti politinę raidą šiame regione. Būtina kartu su ES institucijomis aktyviau išnaudoti atsiveriančias naujas ekonominio

 bendradarbiavimo galimybes tiek dėl didėjančių šio regiono valstybių investicijų, tiek dėl naujai atsirandančių prekybos kelių. Privalome aktyviau įsijungti į diskusijas dėl politikos Kinijos ir kitų Rytų Azijos valstybių atžvilgiu tarp ES valstybių narių. Turime laikytis vieningos ES politikos dėl prekybos, infrastruktūros plėtros, aplinkosaugos ir kitų aktualių klausimų ypatingą dėmesį skiriant demokratijos ir žmogaus teisių problemoms.

 Santykiai su Centrinės Azijos valstybėmis. Lietuva dvišalių santykių pagrindu palaiko ekonominius ir mokslinius ryšius su Kazachija. Šiandien ir Uzbekija, Kirgizija bei Tadžikija vis labiau atsiveria bendravimui su ES valstybėmis. Todėl pasinaudojant ES mechanizmais Lietuva turi siekti plėtoti su Centrinės Azijos valstybėmis abipusiai naudingus ryšius ekonomikos, sveikatos apsaugos, kultūros, turizmo ir kitose srityse.

 Impulsas Rytų partnerystei. Dvišalių santykių pagrindu, per ES ir kitus mechanizmus turime visokeriopai remti Ukrainos, Sakartvelo ir Moldovos, taip pat kitų Rytų partnerystės šalių politinę, ekonominę ir socialinę pažangą. Lietuva įvairiuose forumuose kartu su sąjungininkais privalo nuolat kelti Ukrainos, Sakartvelo ir Moldovos teritorinio vientisumo atkūrimo klausimą.

 Atsakomybė atliepant tarptautinius iššūkius. Atsižvelgdami į šiuolaikinius globalaus pasaulio iššūkius, privalome skirti gerokai didesnę dėmesį paramai nuo konfliktų ir prievartos ken-

čiančioms visuomenėms, jų tvirtėjimui ir tvarumui. Tai yra mūsų pačių saugaus gyvenimo prielaida. Tam būtina stiprinti veikimą per ES institucijas, Jungtines Tautas, kitus tarptautinius formatus, visokeriopai remti vystomąjį bendradarbiavimą ir didinti jam skiriamas lėšas, taip pat aktyviau įsitraukti į tarptautines taikos palaikymo misijas. Lietuva prisiėmė atsakomybę iki 2030 m. įgyvendinti visus tausojančio vystymo tikslus. Todėl tiek šalies, tiek ES lygiu būtina koordinuoti tuos tikslus įgyvendinančias priemones ir mechanizmus.

 Strateginis dialogas su piliečiais. Užsienio politika privalo būti atvira ir skaidri, įtraukianti ir išklausanti piliečius. Sprendimai turi būti pagrindžiami, aiškinami, o ne priimami uždaruose rateliuose ir deramai nepristatomi visuomenei. Todėl formuosime ir puoselėsime viešąsias diskusijas apie Lietuvos užsienio politiką ir jos strategines kryptis, taip pat saugumo ir gynybos problemas.

 Diplomatinės tarnybos stiprinimas. Dėl nuolatinio taupymo diplomatinės tarnybos pajėgumai yra itin sumenkę. Skirdami adekvatų finansavimą aktyviai šalies užsienio politikai vykdyti, užtikrinsime, kad lėšos būtų pirmiausia skiriamos žemesnių grandžių diplomatiniam personalui – jų profesinei motyvacijai ir algoms kelti. Skatinsime Lietuvos diplomatų įdarbinimą ES ir kitose tarptautinėse organizacijose tam, kad turėtume ten daugiau žmonių, žinių ir įtakos.

Veiksminga ir visa apimanti krašto apsauga

Tik saugioje aplinkoje įmanoma užtikrinti brandžios demokratinės konstitucinės santvarkos funkcionavimą, tvarų ekonomikos augimą, žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, pilietinės visuomenės gyvybingumą. Sąmoningų piliečių indėlis į šalies saugumo ir gerovės kūrimą, pasirengimas kritiniu atveju prisidėti prie valstybės gynybos yra būtina nacionalinio saugumo sąlyga.

Saugumo situacija Baltijos regione tebėra sudėtinga. Ilgalaikiu iššūkiu Lietuvos saugumui išlieka vidaus iššūkiai, ypač skurdas ir pasitikėjimo savo valstybe bei solidarumo stoka, o taip pat ir šiandieninės Rusijos veiksmai, pažeidžiantys tarptautinę teisę grįstą Europos saugumo architektūrą, auganti Rusijos karinė galia ir hibridinis aktyvumas, jos pasirengimas naudoti taikių ir demokratiškų valstybių atžvilgiu konvencines ir nekonvencines poveikio priemones. Kylančių grėsmių kompleksiskumas bei sudėtinga geopolitinė situacija įpareigoja mus ypač kruopščiai vertinti greitai kintančią saugumo situaciją ir nuosekliai stiprinti Lietuvos nacionalinius gynybinius pajėgumus, skirtus patikimam galimų priešų atgrasymui ir šalies gynybai užtikrinti.

Tačiau, vystydami Lietuvos saugumo užtikrinimo koncepciją, neturėtume koncentruotis vien tik į grėsmę, kylančią iš Rusijos, kadangi saugumas turi būti vertinamas universaliai ir visapusiškai. Įvairiose Europos vietose kylantys nauji saugumo pavojai netiesiogiai, tačiau pripažintini pavojais ir Lietuvai: imigracijos krizė, prekyba žmonėmis ir sunkiai valdomi imigrantų į Europą srautai lemia naujus ir sunkiai kontroliuojamus vidaus saugumo iššūkius.

Pasisakome už subalansuotą ir ilgalaikį atsaką kylančioms saugumo ir gynybos grėsmėms atremti. Turime tuo pačiu metu ir griežtai vykdyti tarptautiniu lygiu užsibrėžtus gynybos finansavimo tikslus, ir spręsti mūsų piliečių socialines atskirties problemas, kurios yra vienos iš pagrindinių hibridinių atakų taikiny.

Tikime, kad aukštos pilietinės sąmonės ir socialiai saugūs piliečiai yra sunkiai pažeidžiami, dėl to turime skubiai spręsti demografinės, socialinės, regionų ir socialinių sluoksnių atskirties problemas. Turime siekti, kad vis daugiau piliečių būtų pasiryžę ginti savo tėvynę.

Lietuvos saugumą privalome stiprinti visapusiškai ir kompleksiškai, ypatingą dėmesį skiriant šioms sritims:

 Gynybos finansavimas išlaikysime pasiektą 2 proc. nuo BVP gynybai skiriamų lėšų ribą ir subalansuotą ilgalaikį atsaką kylančioms saugumo ir gynybos grėsmėms ir iššūkiams atremti. Bet pasisakome prieš didesnę nei 2 proc. nuo BVP lėšų skyrimo ribą. Būtina nepriešinti gynybos finansavimo ir Lietuvos piliečių socialinės atskirties problemų sprendimo. Turime gerinti visuomenės socialinio saugumo lygį, kad mūsų piliečiai nestotų patriotizmo ir valios ginti valstybę.

 Narystė NATO Aljanse. Efektyviausia Rusijos atgrasymo nuo galimos intervencijos į Lietuvą priemonė – jų žinojimas, kad NATO aljansas yra pasirengęs vienareikšmiam ir nekompromisiniam atsakui NATO valstybės suvereniteto pažeidimo atveju. Dėl to mes turime išlikti aktyviais, lygiaverčiais ir patikimais NATO aljanso nariais, įvairių saugumo bei gynybos iniciatyvų dalyviais. Turime siekti ilgalaikio ir sustiprinto NATO aljanso karinio buvimo regione, NATO priešakinių ir kitų Aljanso šalių pajėgų dislokavimo. Taip pat būtina dėti visas pastangas, kad NATO

oro erdvės policiją pakeistų Alijanso oro erdvės gynybos sistema. Ypatingą svarbą turime suteikti visapusiškam pasirengimui greitai priimti į Lietuvą krizės atveju atvyksiančius NATO sąjungininkus: parengti reikiamą infrastruktūrą, numatyti procedūras, sukaupti reikiamas atsargas.

Parama ES gynybinių pajėgumų konsolidavimo iniciatyvoms. Racionalu galvoti apie didesnę ES šalių vystomų karinių pajėgumų konsolidavimą bei integravimą, kas neprieštarauja NATO idėjai. Būtina sukurti tokį mechanizmą, kuris leistų Europos valstybių kariuomenėms žaibiškai reaguoti į krizes visose ES šalyse. Būtina siekti, kad Lietuva aktyviai dalyvautų ES gynybos sistemos, kuri užtikrintų pridėtinę vertę saugumui žemyne, kūrimo. Taip pat ir ES sienų kontrolės stiprinimas yra viena svarbių užduočių, kurią turėtume įgyvendinti kartu su kitomis Sąjungos šalimis.

Bendradarbiavimas su JAV gynybos srityje. Siekdama užtikrinti saugumą ir išnaudoti visas atgrasymo priemones, Lietuva kartu su kaimyninėmis valstybėmis privalo intensyviai dirbti su svarbiausia mūsų gynybine partnere – JAV, išlaikant jos pajėgų dislokavimą Lietuvos kaimynystėje ir karinį dalyvavimą Baltijos regione.

Piliečių patriotizmo ir valios ginti valstybę kėlimas. Tik aukštos pilietinės sąmonės ir socialiai saugūs piliečiai yra sunkiai pažeidžiami, yra atsparūs hibridinio karo priemonėms, pirmiausia informacinėms ir kibernetinėms atakoms. Dėl to mes privalome investuoti į savo piliečius: rūpintis jų socialiniu saugumu ir gerove. Turime skirti didesnę dėmesį pilietiniam ugdymui krašto gynybos ir nacionalinio saugumo klausimais šalies mokyklose, universitetuose ir įvairiose organizacijose, ypatingą dėmesį skiriant gyventojų švietimui atsparumo informacinėms ir kibernetinėms atakoms bei propagandos atpažinimo srityse.

Nacionalinių gynybos pajėgumų plėtra. Turime ir toliau nuosekliai vystyti nacionalinius gynybos pajėgumus, skirtus patikimam galimų agresorių atgrasymui ir šalies gynybai. Stiprinsime nacionalines greitojo reagavimo pajėgas, pasirengusias reaguoti į priešiško jėgų veiksmus taikos metu dar iki karo ar nepaprastosios padėties paskelbimo. Turime gerinti visų Lietuvos ginkluotąsias pajėgas sudarančių institucijų ir vienetų pasirengimą valstybės gynybai, stiprinti ir treniruoti jų tarpusavio sąveiką ir taikos metu, ir mobilizacijos atveju. Būtina palaikyti optimalų karinių dalinių skaičių, didinti karinių vienetų komplektavimą, vykdyti modernios ginkluotės įsigijimą, kurti šiuolaikišką, gerai apginkluotą ir su sąjungininkais pasirengusią veikti kariuomenę. Mes palaikome Krašto apsaugos savanorių pajėgų ir Lietuvos Šaulių sąjungos stiprinimą bei geresnį jų integravimą į valstybės gynybą. Ypatingą dėmesį privalome skirti karių tarnybos patrauklumui didinti gerinant motyvacines priemones, tarnybos sąlygas ir tarnybinius atlyginimus, taip pat intensyvesniam kariniam rengimui bei karinės infrastruktūros gerinimui.

Apsauga nuo hibridinių grėsmių. Tam, kad geriau atremtume mums nedraugiškų užsienio specialiųjų agentūrų veiklą bei stiprintume grėsmių analizę ir atsako jiems formavimą, skirsime didesnę finansavimą Valstybės saugumo departamentui. Turime

toliau plėsti kibernetinio saugumo kompetencijas ir kibernetinės gynybos pajėgumus, užtikrinančius besąlygišką ir greitą atsaką į kibernetinius išpuolius. Būtina įvertinti ir atitinkamai reaguoti į naujas grėsmes, kylančias energetiniam, informaciniam, kibernetiniam ir kito pobūdžio saugumui. Kad būtume tinkamai pasiruošę šiems saugumo iššūkiams, privalome palaikyti aktyvų veiksmų koordinavimą Europos ir transatlantinės integracijos lygmenimis.

Teisė steigti karių profesines sąjungas. Lietuva yra viena iš daugelio ES valstybių narių, kuriose kariai vis dar neturi teisės burtis į profsąjungas. Suteikę šią teisę, sudarysime galimybę kariams reikšti savo pageidavimus ir siūlymus kaip gerinti tarnybos sąlygas ir spręsti kitus socialinius klausimus (be teisės streikuoti, organizuoti mitingus, piketus ar kitas viešas akcijas). Tai padės gerinti karių tarnybos sąlygas, ieškoti ir taikyti motyvacines priemones ir taip pritraukti karius į tarnybą ir joje išlaikyti.

Mišrus kariuomenės komplektavimo modelis. Lietuvos kariuomenę ir toliau turi sudaryti reguliarioji kariuomenė, Krašto apsaugos savanorių pajėgos bei kariuomenės personalo rezervas. Reguliariosios kariuomenės pagrindą turi sudaryti aukščiausius pasirengimo standartus atitinkantys kariai profesionalai. Kol kas, įvertinus esamą demografinę situaciją Lietuvoje, kariuomenės pajėgumą ir gynybos koncepciją, vykdysime šaukimą į privalomąją pradinę karo tarnybą (išlaikant esamą per metus pašaukiamų karo prievolinių skaičių (iki 4000). Tuo pat metu diegsime įvairias priemones, skatinančias jaunimą atlikti tarnybą savanoriškai, kad palaipsniui, per ketverius metus, atsisakytume „šauktinių loterijos“. Tarnavusiems didinsime socialines garantijas, suteiksime lengvatas, įvesime papildomų skatinimo priemonių. Plėtosime ankstyvasias pilietinio ugdymo priemones šeimose ir ugdymo įstaigose. Taip pat sieksime, kad jaunimas intensyviai rinktųsi nuolatinės privalomosios karo tarnybos atlikimą dalyvaudamas jaunesniųjų karininkų vadų mokymuose. Kartu parengsime pakankamą personalo rezervo karių skaičių ir intensyviau atnaujinsime rezervo karių įgūdžius.

Lietuvos gynybos universiteto įkūrimas. Siekiame, kad buvimas Lietuvos kariuomenės karininku vėl būtų prestižiniu pasirinkimu, dėl to pasirinkusiems studijas Lietuvos karo akademijoje turime sudaryti išskirtines studijų sąlygas ir suteikti geriausią kokybę. Dėl to pasisakome už Lietuvos karo akademijos pertvarkymą į Lietuvos gynybos universitetą. Taip būtų sudarytos sąlygos ženkliai praplėsti studijuojančiųjų auditoriją – Lietuvos gynybos universitetas galėtų tapti visų Lietuvos ginkluotųjų pajėgų ir saugumo bei gynybos ekspertų rengimo Alma Mater.

Lietuvos gynybos pramonės plėtra. Pasisakome už tai, kad būtų kuriama ir stiprinama Lietuvos gynybos pramonė, ieškoma sinergijos tarp investicijų į ginkluotę ir šalies pramonės proveržio. Kryptingai ir tikslingai investuodama į inovacijas, naujausių gynybinių technologijų kūrimą ir pritaikymą gynybos reikmėms, Lietuva turi ir gali kurti savo inovatyvią ir pažangią gynybos pramonę. Tai ne tik padidintų mūsų gynybinį pajėgumą, bet ir išnaudotų mokslininkų potencialą. Sieksime, kad mažiausiai 3 proc. krašto apsaugai skiriamo finansavimo būtų skiriama moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai.

